

МАТЕРІАЛИ
ДРУКУЮТЬСЯ
УКРАЇНСЬКОЮ,
АНГЛІЙСЬКОЮ ТА
ПОЛЬСЬКОЮ
МОВАМИ

**ПУБЛІЧНЕ
УПРАВЛІННЯ ТА
СОЦІАЛЬНА РОБОТА**
№2, 2023
заснований у 2023 році

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор

ЦЮПРИК Андрій, доктор пед. наук, доцент

Заступники головного редактора

ГОНТАР Зоряна, кандидат наук з держ. упр., доцент

ЛОГВИНЕНКО Вікторія, кандидат філос. наук, доцент

Члени редакційної колегії

БАЛДИНЮК Олена, кандидат пед. наук, доцент;

ГРИЦАНЮК Віта, кандидат політ. наук, доцент;

ДЯКОНА Антоніна, доктор наук, професор;

КОВАЛЬЧУК Віктор, кандидат наук з держ. упр., доцент;

КОСТИШИН Емілія, кандидат іст. наук, доцент;

ЛАЗОР Оксана, доктор наук з держ. упр., професор;

ЛАЗОР Олег, доктор наук з держ. упр., професор;

ОСЕТРОВА Оксана, доктор філос. наук, професор;

ПАСІЧНИК Василь, доктор наук з держ. упр., доцент,

ПЛАТАШ Лариса, кандидат пед. наук, доцент;

ЮНИК Ірина, кандидат наук з держ. упр., доцент;

ЯРЕМЕНКО Олександр, кандидат наук з держ. упр., доцент.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

PUBLIC ADMINISTRATION

З.Г.Гонтар, А.В. Каспрук
ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ
ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ У
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

5

Z.H. Hontar, A.V. Kaspruk
PECULIARITIES OF PUBLIC
ADMINISTRATION OF VETERAN'S
EMPLOYMENT IN UKRAINE IN THE
CONTEXT OF EUROPEAN
INTEGRATION

*С.О. Ємельяненко, Р.Р. Коваль,
Ю.М. Ткач, Д.А. Беген, І.Р. Коваль*
ВИКОРИСТАННЯ
ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ
КРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

14

*S.O. Ymelyanenko, R.R. Koval,
Y.M. Tkach, D.A. Behen, I.R. Koval*
USE OF GEOINFORMATION SYSTEMS
FOR CRISIS MANAGEMENT IN THE
ACTIVITIES OF CIVIL DEFENSE UNITS

Е.І. Костишин, Ю.О. Шевців
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИКИ ВЕТЕРАНСЬКОГО
РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

19

E.I. Kostyshyn, Yu.O. Shevtsiv
FEATURES OF THE IMPLEMENTATION
OF THE VETERAN DEVELOPMENT
POLICY IN UKRAINE

О.М. Лозинський
УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ
КУЛЬТУРОЮ В ТРУДОВИХ
КОЛЕКТИВАХ

25

O.M. Lozynskyi
MANAGEMENT OF ORGANISATIONAL
CULTURE IN WORK TEAMS

М.М. Обіход, М.Я. Нагірняк
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯК
ОДНІЄЇ З ПРІОРИТЕТНИХ
СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

32

M.M. Obikhod, M.Ya. Nahirniak
DEVELOPMENT OF CHILDREN'S
SOCIAL PROTECTION POLICY AS ONE
OF THE PRIORITY SOCIAL FUNCTIONS
OF THE STATE

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

SOCIAL WORK

Г.П. Васянович, М.Я. Нагірняк
ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ
СПРИЙМАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО
ПРАЦІВНИКА

40

H. P. Vasianovych, M. Ya. Nahirniak
AESTHETIC ASPECT OF PERCEPTION IN
THE PROFESSIONAL
ACTIVITIES OF A SOCIAL WORKER

В.В. Грицанюк
ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ
ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ
НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

46

V.V. Hrytsaniuk
FEATURES OF PREVENTING GENDER-
BASED VIOLENCE IN UKRAINE

В.М. Логвиненко, О.П. Білецький
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В
ДОСЛІДЖЕННІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ
ЛЮДЬМИ (КОРОТКИЙ ОГЛЯД
ЗАКОРДОННИХ ДЖЕРЕЛ)

52

V.M. Lohvynenko, O.P. Biletskyi
CONTEMPORARY TRENDS IN
RESEARCH ON COMBATING HUMAN
TRAFFICKING (A BRIEF OVERVIEW OF
FOREIGN SOURCES)

А.Ф. Лозинський, С.О. Лозинська
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

58

A.F. Lozynskyi, S.O. Lozynska
FEATURES OF SOCIAL WORK IN THE
TERRITORY OF UKRAINE DURING
THE FIRST WORLD WAR

А. Я. Цюприк
ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО
ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ
ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

64

A.Ya. Tsiupryk
INTEGRAL COMPETENCE FORMATION
OF A SOCIAL WORKER IN A DIGITAL
SOCIETY

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

69

**INFORMATION ABOUT
THE AUTHORS**

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-1>

З. Г. Гонтар, А. В. Каспрук

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1712-7457> – З. Г. Гонтар

<https://orcid.org/0009-0002-7830-7371> – А. В. Каспрук

zoryana_3@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті обґрунтовано і проведено аналіз сучасних тенденцій та особливостей інноваційного розвитку публічного управління зайнятстю ветеранів війни в Україні у контексті Євроінтеграції. Виявлено, що в умовах воєнного стану значних змін відчували усі сфери економічних і суспільних відносин. Розглянуто діяльність органів публічного управління, а саме Міністерства у справах ветеранів України, щодо вирішення нагальних питань з його функціонування в нових умовах, а особливо забезпечення зайнятості та захист від безробіття ветеранів війни в Україні тощо. Визначено основні проблеми публічного управління, такі як бюрократія, показ ефективності та інші, і запропоновано шляхи їх вирішення.

Розглянуто особливості інновацій в публічному управлінні: застосування сучасних технологій та інноваційних підходів в публічному управлінні для покращення якості послуг, зв'язку з громадськістю, ветеранами війни, електронного урядування тощо.

Проведено аналіз євроінтеграційних процесів публічного управління зайнятстю, що відбуваються в Україні з привертанням уваги до особливостей їх систем, успішних прикладів та прогресивних підходів, які можна впровадити у власну реформу країни. Важливим аспектом публічного управління зайнятстю ветеранів війни в Україні є ключові орієнтири державної політики зайнятості країн Євросоюзу та моделі, які вони застосовують для ефективного управління ринком праці.

Висвітлено загальну проблему, що склалася в умовах воєнного стану, а саме – масову міграцію населення, скорочення економічно-активного населення, значні цивільні втрати, збільшення кількості людей з інвалідністю та психоемоційними розладами. Акцентовано увагу на важливості дієвості публічної політики у вирішенні питань сприяння зайнятості ветеранів війни в Україні, створення робочих місць, сприяння самозайнятості та розвитку підприємництва. Доведено заміну пасивних заходів державної політики зайнятості – активними, а саме – допомога в сприянні працевлаштуванню ветеранів війни в Україні шляхом перекваліфікації.

Ключові слова: публічне управління зайнятстю, війна, ветеран війни, механізми публічного управління, органи публічної влади, інноваційні інструменти публічного управління.

Z. H. Hontar, A. V. Kaspruk

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

PECULIARITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION OF VETERAN'S EMPLOYMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The article substantiates and analyses modern trends and features of innovative development of public employment management of war veterans in Ukraine in the context of European integration. It was revealed that all spheres of economic and social relations experienced significant changes in the conditions of martial law. The activity of public administration bodies was considered, namely the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, regarding the solution of urgent issues regarding its functioning in new conditions, and especially the provision of employment and protection against unemployment of war veterans in Ukraine, etc. The main problems faced by public administration, such as bureaucracy, performance demonstration, and others, are identified, and ways to solve them are proposed.

Features of innovations in public administration are considered: the use of modern technologies and innovative approaches in public administration to improve the quality of services, communication with the public, war veterans, e-government, etc.

An analysis of the European integration processes of public employment management taking place in Ukraine was carried out, drawing attention to the peculiarities of their systems, successful examples and progressive approaches that can be implemented in the country's reform. An important aspect of the public employment management of war veterans in Ukraine is

the key orientations of the state employment policy of the European Union countries and the models they use for effective management of the labour market.

The general problem that arose in the conditions of martial law, namely mass migration of the population, reduction of the economically active population, significant civilian casualties, and an increase in the number of people with disabilities and psycho-emotional disorders, is highlighted. Attention is focused on the importance of the effectiveness of public policy in solving the issues of promoting the employment of war veterans in Ukraine, creating jobs, promoting self-employment and developing entrepreneurship. The replacement of passive measures of state employment policy with active ones has been proven, namely, assistance in promoting the employment of war veterans in Ukraine through retraining.

Keywords: public employment management, war, war veteran, public management mechanisms, public authorities, innovative tools of public management.

Постановка проблеми. Публічне управління зайнятстю ветеранів війни в Україні є важливою частиною системи державного регулювання економіки, вимагає цілеспрямованої роботи й узгодженої участі органів влади на всіх рівнях. Постановка і досягнення окремих показників, що характеризують стан сфери зайнятості в державі, це: рівень безробіття, зайнятості, потреби в персоналі тощо. Саме неврахування цих параметрів соціально-економічного розвитку може дезорієнтувати роботу органів влади, зумовити розвиток негативних тенденцій в економіці, соціальну напругу в суспільстві тощо. Публічне управління зайнятстю населення в умовах воєнного стану має відбуватися на основі комплексного підходу із дотриманням таких принципів: підпорядкованість потребам і вимогам суспільства, економіки; пріоритетність заходів, які забезпечують соціально-політичну стабільність у суспільстві; посилення соціальної рівності, усунення або мінімізація нерівності у можливостях отримати і зберегти роботу та належний рівень життя, що виникає через інвалідність, сімейні обставини тощо; забезпечення підпорядкованості цілей, завдань, орієнтирів і важелів публічного управління, що здійснюється на різних рівнях управління. Державна політика зайнятстю ветеранів в Україні має бути системою заходів, що включає забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості в процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави та захист від безробіття. В сучасних умовах роль держави полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти знайти роботу всім, хто може й хоче працювати, і гарантувати соціальну захищеність тим категоріям громадян, які її потребують, та сприяти відновленню держави. Зважаючи на євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, важливим аспектом для публічного управління сферою зайнятості є ключові орієнтири політики зайнятості країн Євросоюзу та моделі, які вони застосовують для ефективного управління зайнятстю ветеранів війни. Водночас, держава має забезпечити законодавчі та інституційні гарантії підтримки ветеранів у сфері працевлаштування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями публічного управління системою

зайнятості в Україні, і державною політикою щодо особливостей публічного управління у цій сфері присвячено праці таких вітчизняних учених як: Атаманчук Г. В., Гаврилишин Б. Д., Карамішев Д. В., Гошовська О. В., Кондратенко О.О., Гордієнко Є. П. Проте, публічне управління зайнятстю ветеранів в умовах війни в Україні є абсолютно новою темою для вітчизняної науки і потребує подальшої розробки.

Метою статті та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття, є визначення особливостей публічного управління зайнятстю ветеранів війни в Україні, аналіз сучасних тенденцій та особливостей інноваційного розвитку публічного управління зайнятстю ветеранів війни в Україні у контексті Євроінтеграції та надання пропозицій з удосконалення цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Зайнятстю населення є одним із найважливіших параметрів оцінки стану економіки та ефективності державного управління. Завданнями державної політики у цій сфері є забезпечення можливостей навчання, доступних грантів, а також шляхом надання ресурсів для працевлаштування, які допоможуть ветеранам побудувати повноцінну кар'єру в цивільному житті.

Російсько-українська війна спровокувала появу в українській громадській думці низки давно забутих або зовсім невідомих історичних явищ. Такі поняття, як війна, обстріли, волонтери, ветерани, стали часто вживаними у повсякденному дискурсі та набули нових значень. Зокрема, одним із найбільш трансформованих стало поняття «ветеран» та похідні від нього. Актуальність потреби у визначенні сучасного поняття та характеристики ветерана в українському дискурсі з початку збройної агресії Російської Федерації (РФ) в Криму та на сході України з кожним роком зростає.

У зв'язку з цим наприкінці 2019 року Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у співпраці з Міністерством у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб за фінансової підтримки Європейського Союзу (ЄС), підтримали проведення комплексного

опитування ветеранів військового конфлікту на сході України та їхніх родин. Метою опитування було зібрати та проаналізувати інформацію про соціально-демографічні та соціально-економічні характеристики ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей, а також про труднощі, з якими вони стикаються під час реінтеграції в суспільство. За результатами опитування майже половина респондентів повідомили про упереджене чи несправедливе ставлення до ветеранів з боку представників різних груп суспільства. Опитування ветеранів показало, що вони почуваються ізольованими від суспільства та мають сильну самоідентифікацію зі своєю референтною групою. Значна частка респондентів погодилася з думкою, що ветеранів можуть зрозуміти лише ті люди, які хоч якось пов'язані з особами з військовим досвідом [1; 2].

Як наслідок, у 2020 році Міністерство у справах ветеранів України винесло на громадське обговорення проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції формування та підтримки позитивного іміджу ветерана війни в суспільстві» [3]. Головною метою Концепції є формування та підтримка у громадян України однозначно позитивного ставлення до ветеранів війни як до взірця героїзму та патріотизму. Подальші дослідження іміджу ветерана та громадської думки виявили, що переважна більшість ветеранів сьогодні – це люди віком 25-45 років, натомість у значній частині українців ветерани асоціюються насамперед з людьми похилого віку, ветеранами Другої світової війни. Зі збільшенням кількості ветеранів в українському суспільстві змінювався і загальний образ ветерана та його сприйняття в суспільстві. Станом на 1 липня 2022 року кількість ветеранів російсько-української війни становила 438 834 особи.

Тривала російська збройна агресія проти незалежності України призвела до продовження активних бойових дій. З огляду на їхній жорстокий характер, очікується, що з часом кількість захисників України зі статусом "учасник бойових дій" зростатиме, а їхня частка в суспільстві збільшуватиметься. Важливо розуміти неоднорідність ветеранської спільноти, щоб адекватно передбачити їхні потреби при поверненні до мирного життя та розробити комплексний підхід для їхньої швидкої та нетравматичної реінтеграції в цивільне життя. Військові дії погіршують демографічні показники та призводять до довготривалих, масштабних процесів мілітаризації та інвалідизації суспільства. Україна не є винятком з цієї сумної тенденції, і кількість людей з інвалідністю вже зростає по всій країні.

Ветеран війни — особи, які брали участь у захисті Батьківщини або у бойових діях на

території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни.

Кількість захисників, які протистояли збройній агресії РФ зі зброєю в руках відстояли незалежність України, сягає сотень тисяч. Частина з них продовжує захищати Україну, вже маючи статус ветеранів АТО/ООС, інша частина з числа новомобілізованих отримає статус ветеранів російсько-української війни пізніше і поки на території України триватимуть активні бойові дії їх кількість зростатиме. Відтак, перед ветеранами російсько-української війни постають нові виклики в цивільному житті – проблеми реінтеграції, наслідків поранень та курси реабілітації.

За прогнозами Міністерства у справах ветеранів, до завершення військових дій очікується, що кількість ветеранів та членів їх родин сягне 4-5 мільйонів осіб. Багато з них отримають статус інваліда, що може ускладнити їх повернення до звичайної трудової діяльності. Але більшість ветеранів із статусом інваліда може стати цінним трудовим ресурсом, якого країна потребує вже зараз. Відбудова країни, яка вже розпочалася і триватиме після завершення конфлікту, потребує різних кваліфікованих фахівців. Існує список пріоритетних галузей, де можна модернізувати робочі місця для ветеранів з урахуванням їхніх компетенцій та здоров'я за умови комплексного підходу та співпраці з роботодавцями.

Опитування серед ветеранів показують їх бажання до професійної самореалізації, але одночасно фіксується упереджене ставлення роботодавців до тих, хто має статус "ветеран". Наприклад, онлайн-опитування військово-службовців та ветеранів, проведене Українським ветеранським фондом з 22 червня по 22 липня 2023 року, підтверджує високий відсоток ветеранів, які мають проблеми з працевлаштуванням після військової служби або через інвалідність, отриману внаслідок війни. Конкретно, 31,7% респондентів часто стикались із труднощами у працевлаштуванні після військової служби, а 26,7% визначили варіант "скоріше стикались" [3].

Станом на 1 липня 2023 року загальна кількість осіб, на яких поширюються положення Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» сягає 851 068 осіб (ветерани війни та члени сімей ветеранів). З них 438 834 особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях АТО/ООС станом на 1 липня 2023 року, та 7 072 особи з інвалідністю внаслідок російсько-української війни та 111 530 членів сімей померлих (померлих) учасників війни, дані в таблиці 1.

Таблиця 1

Дані про загальну кількість осіб, на яких поширюється положення Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»

Назва категорії	Загальна кількість	Жінки	Чоловіки
Учасник бойових дій усіх категорій	512 997	43 216	469 781
Учасники бойових дій АТО/ООС	438 834	37 301	401 533
Член сім'ї загиблого ветерана війни	111 530	103 101	8 429
Людина з інвалідністю внаслідок російсько-української війни	7 072	242	6 830
Поранений учасник Революції Гідності	755	49	706
Всі ветерани та члени їхніх родин	851 068	286 036	565 032

З огляду на те, що бойові дії на території України тривають, а перед Збройними силами України стоїть завдання звільнити окуповані Росією території на півдні та сході України, можна припустити, що кількість ветеранів російсько-української війни буде збільшена, а отже зростатимуть і їхні потреби в цивільному житті та змінюватимуться відповідно до вимог часу.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну з 24 лютого 2022 року змусило більшість ветеранів повернутися у стрій, адже їхній бойовий досвід протистояння агресору є надзвичайно потрібним. За даними онлайн-опитування, проведеного Українським фондом ветеранів у липні-серпні 2022 року, маємо такі показники, наведені на рис. 1.

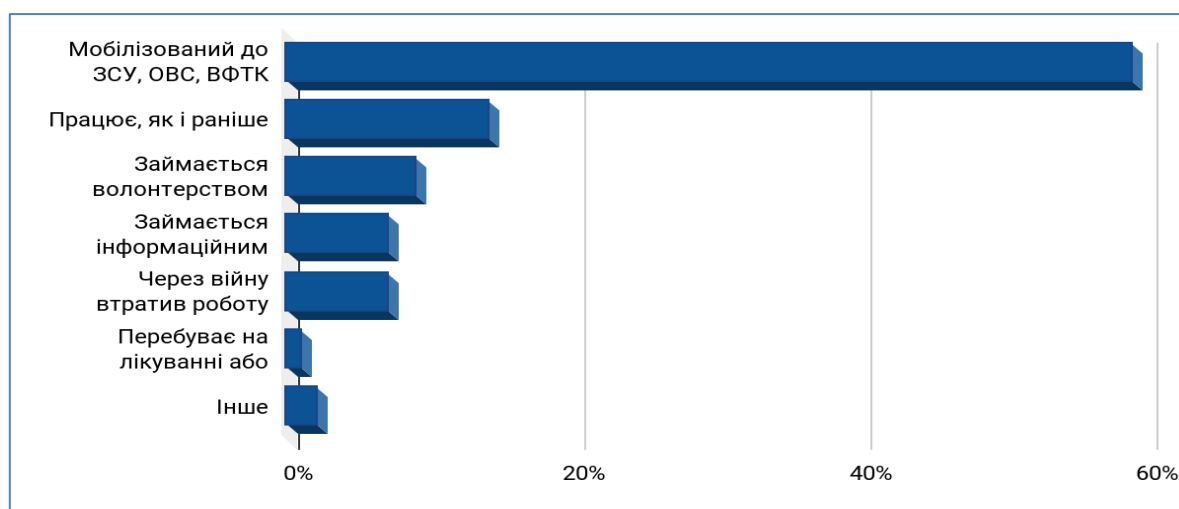

Рисунок 1 – Місце знаходження ветеранів російсько-української війни

Майже 60% опитаних ветеранів уже мобілізовані до лав ЗСУ та інших військових частин, 14% працюють, 9% волонтерять, 7% створюють інформаційний опір. Ще 7% опитаних ветеранів втратили роботу через війну. При цьому деякі з опитаних поєднують декілька сфер діяльності, зокрема працюють та волонтерять. Отже, за результатами опитування, проведеного Українським фондом ветеранів, можна констатувати, що більшість ветеранів російсько-української війни – чоловіки. Хоча частка жінок серед ветеранів стрімко зростає, сьогодні вони становлять близько 10% від загальної кількості ветеранів. Серед ветеранів російсько-української

війни є представники різних вікових груп, але переважна більшість – це молодь працездатного віку від 30 до 45 років.

Ветерани також відрізняються за сферою зайнятості, серед них є не лише професійні військові, а й підприємці, освітяни, ІТ працівники, будівельники тощо. Якщо говорити про прямих ветеранів російсько-української війни, то це чоловік чи жінка, молодого чи середнього віку, які, незалежно від професії чи сфери діяльності, знову мобілізовані на захист Батьківщини, займаються волонтерською діяльністю чи працюють на благо держави. Станом на 1 січня 2023 році зареєстровано майже 13 тисяч (12 789) фізичних осіб-підприємців

або самозайнятих осіб з числа ветеранів та членів їх сімей, з них 50,4% підприємців здійснюють діяльність у сфері роздрібною торгівлі (крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами), 30,2% – оптової торгівлі (крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами), 20,9% здійснюють операції з нерухомим майном. Значна частка зайнятості

ветеранів припадає на сферу інформаційних технологій. Зокрема, 18,9% – надання інформаційних послуг, 16,9% – комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність. Більшість ветеранів російсько-української війни після перемоги планують повернутися на попереднє місце роботи, рис. 2.

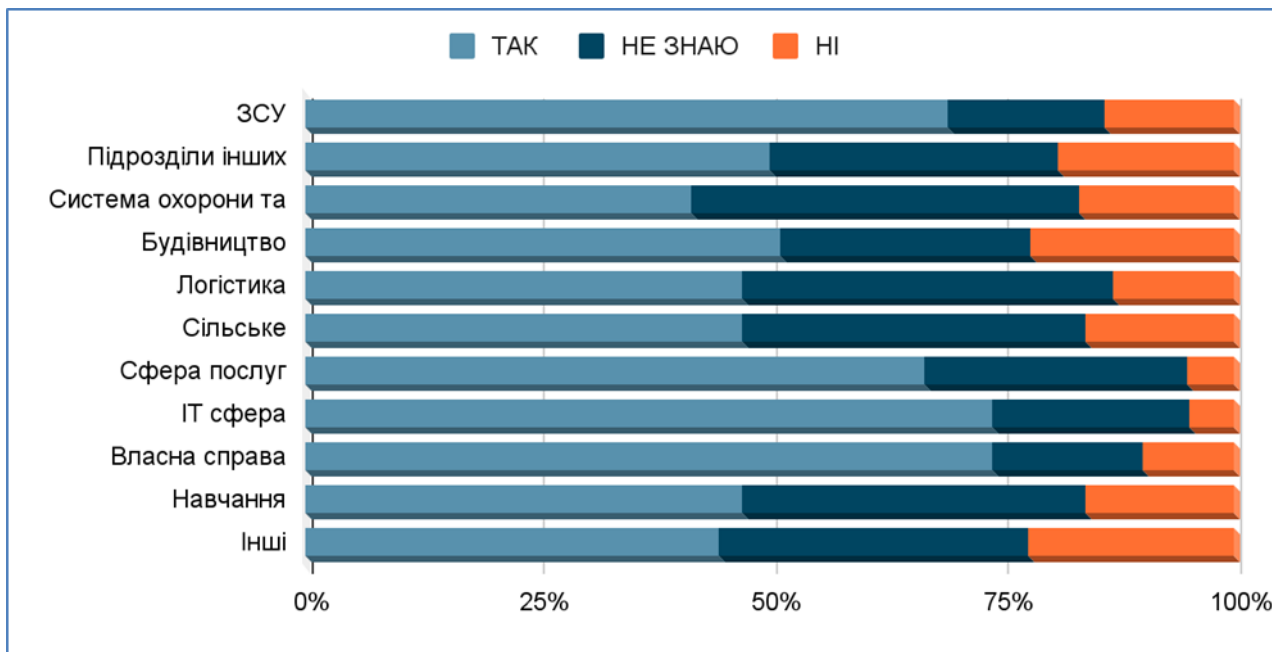

Рисунок 2 – Наміри ветеранів стосовно повернення на місце попередньої роботи, за даними Українського ветеранського фонду

Найбільш привабливими сферами для роботи ветеранів залишаються сфера інформаційних технологій, самозайнятість, військова служба, сфера послуг. 74% опитаних ветеранів, які працювали в ІТ-сфері, планують повернутися в цю сферу, при цьому лише 5% не планують повертатися, 21% не визначилися. Також 74% планують повернутися до власної справи (фізичні підприємці або самозайняті особи), 10% не планують, 16% не визначилися. 69% планують продовжити кар'єру військовослужбовця в лавах ЗСУ, а 50% – у підрозділах інших силових структур. 66% респондентів планують повернутися в сферу послуг, лише 5% не планують повертатися, 28% не визначилися.

Оскільки майже половина опитаних або не планують, або не змогли ствердно відповісти про повернення у сферу діяльності, доцільними є програми підтримки бізнесу, заснованого ветеранами, можливості та курси перепідготовки, а також навчальні програми для розвитку в нових сферах. Крім того, значна частина ветеранів планує продовжувати військову кар'єру в лавах ЗСУ та інших військових частинах, тому важливо створити доступні та комфортні умови для реінтеграції та

реабілітації ветеранів у цивільному житті, так і на службі.

За даними Мінветеранів, державною програмою професійної (курсової) підготовки на 2023 рік скористалося 3328 ветеранів війни. Більшість ветеранів російсько-української війни, які проходили професійну (курсову) підготовку, обрали такі практичні навички: навчання водінню – 2820 осіб, вивчення іноземних мов – 198, підготовка у сфері ІТ – 86 ветеранів, знання менеджменту та адміністрування – 37. Так, у 2021-2022 навчальному році ветерани війни скористалися державною адресною підтримкою для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти: «професійний молодший бакалавр» – 227 осіб, «бакалавр» – 10219 осіб, «магістр» – 24 особи. Також серед дітей ветеранів війни отримали освіту «професійний молодший бакалавр» 3463 особи, «бакалавр» – 7257 осіб, «магістр» – 305 осіб.

Варто зазначити, що ці кількісні показники по відношенню до загальної кількості ветеранів є дуже низькими. Хоча, згідно з опитуванням ветеранів, потреба в освіті не поширена, опитані члени сімей ветеранів зазначають, що користуються пільгами на освіту – близько 9%.

Можна припустити, що ветерани, як і їхні родини, досі не мають інформації про наявні можливості навчання. Водночас доцільно розширити доступ ветеранів до курсів перепідготовки, підвищення кваліфікації, зокрема, отримання міжнародного досвіду. Важливими також є можливості підвищити знання в обраній галузі в рамках додаткових освітніх курсів на пільгових умовах. Особливу увагу слід приділити створенню умов для кар'єрного розвитку ветеранів військової служби.

Враховуючи повномасштабну збройну агресію РФ 24 лютого 2022 року, яка спровокувала масову добровільну мобілізацію українців до лав ЗСУ, територіальної оборони та інших силових структур, можна припустити, що кількість жінок серед захисників України та ветеранів російсько-української війни в майбутньому тільки збільшуватиметься. Тому, необхідно застосовувати гендерно-орієнтовані підходи у формуванні державної політики соціального захисту ветеранів російсько-української війни. Основою для цього можуть стати подальші дослідження потреб ветеранів як чоловіків, так і жінок.

Рівень безробіття серед ветеранів відносно низький, але ситуація із зайнятістю ветеранів досить нестабільна. Кожен п'ятий ветеран, який пройшов строкову військову службу або службу в правоохоронних органах, підтвердив відсутність постійної роботи за останні півроку. Ветерани визначили різні проблеми з працевлаштуванням, пов'язані з інвалідністю чи хронічними захворюваннями чи статусом ветерана. Інші визначили свою тривалу відсутність у секторі цивільної зайнятості як причину зниження працездатності після повернення до цивільного життя. Представники громадських організацій, які співпрацюють з ветеранами, зазначають, що ветерани часто потребують перенавчання. Завдяки набуттю військового досвіду змінюються погляди та цінності людини, ветерани починають шукати інший шлях для самореалізації.

Понад третина ветеранів, які пройшли строкову військову службу чи службу в правоохоронних органах, висловили бажання відкрити власну справу. Більшість респондентів повідомили про проблеми, пов'язані з відсутністю державної підтримки, а також прогалини у знаннях місцевого ринку та відсутність бізнес-навички. Основними видами підтримки, яка потрібна ветеранам для відкриття або продовження власної справи, є фінансові інструменти: безповоротна грошова допомога, кредитні ресурси, отримання юридичних консультацій, інформації про можливості для бізнесу та грантових програм.

Крім того, завершення військових дій ставить більшість ветеранів із інвалідністю перед складним вибором. Перша опція об'єднання з

родиною, особливо для тих ветеранів, чії сім'ї перебувають в еміграції і успішно пристосувалися до життя в соціально безпечному оточенні. Відтак, можливість відновлення їхнього об'єднання ймовірно буде здійснюватися не на території України. Друга альтернатива примусова трудова міграція за кордон. Це може стати реальністю для тих ветеранів із інвалідністю, які не зможуть знайти працю в Україні або отримують пропозиції з низьким рівнем заробітної плати. Наприклад, середній розмір заробітної плати у вакансіях, поданих до Державної служби зайнятості, на травень 2023 року становить 11 тис. грн. Таким чином, держава повинна розглядати не лише можливості адаптації бізнесу для активного найму ветеранів із інвалідністю, але і розробляти моделі соціальних пільг.

Потреба у ресурсах під час періоду відбудови є значущою і важливо, щоб і держава, і бізнес розглядали можливості підтримки робітників. Хоча наразі можливість надавати високий рівень заробітної плати, що відповідає європейським стандартам, обмежена, можна пропонувати інші форми підтримки, такі як приватне медичне страхування, корпоративні програми з оздоровлення, дозвіллеві ініціативи та інші.

Для роботодавців поява на ринку праці ветеранів та ветеранів з інвалідністю стала значущим викликом. Більшість роботодавців не мають досвіду працевлаштування військових, особливо тих, хто має інвалідність. Згідно з онлайн-опитуванням Українського ветеранського фонду, понад 65% роботодавців визнали відсутність досвіду роботи з ветеранами, приблизно 25% мають обмежений досвід, а лише 6,95% мають значний досвід. Одночасно роботодавці висловлюють обурення щодо можливих проблем при працевлаштуванні ветеранів: для 39,68% роботодавців головною загрозою є психоемоційний стан ветеранів, а 17,25% вказують на можливу інвалідність та, як наслідок, додаткове навантаження на робочих місцях [4].

Подібна тенденція виявляється і в результатах дослідження, проведеного Благодійним Фондом "Ти – з нами" у квітні-липні 2023 року, спрямованого на вивчення думки роботодавців щодо проблем, пов'язаних із працевлаштуванням ветеранів із інвалідністю. Серед основних труднощів у працевлаштуванні ветеранів із інвалідністю 52% роботодавців відзначили психологічні проблеми та пов'язані з ними особливості поведінки, такі як конфліктність, невизнання авторитетів та неготовність до субординації.

Реальність сучасної України свідчить про необхідні зміни у соціальній структурі через

демографічні викривлення та зростання кількості військовослужбовців із статусом інвалідності. Таким чином, зайнятість ветеранів із інвалідністю є важливим фактором для стабільності самого ветерана, його сім'ї, оточення та економіки країни загалом.

Недооцінка поточних суспільних змін та ігнорування проблем, пов'язаних із реінтеграцією ветеранів із інвалідністю, може визначити основу для суттєвої соціальної кризи вже в найближчі роки. Для вирішення цих проблем і полегшення працевлаштування ветеранів, Україна розвиває різні ініціативи та програми. Прикладами цього можуть бути наведені нижче програми:

1. Програми психологічної підтримки, надання ветеранам доступу до психологічної допомоги та консультування для подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем. Україна розробила кілька програм психологічної підтримки для ветеранів війни, які надають допомогу у подоланні ПТСР та інших психологічних проблем. Ось декілька прикладів таких програм: "Герої не залишають своїх" (ця програма надає психологічну та психотерапевтичну допомогу ветеранам війни, а також їхнім родинам. Програма включає індивідуальну консультацію, групову терапію та психосоціальну підтримку. Вона також веде профілактичну роботу з уникнення ПТСР та інших проблем серед військовослужбовців), "Будь собою" (ця програма спрямована на психосоціальну реабілітацію ветеранів з інвалідністю. Вона надає підтримку та навчає навичкам самопрезентації для впевненості в робочих та громадських сферах. Програма також допомагає ветеранам побудувати позитивні відносини та покращити якість життя), "Голос героя" (ця програма надає психологічну підтримку ветеранам через групові сесії та індивідуальні консультації. Вона допомагає ветеранам подолати травматичні події, встановити соціальний контакт і покращити психологічний стан), "Повернення до життя" (ця програма спрямована на психологічну реабілітацію ветеранів і надає підтримку під час процесу реінтеграції в цивільне життя. Вона включає групові заняття, терапію та навчання навичкам копінгю зі стресом), та інші. Ці програми спрямовані на допомогу ветеранам в подоланні психологічних труднощів, які виникають через участь в бойових діях. Вони допомагають ветеранам покращити якість життя, знизити рівень стресу і тривожності, а також полегшити їх інтеграцію в цивільне суспільство.

2. Професійна перепідготовка програми, які допомагають ветеранам отримати нові професійні навички та кваліфікацію, щоб вони могли

працевлаштуватися в нових галузях. Україна розробила кілька програм і ініціатив для ветеранів, які допомагають їм отримати нові професійні навички та кваліфікацію для успішного працевлаштування в нових галузях. Ось кілька прикладів таких програм: "Програма "Нова професія" (ця програма надає ветеранам можливість навчатися в нових професіях за кошти державних грантів. Ветерани можуть вибрати різні курси та навчальні програми відповідно до своїх інтересів та потреб. Програма включає професійну підготовку, курси перепідготовки та підтримку під час пошуку роботи в новій галузі), "Проект "Спортивний розгін" (цей проект спрямований на військовослужбовців, які мають інвалідність або фізичні обмеження після повернення з війни). В рамках проекту ветерани отримують можливість займатися адаптованим спортом та брали участь у спортивних змаганнях. Вони також проходять психологічну та фізичну реабілітацію. Ці програми та ініціативи створені з метою полегшити перехід ветеранів війни у цивільне життя та забезпечити їм нові можливості для успішного працевлаштування в нових галузях і професіях.

3. Спеціалізовані агентства та служби з працевлаштування, які спеціалізуються на працевлаштуванні ветеранів і надають їм підтримку в пошуку роботи. Вони співпрацюють з роботодавцями та надають ветеранам доступ до актуальних вакансій, проводять навчання та тренінги з пошуку роботи та підготовки резюме. На державному та місцевому рівнях в Україні діють спеціалізовані агентства та служби, які спеціалізуються на працевлаштуванні ветеранів і надають їм підтримку в пошуку роботи. Ось кілька прикладів таких організацій: "Асоціація "Ветерани України" (ця асоціація здійснює широкий спектр програм для ветеранів, включаючи працевлаштування), "Центр реабілітації та професійної реабілітації ВПО "Реабілітаційний центр України" (цей центр надає послуги професійної реабілітації та адаптації на ринку праці для ветеранів та осіб з інвалідністю. Вони допомагають ветеранам отримати нові професійні навички та навчають їх шукати роботу), "Фонд "Велика Країна" (ця неприбуткова організація спеціалізується на підтримці ветеранів та їх сімей. Однією з їхніх ініціатив є програма працевлаштування для ветеранів), "Асоціація учасників бойових дій" (ця асоціація спеціалізується на захисті прав ветеранів та наданні їм підтримки у вирішенні питань з працевлаштування та інших соціальних питань) та інші. Ці організації та фонди допомагають ветеранам отримати нові навички та знайти роботу, що відповідає їхнім потребам та інтересам.

Вони також забезпечують підтримку під час процесу працевлаштування, враховуючи особливості та досвід ветеранів.

4. Сприяння підприємницькій діяльності: Програми, які підтримують ветеранів у розвитку власної справи та створенні робочих місць для інших ветеранів. На сьогоднішні існують численні програми та організації, які сприяють розвитку власного бізнесу ветеранів та створенню робочих місць для інших ветеранів в Україні. Ось кілька таких програм та організацій з посиланнями: "Проект "Без бою" (цей проект допомагає ветеранам власного бізнесу у сфері соціальних послуг, технічної реабілітації та інших сферах), "Програма розвитку місцевого бізнесу ветеранів "Перша допомога" (ця програма спрямована на надання підтримки ветеранам, які хочуть розпочати власний бізнес. Вона надає фінансову підтримку та консультації), "Фонд "Країна мрій" (цей фонд надає гранти та підтримку ветеранам, які хочуть створити свій власний бізнес та інші. Ці програми та організації надають ветеранам не лише фінансову підтримку, але й консультації, навчання та інші ресурси для успішного створення та розвитку їхнього власного бізнесу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З аналізу європейського досвіду, інновації в публічному управлінні щодо працевлаштування ветеранів війни мають такі особливості: створення спеціальних програм і законодавчих актів: багато країн європейського співтовариства приймають закони та програми, щоб підтримати працевлаштування ветеранів війни. Ці програми надають переваги ветеранам, а саме пріоритетне працевлаштування, додаткові квоти робочих місць чи пріоритетний доступ до професійного навчання.

У багатьох країнах існують спеціальні європейські центри зайнятості для ветеранів, де надається підтримка при пошуку роботи, консультації з питань професійного розвитку та сприяння у зайнятості ветеранів.

Ветерани можуть бути недостатньо готовими до цивільного життя після військової служби. Щоб забезпечити їм кращі шанси на працевлаштування, велика увага приділяється професійній та психологічній підготовці. Це може включати навчальні курси, перекваліфікацію, виробничий стаж та психологічну підтримку.

Органи публічного управління повинні забезпечити партнерські відносини з приватним сектором для сприяння працевлаштуванню ветеранів. Це може включати створення спеціальної програми співпраці з підприємствами, пріоритет у наймі ветеранів, надання фінансової та юридичної підтримки малому бізнесу ветеранів тощо.

Ветерани мають певні потреби та особливості, яким необхідна увага та підтримка. Тому система органів публічного управління має зосередитись на стратегічному управлінні для досягнення довгострокових цілей країни.

В умовах воєнної загрози та війни кореляція національних інтересів і загальних базових цінностей, інтересів держави, суспільства і окремих індивідів може посилюватися. Успішними стали ті країни, де виклики, спричинені воєнною загрозою, стали каталізатором зміцнення державних інститутів і консолідації суспільства.

Визнання людини як найвищої цінності в умовах війни та повоєнного відродження набуває додаткового сенсу – людський потенціал стає визначальним чинником успішного розвитку економіки, високих технологій, науки і техніки.

Список літератури:

1. Determining Veteran Status // US. Department of Veterans Affairs. URL: www.va.gov/OSDBU/Determining-Veteran-Status.pdf (дата звернення: 15.10.2023)

2. Local Veterans' Employment Representative (LVER) // The Employment Development Departmentx. URL: www.calcareers.ca.gov/CalHrPublic/Jobs/JobPostingPrint.aspx?jcid=130047 (дата звернення: 15.10.2023)

3. Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних: постанова Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2023 р. № 124. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.10.2023)

4. Офіційний сайт Комітету Верховної ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. URL: komspip.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/73202.html (дата звернення 03.11.2023).

5. Ринок праці-2023: топ-5 найзатребуваніших і найоплачуваніших спеціалістів. Мінфін 2023. URL.: minfin.com.ua/ua/2023/01/10/98756072/

6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 03.08.2023 № 3551-XII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення 30.10.2023).

7. Гошовська О. В., Тревого О. І. Механізми публічного управління для відновлення військової економіки. Економіка та суспільство.2022. № 38. (дата звернення 02.11.2023). DOI: doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-24.

8. Гордієнко Є. П. Світовий досвід формування та реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій. Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління». 2020. № 1 (96). С. 86–94 (дата звернення 28.10.2022).

9. Любомудрова Н. П., Гойчук В. І. Зміни на

ринку праці в умовах воєнного та перспективи післявоєнного відновлення. Економіка та суспільство. 2022. № 40.

URL: economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1462/1407 (дата звернення 10.10.2023).

DOI: doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31

10. Урядова програма безповоротних грантів для створення та розвитку власного бізнесу URL: erobota.diiia.gov.ua (дата звернення 20.10.2023).

11. Робота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. Міністерство економіки України. URL: www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=RobotaGrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvittokBiznesu (дата звернення 20.10.2023).

References:

1. Vyznachennya statusu veterana // US. Viddil u spravakh veteraniv. URL:

www.va.gov/OSDBU/Determining-Veteran-Status.pdf (дата звернення: 15.10.2023) [in English].

2. Local Veterans" Employment Representative (LVER) // The Employment Development Departmentkh. URL: www.calcareers.ca.gov/CalHrPublic/Jobs/JobPostingPrint.aspx?jcid=130047 (дата звернення: 15.10.2023) [in English].

3. Pro zatverdzhennya Poryadku nadannya robotodavtsyam kompensatsiy za pratsevlashtuvannya zareyestrovanykh bezrobitnykh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 10 lyutoho 2023 r. № 124. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.10.2023) [On approval of the Procedure for providing compensation to employers for employment of registered unemployed: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 10, 2023 No. 124.] [in Ukrainian]

4. Ofitsiynyy sayt Komitetu Verkhovnoyi rady z pytan' sotsial'noyi polityky ta zakhystu prav veteraniv. URL: komspip.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/73202.html (дата звернення 03.11.2023). [Official website of the Verkhovna Rada Committee on Social Policy and Protection of Veterans' Rights.] [in Ukrainian].

5. Rynok pratsi-2023: top-5 nayzatrebulanishykh i nayoplachuvanishykh spetsialistiv. Minfin 2023. URL: minfin.com.ua/ua/2023/01/10/98756072/

6. Pro status veteraniv viyny, harantiyi yikh sotsial'noho zakhystu. Zakon Ukrayiny vid 03.08.2023 № 3551-XII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення 30.10.2023). [Labor market-2023: top-5 most in-demand and best-paid specialists. Ministry of Finance 2023] [in Ukrainian].

7. Hoshovs'ka O. V., Trevoho O. I. Mekhanizmy publichnoho upravlinnya dlya vidnovlennya viys'kovoyi ekonomiky. [Hoshovska O. V., Trevogo O. I. Mechanisms of public administration for the restoration of the military economy.] *Ekonomika ta suspil'stvo*. 2022. № 38. (дата звернення 02.11.2023). DOI: doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-24. [in Ukrainian].

8. Hordiyenko YE. P. Svitovyy dosvid formuvannya ta realizatsiyi polityky sotsial'noho zakhystu uchasnykiv boyovykh diy. [Gordienko E. P. World experience in the formation and implementation of the policy of social protection of combatants] *Visn. NADU. Seriya «Derzhavne upravlinnya»*. 2020. № 1 (96). S. 86–94 (дата звернення 28.10.2022). [in Ukrainian].

9. Lyubomudrova N. P., Hoychuk V. I. Zminy na rynku pratsi v umovakh voyennoho ta perspektyvy pislyavoyennoho vidnovlennya. [Lubomudrova N. P., Hoychuk V. I. Changes in the labor market in wartime conditions and prospects for post-war recovery.] *Ekonomika ta suspil'stvo*. 2022. № 40. URL: economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1462/1407 (дата звернення 10.10.2023). DOI: doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31 [in Ukrainian].

10. Uryadova prohrama bezpovorotnykh hrantiv dlya stvorennya ta rozvytku vlasnoho biznesusu. [The government program of non-refundable grants for the creation and development of one's own business] URL: erobota.diiia.gov.ua (дата звернення 20.10.2023). [in Ukrainian].

11. Robota: hranty vid derzhavy na vidkryttya chy rozvytok biznesu. Ministerstvo ekonomiky Ukrayiny. [Work: grants from the state for opening or developing a business. Ministry of Economy of Ukraine.]. URL: www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota [in Ukrainian].

© З. Г. Гонтар, А. В. Каспрук, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 15.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-2>

*С. О. Ємельяненко, Р. Р. Коваль, Ю. М. Ткач,
Д. А. Беген, І. Р. Коваль*

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-8428> – С. О. Ємельяненко

<https://orcid.org/0000-0001-8970-2831> – Р. Р. Коваль

<https://orcid.org/0009-0006-3675-2548> – Ю. М. Ткач

<https://orcid.org/0000-0001-5795-2633> – Д. А. Беген

<https://orcid.org/0009-0006-3908-7790> – І. Р. Коваль

yemelyanenko@ldubgd.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ КРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Кризове управління останнім часом набуло вагомого значення, адже все більше наше суспільство вчиться протистояти різного роду надзвичайним ситуаціям. Сучасне інформаційне суспільство має широкі можливості для протидії різноманітним загрозам. Для цього все частіше застосовують геоінформаційні системи та технології.

Кризовий центр цивільного захисту створюється для підвищення рівня компетентності та навиків курсантів, студентів, слухачів та практичних працівників сфери цивільного захисту; для набуття необхідних вмій при прийнятті управлінських рішень як у рятувальній справі, так і у планувальній діяльності міста; для налагодження та відпрацювання взаємодії всіх органів держаної влади та оперативно-рятувальних підрозділів міста та області у разі виникнення надзвичайної ситуації.

Метою Кризового центру цивільного захисту є: підвищення рівня компетентності та навиків курсантів і студентів у відпрацюванні взаємодії всіх органів держаної влади та оперативно-рятувальних підрозділів міста та області у разі виникнення надзвичайної ситуації; налагодження взаємодії та порядку залучення відповідних органів управління в умовах виникнення НС, зокрема з практичними працівниками, які безпосередньо входять до складу комісій ТЕБтаНС міста та області, штабу з ліквідації НС.

Висновки. Наявність такого Кризового центру цивільного захисту допоможе отримати необхідний досвід здобувачам вищої освіти та сформує у них необхідні практичні компетентності. Широкий спектр програмного забезпечення «Кризового центру цивільного захисту» дасть змогу охопити більшість спеціальностей, яким навчаються студенти та курсанти. Кризовий центр цивільного захисту допоможе краще розглянути проблемні питання міста, громади і області та виявити потенційно небезпечні місця для запобігання можливим НС. У випадку виникнення загрози цей Кризовий центр цивільного захисту допоможе у прийнятті рішень використовуючи методи оцінки ризику, оцінки готовності та допомоги у реагуванні із застосуванням геоінформаційних систем.

Ключові слова: кризовий центр, надзвичайна ситуація, аварія, цивільний захист, взаємодія, навчання.

*S. O. Yemelyanenko, R. R. Koval, Y. M. Tkach,
D. A. Behen, I. R. Koval*

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

USE OF GEOINFORMATION SYSTEMS FOR CRISIS MANAGEMENT IN THE ACTIVITIES OF CIVIL DEFENSE UNITS

Crisis management has recently gained significant importance because more and more our society is learning to cope with various kinds of emergencies. The modern information society has many opportunities for countering existing threats. For this reason, geoinformation systems and technologies are increasingly being used.

The Crisis Centre of Civil Protection is created to improve the level of competences and skills of cadets, students, trainees and practical workers in the field of civil protection. To acquire the necessary skills when making management decisions, both in the rescue business and in the planning activities of the city. To establish and work out the interaction of all state authorities and operational rescue units of the city and region in the event of an emergency.

The purpose of the Crisis Center for Civil Protection is to increase the level of competencies and skills of cadets and students in practising the interaction of all state authorities and operational rescue units of the city and region in the event of an emergency. Establishing interaction and the procedure for the involvement of relevant management bodies in the event of an emergency, in particular with practical workers who are directly part of the TEBtANS commissions of the city and region, the headquarters for emergency liquidation.

Conclusions. The presence of this Crisis Center for Civil Protection will help students of higher education gain the necessary experience and form the necessary practical competencies in them. The wide range of support of the Crisis Center for Civil Protection will cover most of the specialities studied by students and cadets. The Crisis Center for Civil Protection will help to better consider problematic issues of the city, community and region, and identify potentially dangerous places to prevent possible emergencies. In the event of a threat, this Crisis Center for Civil Protection will assist in decision-making using methods of risk assessment, preparedness assessment, and assistance in responding with the use of geographic information systems.

Keywords: crisis centre, emergency, accident, civil protection, interaction, training.

Постановка проблеми.

Сучасне інформаційне суспільство для вирішення завдань у всіх сферах діяльності не може обійтися без використання інформаційно-комунікаційних систем. Під час прийняття управлінських рішень у разі виникнення чи уникнення аварій, катастроф та інших надзвичайних ситуацій (далі НС) природного та техногенного характеру необхідне зосередження геоінформаційних технологій та систем обробки інформації. Такі геоінформаційні технології та системи обробки інформації може містити Кризовий центр цивільного захисту (далі КЦЦЗ). Такі КЦЦЗ створюється для вирішення реальних завдань управління під час НС та для підвищення рівня компетентності та навиків курсантів, студентів, слухачів та фахівців цивільного захисту для навчання та використання під час широкомасштабних аварій та НС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Надзвичайна ситуація [1] – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або на водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Залежно від обсягів заподіяних наслідків, технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, надзвичайна ситуація класифікується як державного, регіонального, місцевого або об'єктового рівнів [2, 3, 4]. Запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного характеру здійснюється для забезпечення організації взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій у процесі вирішення питань,

пов'язаних з надзвичайними ситуаціями та ліквідацією їх наслідків.

У працях [5, 6, 7, 8, 9] проаналізовано роль геоінформаційних систем акцентовано, що такі системи, повинні бути об'єднані в єдину захищену мережу, з наданням можливості оперативно збирати інформацію, обробляти її та виконувати прогнозування для прийняття критично-важливих управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу.

Створюваний КЦЦЗ сприятиме практичній реалізації нових та вдосконаленню існуючих підходів до прийняття управлінських рішень у сфері цивільного захисту, адже запобігання виникненню, мінімізація ризиків та реагування на надзвичайні ситуації є основним пріоритетним напрямом наукових досліджень та освітньої діяльності. КЦЦЗ може бути ефективним у підготовці фахівців цивільного захисту для потреб об'єднаних територіальних громад та для використання під час НС.

Мета КЦЦЗ – підвищення рівня компетентності та навиків курсантів і студентів у відпрацюванні взаємодії всіх органів державної влади та оперативно-рятувальних підрозділів міста і області у разі виникнення надзвичайної ситуації. Налагодження взаємодії та порядку залучення відповідних органів управління в умовах виникнення НС, зокрема з практичними працівниками, які безпосередньо входять до складу комісій ТЕБ та НС міста та області, штабу з ліквідації НС.

До основних завдань КЦЦЗ належить:

- постійний моніторинг і комплексний аналіз наявних загроз для населення та територій;
- оцінювання ризиків виникнення та прогнозування надзвичайних ситуацій;
- координація дій відповідних відомств під час виникнення надзвичайних ситуацій, та ліквідації їх наслідків;
- вироблення рішень щодо запобігання, подолання та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій.

Основні небезпеки, які має охоплювати КЦЦЗ, наведено в таблиці 1.

Основні небезпеки, які охоплює КЦЦЗ

Природного характеру	Техногенного характеру	Соціального характеру
Повені, селі	Пожежі, вибухи	Епідемії захворювань людей
Надмірні та швидкі атмосферні опади	Хімічні аварії та забруднення навколишнього середовища	Демонстрації, заворушення
Сильні вітри, урагани	Значні аварії в енергетиці, водопостачанні, газопостачанні та ін.	Тероризм
Епідемії захворювань чи нашествия паразитів, тварин та рослин	Значні аварії (на об'єктах інфраструктури) у телекомунікаційних мережах, зв'язку та ін	Війна
Різка зміна температури	Значні порушення у роботі транспорту	Масові міграції
Посуха, пожежі	Смог, шум	Інші загрози та аварії...
Густі тумани	Загроза радіаційного випромінювання	
Землетруси, осідання землі, зсуви		

Важливу роль у прийнятті управлінських рішень під час НС відіграє її візуалізація. Візуалізація на основі геоінформаційних систем для вирішення питань управління, пов'язаних з НС:

1. Карта ризиків.
2. Моніторинг НС (пожеж).
3. Розташування пожежних гідрантів.
4. Евакуаційні заходи (зони евакуації).
5. Прогнозування повеней.
6. Моделювання пожеж (прогнозування поширення полум'я).
7. Оцінювання пошкоджень.
8. Розташування оперативно-рятувальних підрозділів та визначення часу доїзду до об'єкта.
9. Управління ліквідацією НС (кризове управління).
10. Оцінювання можливих наслідків аварій на ХНО (ОПН, ПНО).
11. Створення бази даних (геопортал).
12. Вивчення стійкості інфраструктури до НС.
13. Вивчення ризиків для об'єктів громадського призначення.

Вирішальне значення, під час масштабних аварій чи катастроф має застосування геоінформаційних технологій та систем. Візуалізація надзвичайної ситуації та інформація, яка стосується об'єктів і населення в зоні її впливу на основі геоінформаційних систем, що дає змогу здійснити прогнозування її подальшого розвитку, встановити загрози для населення та прийняти належні рішення, спрямовані на запобігання її поширенню, мінімізацію наслідків та матеріальних збитків.

Проблеми готовності до дій у НС та реагування на них в основному стосуються оперативної взаємодії між відповідними відомствами та у злагодженості управління між підрозділами цивільного захисту. Незважаючи на багатогранність та широкий спектр аварій і катастроф, багато з яких становлять значну загрозу (пожежі, землетруси, урагани та ін.), а прийняття рішень в умовах НС, методи оцінки ризику, оцінки готовності, мають багато спільного і мають вирішуватися із застосуванням геоінформаційних систем.

Висновки. Як видно з вище наведеного, створення Кризового центру цивільного захисту допоможе отримати необхідний досвід здобувачам вищої освіти та сформує у них необхідні практичні компетентності. Широкий спектр програмного забезпечення «Кризового центру» дасть змогу охопити більшість спеціальностей, яким навчаються студенти та курсанти. КЦЦЗ допоможе краще розглянути проблемні питання міста, громади і області та виявити потенційно небезпечні місця для запобігання можливим НС. У випадках настання загрози такий КЦЦЗ допоможе у прийнятті рішень, використовуючи методи оцінки ризику, оцінки готовності та допомоги у реагуванні із застосуванням геоінформаційних систем.

Список літератури:

1. Кодекс цивільного захисту України (Відомості Верховної Ради, 2013, № 34-35, ст.458) (зі змінами від 19.02.2021 № 1259-IX).
URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368 «Про Порядок

класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями»

URL: www.kmu.gov.ua/npas/5390215

3. Наказ МВС України від 26.12.2014 № 1406 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 16 січня 2015 р. № 47/26492) Про затвердження Положення про штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та Видів оперативнотехнічної і звітної документації штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-15#n15

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#n10

5. Yemelyanenko, Sergiy; Kuzyk, Andriy; Ivanusa, Andriy; Behen, Danyil; Koval, Roman; Morshch, Yevhen (2023) Improving the operational efficiency of control centers for emergency events by using gis technologies Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 4(10(124)), p. 37–49.

6. Drach, K.L., Kuzyk, A.D., Tovarianskyi, V.I., Yemelianenko, S.O. (2020) Fire dangerous properties of the most common plants of grass ecosystems in Ukraine Ecologia Balkanica, 12(1), p. 147–154. http://web.uni-plovdiv.bg/mollov/EB/2020_vol12_iss1/147-154_eb.20123.pdf

7. Yemelyanenko, S., Ivanusa, A., Yakovchuk, R., Kuzyk, A. (2020) Fire risks of public buildings News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Series of Geology and Technical Sciences, 6(444), p. 75–82.

DOI 10.32014/2020.2518-170X.133

8. Yemelyanenko, S., Rudyk, Y., Kuzyk, A., Yakovchuk, R. (2018) Geoinformational system of rescue services MATEC Web of Conferences, 247, 00030. DOI 10.1051/mateconf/201824700030

9. Yemelyanenko, S., Rudyk, Y., Ivanusa, A. (2018) Geoinformational system for risk assessment visualization International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, 1, p. 17–20, 8526743.

DOI 10.1109/STC-CSIT.2018.8526743

10. Ємельяненко С. О. Ризик як характеристика стану пожежної безпеки / С.О. Ємельяненко, А. Д. Кузик // Пожежна безпека. – Львів: ЛДУ БЖД, 2011. – Вип. 18. – С. 101-106. URL: sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/9460/1/1057-Текст%20статті-3821-1-10-20190328.pdf

References:

1. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2013, № 34-35, ст.458) [The Code of Civil Protection of Ukraine (Vedomosti Verkhovna Rada, 2013, No. 34-35), Article 458] (as amended from February 19, 2021, No. 1259-IX). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 bereznia 2004 r. № 368 «Pro Poriadok klasyfikatsii nadzvychnykh sytuatsii tekhnogenoho ta pryrodnoho kharakteru za yikh rivniamy» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 24, 2004 No. 368 "On the Procedure for Classification of Man-made and Natural Emergency Situations by Level"]

URL: www.kmu.gov.ua/npas/5390215

3. Nakaz MVS Ukrainy vid 26.12.2014 № 1406 (Zareiestrovano v Ministerstvi yustyttsii Ukrainy vid 16 sichnia 2015 r. № 47/26492) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro shtab z likvidatsii naslidkiv nadzvychnoi sytuatsii ta Vydiv operatyvnotekhnichnoi i zvitnoi dokumentatsii shtabu z likvidatsii naslidkiv nadzvychnoi sytuatsii [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 26.12.2014 No. 1406 (Registered in the Ministry of Justice of Ukraine dated January 16, 2015 No. 47/26492) On the approval of the Regulation on the headquarters for the liquidation of the consequences of an emergency situation and types of operational and technical and reporting documentation of the headquarters for the liquidation of the consequences of an emergency situation].

URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-15#n15

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 sichnia 2014 r. № 11 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yedynu derzhavnu systemu tsyvilnoho zakhystu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 9, 2014 No. 11 "On approval of the Regulation on the unified state system of civil protection"] URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#n10

5. Yemelyanenko, Sergiy; Kuzyk, Andriy; Ivanusa, Andriy; Behen, Danyil; Koval, Roman; Morshch, Yevhen (2023) Improving the operational efficiency of control centers for emergency events by using gis technologies Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 4(10(124)), p. 37–49.

DOI 10.15587/1729-4061.2023.285938

6. Drach, K.L., Kuzyk, A.D., Tovarianskyi, V.I., Yemelianenko, S.O. (2020) Fire dangerous properties of the most common plants of grass ecosystems in Ukraine Ecologia Balkanica, 12(1), p. 147–154. web.uni-plovdiv.bg/mollov/EB/2020_vol12_iss1/147-154_eb.20123.pdf

7. Yemelyanenko, S., Ivanusa, A., Yakovchuk, R., Kuzyk, A. (2020) Fire risks of public buildings News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Series of Geology and Technical Sciences, 6(444), p. 75–82.

DOI 10.32014/2020.2518-170X.133

8. Yemelyanenko, S., Rudyk, Y., Kuzyk, A., Yakovchuk, R. (2018) Geoinformational system of rescue services MATEC Web of Conferences, 247, 00030. DOI 10.1051/mateconf/201824700030

9. Yemelyanenko, S., Rudyk, Y., Ivanusa, A. (2018) Geoinformational system for risk assessment visualization International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, 1, p. 17–20, 8526743. DOI 10.1109/STC-CSIT.2018.8526743

10. Yemelyanenko S.O. Risk as a characteristic of the state of fire safety / S.O. Yemelyanenko, A. D. Kuzyk // Fire safety. – Lviv: LSU BZD, 2011. – Issue 18. – pp. URL: sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/9460/1/1057-Текст%20статті-3821-1-10-20190328.pdf

© С. О. Ємельяненко, Р. Р. Коваль,
Ю. М. Ткач, Д. А. Беген, І. Р. Коваль, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 21.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-3>

Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3890-6831> – Е. І. Костишин

<https://orcid.org/0000-0002-9480-8996> – Ю. О. Шевців

emilia.kostyshyn@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ВЕТЕРАНСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Метою статті є висвітлення особливостей реалізації ветеранського розвитку в Україні. Встановлено, що пріоритетом державної політики на 2023 рік визначено політику ветеранського розвитку – нову державну політику надання можливостей всебічної реалізації для ветеранів одночасно із впровадженням політики щодо гарантій їх соціального захисту. Політика реалізується відповідно до Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 р. Розглянуто досвід імплементації Стратегії в Україні: впровадження моделі надання послуг з реабілітації та відновлення – «Шлях реабілітації та відновлення Захисника/Захисниці», яка передбачає надання медичних послуг щодо лікування після поранення (у разі отримання), гострої/підгострої реабілітації і довгострокової реабілітації та довгострокову допомогу – психологічну, фізкультурно-спортивну реабілітацію, інформаційно-консультативну підтримку, юридичний супровід, професійну адаптацію, перекваліфікацію на цивільну спеціальність; реалізація експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській та Миколаївській областях; запровадження онлайн системи інформаційних сервісів «e-Ветеран»; реалізація другого етапу спільного проекту Мінветеранів та Червоного Хреста України з підтримки ветеранів, які отримали інвалідність I або II групи. Виокремлено низку проблемних питань нормативно-правового механізму державного регулювання соціального захисту учасників бойових дій та учасників війни. По-перше, на часі спрощення процедура набуття статусу учасника бойових дій або учасника війни. По-друге, наявна система пільгового забезпечення учасників бойових дій та учасників війни носить компенсаторне, а не мотивувальне спрямування. По-третє, удосконалення законодавства з метою створення умов, необхідних для реабілітації та соціальної адаптації учасників бойових дій на рівні центральних та місцевих органів державної влади.

Ключові слова: політика ветеранського розвитку, інститут помічника ветерана, учасник бойових дій, учасник війни, ветеран війни, соціальний захист.

Е. І. Kostyshyn, Yu. O. Shevtsiv

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE VETERAN DEVELOPMENT POLICY IN UKRAINE

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the implementation of veteran development in Ukraine. It was established that the priority of state policy for 2023 is the policy of veteran development - a new state policy of providing opportunities for comprehensive realization for veterans at the same time as implementing a policy regarding guarantees of their social protection. The policy is implemented in accordance with the Strategy for the formation of the transition system from military service to civilian life for the period until 2032. The experience of the implementation of the Strategy in Ukraine was considered: the implementation of the rehabilitation and recovery services model – "The Defender's Path to Rehabilitation and Recovery", which provides for the provision of medical services for post-injury treatment (if received), acute/subacute rehabilitation and long-term rehabilitation and long-term assistance – psychological, physical culture and sports rehabilitation, informational and advisory support, legal assistance, professional adaptation, retraining for a civilian specialty; implementation of an experimental project on the introduction of the veteran's assistant institute in the system of transition from military service to civilian life in Vinnytsia, Dnipropetrovsk, Lviv and Mykolaiv regions; introduction of the online system of information services «e-Veteran»; implementation of the second stage of the joint project of the Ministry of Veterans Affairs and the Red Cross of Ukraine to support veterans who received a disability of the 1st or 2nd group. A number of problematic issues of the regulatory and legal mechanism of the state regulation of social protection of combatants and war participants have been singled out. Firstly, the procedure for acquiring the status of a participant in hostilities or a

participant in the war is currently being simplified. Secondly, the existing system of preferential provision of combatants and war participants has a compensatory rather than a motivational orientation. Thirdly, the improvement of the legislation to create conditions necessary for the rehabilitation and social adaptation of combatants at the level of central and local state authorities.

Keywords: policy of veteran development, veteran's assistant institute, combatant, war participant, war veteran, social protection.

Актуальність проблеми.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року внесло суттєві корективи у соціальну політику України. Забезпечення соціально-економічних прав і гарантій військовослужбовців, учасників бойових дій, ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів родин полеглих – це головний напрям соціальної політики. Закономірно, одним із пріоритетів державної політики на 2023 рік визначено політику ветеранського розвитку – нову державну політику надання можливостей всебічної реалізації для ветеранів одночасно із впровадженням політики щодо гарантій їх соціального захисту [4]. Головною причиною впровадження політики ветеранського розвитку є збільшення кількості учасників бойових дій, ветеранів війни, ветеранів з інвалідністю. Хоча за умовами військового стану більшість статистичної інформації не розголошується, що ускладнює збір цифрової інформації з певних гострих проблем, пов'язаних з війною – наразі ми не маємо кількісних показників щодо чисельності учасників бойових дій та постраждалих цивільних, які отримали статус особи з інвалідністю внаслідок війни. Відповідно до показників, оприлюднених на сайті Міністерством у справах ветеранів України «Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України» на 1 січня 2022 року кількість осіб, на яких поширюються норми Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» становила 851 068 осіб. Загальна кількість осіб з інвалідністю внаслідок війни – 20 101 осіб [3], з них особи з інвалідністю 1 група – 4 146 осіб та особи з інвалідністю 2 група – 15 955 осіб [1]. За даними Міністерства соціальної політики, від початку вторгнення до березня 2023 року статус людини з інвалідністю оформив 2041 військовослужбовець: 1 група інвалідності – 163 людини; 2 група – 820 людей; 3 група – 1 058 людей. Поширеними бойовими травмами, які призводять до інвалідності у військових, є травми головного мозку та травми опорно-рухового апарату [2]. За прогнозами Міністерства у справах ветеранів, орієнтовна кількість ветеранів та членів їхніх родин до кінця бойових дій буде дорівнювати 4-5млн осіб. На сьогодні питання забезпечення потреб ветеранів в Україні набуває нових масштабів та відповідно оголює досі невидимі для суспільства та держави критичні теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У межах дослідження питань соціального

захисту учасників бойових дій в Україні окремі аспекти досліджували такі вчені, як: Бриндіков Ю. Л. (реабілітації учасників бойових дій в системі соціальних служб), Гордієнко Є. П. (механізми державної політики захисту учасників бойових дій), Митько Я. В. (правовий статус учасників бойових дій), Микитюк Д. Ю. (адміністративно-правове забезпечення статусу учасника бойових дій), Потапчук Є. М. (особливості діагностики та корегування психоемоційних станів учасників бойових дій), Подоляка А., Колісніченко Р., Полтавець Л. (економіко-правові фактори соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій), Пінчук Р. С., Письменна О. П. (правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни), Спицька К. (правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні).

Метою статті є висвітлення особливості впровадження політики ветеранського розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Враховуючи виклики війни – збільшення кількості учасників бойових дій, ветеранів війни 7 квітня 2023 р. Кабінет Міністрів схвалив Стратегію формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 р. [13]. Стратегія передбачає: оновлення законодавства, що регулюватиме процес системи переходу від військової служби до цивільного життя; розроблення переліків послуг, порядку їх надання та формування системи моніторингу якості надання послуг; впровадження новітніх інформаційних технологій накопичення та автоматизованого оброблення інформації у системі переходу та забезпечення взаємодії електронних реєстрів; включення територіальних громад щодо використання потенціалу учасників системи переходу. Таким чином, система переходу включатиме психологічну та правову допомогу, соціальну, професійну, культурну адаптацію військовослужбовців, ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів родин полеглих Захисників і Захисниць України, надання сучасних та дієвих інструментів для безпроблемної суспільної та економічної реінтеграції цих осіб.

На сьогодні вже зроблено перші позитивні кроки. Насамперед розроблено модель надання послуг з реабілітації та відновлення – «Шлях реабілітації та відновлення Захисника/Захисниці». Модель передбачає надання медичних послуги щодо лікування після поранення (у разі отримання), гострої/підгострої реабілітації і довгострокової

реабілітації та довгострокову допомогу – психологічну, фізкультурно-спортивну реабілітацію, інформаційно-консультативну підтримку, юридичний супровід, професійну адаптацію, перекваліфікацію на цивільну спеціальність [14].

Міністерство у справах ветеранів України реалізує експериментальний проект щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській та Миколаївській областях [8]. Проектом передбачено підготовку 400 помічників ветеранів – фахівців із супроводу ветеранів, які здійснюватимуть підтримку переходу від військової служби до цивільного життя. Хто може бути помічником ветеранів? Насамперед це ветерани або члени їхніх родин. Фінансування інституту помічника ветерана передбачено за кошти державного бюджету, місцевих бюджетів та за кошти партнерів з розвитку. Організація підвищення кваліфікації помічників ветерана здійснюється у центрах ветеранського розвитку, утворених на базі закладів вищої освіти. На Центри ветеранського розвитку покладені функції навчання, підвищення кваліфікації ветеранів та членів їхніх родин для успішного працевлаштування. Передбачено створення сервісних центрів, через які відбуватиметься координація діяльності, забезпечуватимуть взаємодію з усіма державними й недержавними інституціями за переліком тих послуг, які будуть надаватись. Сервісні офіси також здійснюватимуть моніторинг реалізації ветеранської політики у регіоні, вивчатимуть потреби ветеранів і коригуватимуть послуги, які надають. На сьогодні такі сервісні центри запрацювали у всіх пілотних містах: Львові, Вінниці, Миколаєві та Дніпрі. Питань, з якими звертаються ветерани, багато, і вони різноманітні: оформлення пільг, документів, надання матеріальної допомоги, питання земельного характеру, переоформлення автотранспорту та багато інших. Для цього передбачається активне використання цифрових інструментів.

З лютого 2021 р. В Україні запрацювала онлайн система інформаційних сервісів «e-Ветеран» – сучасна інформаційно-довідкова система, розроблена спеціально для ветеранів війни, у якому узагальнено інформацію щодо послуг з психологічної допомоги та санаторно-курортного лікування [6]. Мета системи – підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни шляхом он-лайн контролю за реалізацією їх прав та гарантій.

У листопаді 2023 р. стартував другий етап спільного проекту Мінветеранів та Червоного Хреста України з підтримки ветеранів, які отримали інвалідність I або II групи. Заявники

можуть подати заяву на отримання грошової допомоги через інформаційний ресурс E-ветеран [12]. Проект поширюється на повнолітніх громадян України, яким відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надано статус особи з інвалідністю внаслідок війни I або II групи, та відомості про яких внесені до Єдиного державного реєстру ветеранів війни. Такі особи зможуть отримати одноразову грошову у розмірі 4 000 гривень на місяць. Виплати будуть здійснюватися протягом чотирьох місяців незалежно від отримання ними інших видів допомоги.

Запровадження автоматизованого документообігу – один з напрямів нової ветеранської політики. Як демонструє статистика, на сьогодні ми можемо спостерігати розбіжності у кількості мобілізованих до лав ЗСУ з лютого 2022 р. і кількістю військових, які отримали статус УБД. Це зумовлено низкою причин: затримка зі сторони військових частин, які повинні збирати документи; недоброчесне ставлення командира, який просто хоче давати витяги з наказів; медичні питання (проходження ВЛК, МСЕК, реабілітації, лікування); проблеми звільнення зі служби або переведення в інші військові частини; втрачені/знищені документи, їх відновлення. Існує проблема з оформленням статусу, якщо військовий зник безвісти. Спрощення процедури отримання статусу УБД або ветерана війни, усунення бюрократизму – це перше, що є вимогою часу.

У ході аналізу нормативно-правового механізму державного регулювання соціального захисту учасників бойових дій та учасників війни, виокремлено низку проблемних питань. По-перше, закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [9] закріплює поняття учасники бойових дій (УБД) та учасники війни (УВ), які одночасно є ветеранами війни. Перелік всіх осіб, які належать до учасників бойових дій, закріплений у статті 6 цього Закону. Перелік є досить об'ємним (на 25 пунктів). Відповідно до законодавства учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, передбачені Законом України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (стаття 8 Закону) Перелік всіх осіб, які належать до учасників війни, закріплений у статті 9 Закону. Цей перелік є так само досить об'ємним (13 пунктів) Закон чітко визначає пільги як для УБД (стаття 12), так пільги для УВ (стаття 14). Законом до ветеранів війни відносять і осіб з інвалідністю внаслідок війни. Законом закріплюється перелік осіб, які належать до цієї

категорії, та їхні пільги. Особа з інвалідністю потребує спеціального утримання, дуже часто має хвороби, не характерні для мирного життя. Це і наслідки контузії, ПТСР, які слід лікувати не зовсім звичайними для мирного населення засобами. Дружина чи родичі не можуть працювати, бо мають доглядати таких осіб. Домогосподарства таких сімей можуть збанкрутувати не тому, що вони не працюють, а тому, що потребують паліативної допомоги. Виникають психологічні проблеми в родині, як наслідок – розлучення. Якщо сім'я не справляється із цими проблемами, держава має допомогти.

По-друге, недоліком системи пільгового забезпечення учасників бойових дій та учасників війни є ситуація, за якої більшість із наявних пільг мають компенсаторне, а не мотивувальне спрямування. Відповідно, існуюча система пільг не здатна забезпечити гідний рівень життя. Саме тому формування системи пільгового забезпечення цієї категорії громадян потребує принципово іншого підходу, який створюватиме умови для їхньої адаптації до мирного життя, набуття ними компетенцій та навичок, необхідних для успішної самореалізації.

По-третє, «гостро стоїть питання удосконалення законодавства з метою створення умов, необхідних для реабілітації та соціальної адаптації учасників бойових дій на рівні центральних та місцевих органів державної влади, із залученням ресурсів бізнесу, волонтерських, громадських і міжнародних організацій» [11, с. 177].

За час повномасштабної війни склалися несприятливі умови для працевлаштування ветеранів на ринку праці. Опитування серед ветеранів засвідчують їхнє прагнення до професійної самореалізації, але паралельно з цим фіксується й упереджене ставлення роботодавців до залучення співробітників, котрі мають статус «ветеран». Зокрема, он-лайн-опитування військовослужбовців та ветеранів, проведене Українським ветеранським фондом у період з 22 червня по 22 липня 2023 року, засвідчило значний відсоток ветеранів, які мали проблеми з працевлаштуванням після завершення військової служби та/або отримання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. Так, 31,7% респондентів однозначно зіштовхувались з перешкодами при працевлаштуванні після військової служби та 26,7% – обрали варіант відповіді «скоріше зіштовхувались» [7].

Аналогічна динаміка була і в попередні роки. Зокрема, у 2021 році, за результатами дослідження «Реінтеграція ветеранів щодо поточних умов працевлаштування», проведеного на замовлення IREX у партнерстві з Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), ветерани

наголошували на негативному досвіді при працевлаштуванні та упередженості з боку роботодавців щодо їхнього статусу ветерана. Так, 32% серед працевлаштованих ветеранів погодилися, що роботодавці не хотіли брати їх на роботу через те, що вони ветерани, серед непрацевлаштованих ветеранів їх частка склала 25%. У той же час 27% серед непрацевлаштованих ветеранів наголосили, що для них головною перешкодою при працевлаштуванні стала фізична травма, отримана під час війн [10].

Для роботодавців поява на ринку праці ветеранів і ветеранів з інвалідністю стала серйозним викликом. Переважна більшість роботодавців не мають досвіду працевлаштування військових, тим більше – військових з інвалідністю. Відповідно до онлайн-опитування Українського ветеранського фонду, понад 65% роботодавців визнали відсутність досвіду роботи з ветеранами, близько чверті – 25% має незначний досвід і лише 6,95% – мають значний досвід. У той же час, роботодавці висловили побоювання щодо кола проблем, з якими вони можуть зустрітися при працевлаштуванні ветеранів: для 39,68% опитаних роботодавців головний ризик – це психоемоційний стан ветеранів, а 17,25% вказали на можливу інвалідність, і, як наслідок, додаткове навантаження у зв'язку з необхідністю облаштувати робочі місця [7]. Подібна тенденція простежується і в результатах дослідження, проведеного Благодійним Фондом «Ти – з нами» у квітні-липні 2023 року, яке було сфокусоване на виявленні думки роботодавців щодо проблем, пов'язаних з працевлаштуванням ветеранів з інвалідністю. Серед основних труднощів під час працевлаштування ветеранів з інвалідністю 52% опитаних роботодавців відзначили психологічні проблеми ветеранів та пов'язані з ними особливості поведінки (конфліктність, невизнання авторитетів, неготовність до субординації).

На жаль, ми не маємо великої армії реабілітологів, яка допомагала б нашим ветеранам повернутися до повноцінного життя. Не надаємо і достойної психіатричної допомоги. Причому не тільки тому, що бракує лікарів, здатних її надавати. Немає чіткої методології, яким чином впливати на людину з посттравматичними синдромами, втратою функціоналу для повернення її у працездатне середовище і відповідно інтегрувати в економічні процеси. У 2023 р. уряд збільшив державне замовлення на підготовку фахівців медичних спеціальностей, реабілітологів, соціальних працівників та робітничих кадрів загалом на 3,5 тисячі. Відповідне рішення було ухвалене на засіданні Кабінету Міністрів України 11 липня 2023 року [5].

Також слід зазначити, що до реалізації ветеранської політики залучено низку міністерств, які регулюють окремі аспекти соціального захисту: Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство оборони України, Міністерство фінансів України, Міністерство інформаційної політики України тощо. З одного боку, це демонструє згуртованість і включеність уряду у вирішення нагальних проблем, з іншого боку – створює бюрократичні перешкоди для самих об'єктів ветеранської політики.

Отже, вивчення та запровадження позитивного досвіду провідних держав світу у формуванні державної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій, учасників і ветеранів війни залежить від економічного рівня й розвитку громадянського суспільства. Особливу увагу слід звернути на впровадження зручної системи звернення громадян, формування зворотного зв'язку, поінформованості про права та гарантії, програми соціального захисту та працевлаштування, дієві механізми соціального страхування

Список літератури:

1. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України Режим доступу до ресурсу: URL: data.mva.gov.ua/.

2. 2041 військовослужбовець оформив статус людини з інвалідністю з початку повномасштабного вторгнення. Мінсоцполітики. Інфографіка. ЦЕНЗОР.НЕТ. 2023. URL: sensor.net/ua/news/3414364/2041_viyiskovo_slujobovets_oformyv_status_lyudyny_z_invalidnistyu_z_pochatku_povnomasshtabnogo_vtorgnennya.

3. Відсутність можливостей для працевлаштування ветеранів з інвалідністю: ризики для держави та суспільства. Український ветеранський фонд. 2023. URL: veteranfund.com.ua/analitics/vidsutnist_mozhlyvostei_dlia_pratsevlashturnannia_veteraniv_z_invalidnistiu/.

4. Держана ветеранська політика. Міністерство у справах ветеранів України. URL: kyivcity.gov.ua/img/item/general/9189.pdf.

5. Держзамовлення на підготовку фахівців: на 3,5 тисячі більше медиків, психологів, реабілітологів, соцпрацівників і робітників. URL: mon.gov.ua/ua/news/derzhzamovlennya-na-pidgotovku-fahivciv-na-35-tisyachi-bilshe-medikiv-psihologiv-reabilitologiv-socpracivnikiv-i-robotnikiv.

6. «Е-Ветеран». URL: eveteran.gov.ua/.

7. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні. Червень-липень 2023 р. Соціологічне дослідження. С. 5. URL: veteranfund.com.ua/wpcontent/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashturnanii.pdf.

8. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника

ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 652. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text.

9. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII.

URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text.

10. Результати дослідження «Реінтеграція ветеранів» щодо поточних умов працевлаштування. Аналітичний звіт від 14 липня 2021 р. IREX . 2021.

URL: www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf.

11. Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Юридичний вісник. 2022/2. С. 171-181.

12. Стартував другий етап проекту підтримки ветеранів. URL: www.ukrinform.ua/rubric-society/3686009-startuvav-drugij-etapproektu-z-pidtrimki-veteraniv-ak-otrimati-16-tisac-dopomogi.html.

13. Уряд запустив стратегічний проект Мінветеранів переходу від військової служби до цивільного життя.

URL: mva.gov.ua/ua/news/uryad-zapustiv-strategichnij-proyekt-minveteraniv-perehodu-vid-vijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhittya.

14. Чеботнікова І. Потрібна допомога та реабілітація: скільки ветеранів в Україні.

URL: 24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026.

References:

1. Analychna informatsiya za danymy Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrayiny. [Analytical information according to the data of the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. Rezhym dostupu do resursu data.mva.gov.ua/ [in Ukrainian].

2. 2041 viys'kovosluzhbovets' oformyv status lyudyny z invalidnistyu z pochatku povnomasshtabnoho vtorgnennya. Minsotspolityky. Infografika. TSENZOR.NET. (2023). [2041 servicemen have issued the status of a person with a disability since the beginning of the full-scale invasion. Ministry of Social Policy. Infographics. TSENZOR.NET]. Retrieved from:

sensor.net/ua/news/3414364/2041_viyiskovosluzbovets_oformyv_status_lyudyny_z_invalidnistyu_z_pochatku_povnomasshtabnogo_vtorgnennya [in Ukrainian].

3. Vidsutnist' mozhlyvostey dlya pratsevlashturnannya veteraniv z invalidnistyu: ryzyky dlya derzhavy ta suspil'stva. Ukrayins'kyy veteraniv'skyy fond. (2023). [Lack of employment opportunities for veterans with disabilities: risks for the state and society. Ukrainian Veterans Fund]. Retrieved from: veteranfund.com.ua/analitics/vidsutnist_mozhly

vostei_dlia_pratsevlashtuvannia_veteraniv_z_invalidnistiu/ [in Ukrainian].

4. Derzhavna veterans'ka polityka. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrayiny. [State veteran policy. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. Retrieved from: kyivcity.gov.ua/img/item/general/9189.pdf [in Ukrainian].

5. Derzhzamovlennya na pidhotovku fakhivtsiv: na 3,5 tysyachi bil'she medykyv, psykhologiv, reabilitolohiv, sotspratsivnykiv i robitnykiv. (2023) [State order for the training of specialists: 3.5 thousand more doctors, psychologists, rehabilitators, social workers and laborers]. Retrieved from: mon.gov.ua/ua/news/derzhzamovlennya-na-pidgotovku-fahivtsiv-na-35-tisyachi-bilshe-medikiv-psiologiv-reabilitologiv-socpracivnykiv-i-robitnykiv [in Ukrainian].

6. «E-Veteran». [«E-Veteran»]. Retrieved from: eveteran.gov.ua/ [in Ukrainian].

7. Potreby ta pereshkody veteraniv pry pratsevlashtuvanni. Cherven'-lypen' 2023 r. Sotsiolohichne doslidzhennya. S. 5. (2023). [Needs and obstacles of veterans in employment. June-July 2023. Sociological research. P. 5]. Retrieved from: veteranfund.com.ua/wpcontent/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvanii.pdf [in Ukrainian].

8. Pro realizatsiyu eksperymental'noho proektu shchodo zaprovadzhennya instytutu pomichnyka veterana v systemi perekhodu vid viys'kovoyi sluzhby do tsyvil'noho zhyttya: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 19 chervnya 2023 roku № 652. (2023). [On the implementation of an experimental project on the introduction of the veteran's assistant institute in the system of transition from military service to civilian life: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 19, 2023 No. 652]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

9. Pro status veteraniv viyny, harantiyi yikh sotsial'noho zakhystu: Zakon Ukrayiny vid 22 zhovtnya 1993 roku № 3551-XII. [On the status of war

veterans, guarantees of their social protection: Law of Ukraine dated October 22, 1993 N. 3551-XII]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text [in Ukrainian].

10. Rezul'taty doslidzhennya «Reintehratsiya veteraniv» shchodo potochnykh umov pratsevlashtuvannya. Analychnyy zvit vid 14 lypnya 2021 r. IREX . (2021). [Results of the study «Reintegration of veterans» regarding current employment conditions. Analytical report of July 14, 2021. IREX. 2021]. Retrieved from: www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf [in Ukrainian].

11. Spyt's'ka K. Pravovi zasady sotsial'noho zakhystu uchasykiv boyovykh diy v Ukrayini. Yurydychnyy visnyk. 2022/2. S. 171-181. (2022). [Spytska K. Legal principles of social protection of combatants in Ukraine. Legal Bulletin. 2022/2. P. 171-181.] [in Ukrainian].

12. Startuvav druhyy etap proektu pidtrymky veteraniv. (2023). [The second stage of the project to support veterans has been launched]. Retrieved from: hwww.ukrinform.ua/rubric-society/3686009-startuvav-drugij-etapproektu-zpidtrimki-veteraniv-ak-otrimati-16-tisac-dopomogi.html [in Ukrainian].

13. Uryad zapustyv stratehichnyy proyekt Minveteraniv perekhodu vid viys'kovoyi sluzhby do tsyvil'noho zhyttya. (2023). [The government has launched a strategic project of the Ministry of Veterans for the transition from military service to civilian life]. Retrieved from: mva.gov.ua/ua/news/uryad-zapustiv-strategichnij-proyekt-minveteraniv-perekhodu-vidvijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhyttya [in Ukrainian].

14. Chebotnikova I. Potribna dopomoha ta reabilitatsiya: skil'ky veteraniv v Ukrayin (2023). [Chebotnikova I. Need help and rehabilitation: how many veterans in Ukraine]. Retrieved from: 24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026 [in Ukrainian].

© Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 15.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-4>

О. М. Лозинський

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3435-5753> – О. М. Лозинський

O.lozynskyi@ldubgd.edu.ua

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ КУЛЬТУРОЮ В ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ

Проаналізовано особливості «сильної» організаційної культури, яка проявляється у добровільній підтримці її цінностей більшістю членів організації, у високій згуртованості колективу, бажанні співробітників залишатися членами організації, докладати додаткові зусилля для реалізації її інтересів; наявності вольових керівників, наявності системи заохочення працівників (кар'єрний ріст, делегування повноважень, позитивна репутація, премії, бонуси). Висвітлено вплив організаційної культури на діяльність професійних колективів та їх співробітників. Розроблено і перевірено валідність авторського запитальника «Сила організаційної культури». Проведено анонімне анкетування вибірки обсягом 130 респондентів Львівщини з метою дослідження взаємовпливу організаційних культур та їх співробітників.

За результатами аналізу результатів анкетування виявлено: 1) «сильна» організаційна культура у 41%; «середньої сили» організаційна культура у 51%; «слабка» організаційна культура у 8% фірм та організацій. 2) «високий рівень інноваційності» організаційної культури у 29%; «середній рівень інноваційності» організаційної культури у 53%; «низький рівень інноваційності» організаційної культури у 18% фірм та організацій.

Методом кореляційного аналізу виявлено, що сила та інноваційність організаційної культури має зворотну кореляцію з «Бюрократичною організаційною культурою», а також пряму кореляцію з «Організаційною культурою орієнтованою на людину», «Загальною самоефективністю».

Результати підтвердили гіпотезу, що сильна організаційна культура виникає за наявності співробітників з високою загальною самоефективністю, антикорупційною спроможністю – характеристиками психологічно зрілої особистості, що спроможна діяти у соціально ризикованих ситуаціях. Спроби позитивно змінити організаційну культуру можливі у випадку підбору співробітників та менеджерів, що налаштовані на самомотивовану діяльність як агенти змін.

Ключові слова: організаційна культура, сильна/слабка організаційна культура, вплив організаційної культури на особистість співробітників.

О. М. Lozynskyi

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

MANAGEMENT OF ORGANISATIONAL CULTURE IN WORK TEAMS

The features of a «strong» organizational culture, which is manifested in the voluntary support of its values by the majority of the organisation's members, high team cohesion, the desire of employees to remain members of the organisation, to make additional efforts to realize its interests, are analysed; the presence of strong-willed leaders, the presence of a system of employee incentives (career growth, delegation of authority, positive reputation, awards, bonuses). The impact of organisational culture on the activities of professional teams and their employees is highlighted. The author's questionnaire "Strength of organisational culture" was developed and validated. An anonymous survey of a sample of 130 respondents from the Lviv region was conducted with the aim of studying the mutual influence of organisational cultures and their employees.

According to the results of the analysis of the results of the questionnaire, the following were found: 1) «strong» organisational culture in 41%; «medium strength» organisational culture in 51%; «weak» organisational culture in 8% of firms and organisations. 2) «High level of innovativeness» of organisational culture in 29%; the «average level of innovativeness» of the organisational culture is 53%; «low level of innovativeness» of organisational culture in 18% of firms and organisations.

Using the method of correlation analysis, it was found that the strength and innovativeness of organisational culture have an inverse correlation with «Bureaucratic organisational culture», as well as a direct correlation with «Human-oriented organisational culture», and «General self-efficacy». The results confirmed the hypothesis that a strong organisational culture arises in the presence of employees with high general self-efficacy, and anti-corruption ability – characteristics of a psychologically mature personality capable of acting in socially risky situations. Attempts to positively change the

organisational culture are possible in the case of selecting employees and managers who are determined to be self-motivated activity as agents of change.

Keywords: organisational culture, strong/weak organisational culture, influence of organisational culture on the personality of employees.

Постановка проблеми. Більшість людей здійснюють свою професійну діяльність в організаціях, в котрих проходить значна частина їхнього життя, тут вони спілкуються та взаємодіють з іншими співробітниками, клієнтами, менеджерами, реалізують свої професійні вміння. Діяльність будь-якої організації підпорядковується певній системі формальних і неформальних правил – організаційній культурі.

В трудових колективах взаємовплив організаційної культури та співробітників є недостатньо дослідженою проблемою. Різні типи організаційних культур передбачають відбір (селекцію) співробітників з певними особистісними психологічними характеристиками, здійснюючи явний або прихований вплив на персонал, змушуючи проявляти певного типу психологічні характеристики і поведінкові стратегії. Для прикладу, авторитарна оргкультура передбачає усунення з колективу нон-конформістських осіб, які налаштовані на індивідуальний стиль діяльності, у результаті в групі залишаються здебільшого гіперлояльні співробітники, хоч їх рівень кваліфікації може бути не належної якості.

Стан розробленості проблеми. Досліджувати взаємозв'язок стилю управління в організаціях з особистісними характеристиками персоналу розпочали дослідники-неофрейдисти. Гарольд Лассвелл виділив типи лідерства, засоби управлінського впливу, особистісні якості соціального оточення: а) лідер-агітатор – комунікативний тип особистості; харизматичний (неформально-ліберальний) стиль управління; його оточують піддатливі для сугестивного навіювання та некритичної лояльності послідовники; б) лідер-адміністратор – ієрархічно-владний тип особистості; авторитарний або бюрократичний стиль управління; його підлеглі проявляють схильність до конформізму та підлеглості; в) лідер-теоретик – продуктивно-творчий тип особистості; демократичний стиль управління; його колеги здебільшого володіють компетентністю, психологічною зрілістю, самомотивованістю [1]. Чільним сучасним дослідником в питаннях організаційної культури за кордоном визнано американського соціолога Едгара Шейна, в працях якого найгрунтовніше проаналізовано рівні функціонування організаційних культур [7]. У сучасних публікаціях з психології управління та менеджменту, на жаль, такий цілісний системний підхід не застосовується і, здебільшого, фрагментарно розглядаються різні

типи організаційних культур без їх взаємозв'язків з іншими елементами соціальної системи – особистісними та професійними характеристиками менеджерів (керівників), персоналу, їх посадовими повноваженнями, особливостями їх комунікації, етапами розвитку організації, ситуативними обставинами в житті колективу і т.п. [2; 3; 4; 5; 6].

Метою дослідження є інструменти управління організаційною культурою в колективах, емпірично-статистичний аналіз взаємозв'язків організаційної культури в трудових колективах з окремими психологічними якостями осіб, які в ньому працюють.

Виклад основного матеріалу.

Системний підхід передбачає аналіз цілісних соціальних систем – з їх елементами та їх взаємозв'язками, що охоплює: а) особистість лідера; б) особистість членів його команди; в) різні стилі лідерства; г) організаційну культуру в групі; д) характер їх комунікації, взаємозалежності; е) типові ситуації життєдіяльності групи – зародження групи, її розвиток, кульмінація її життєдіяльності, занепад, кризові обставини.

Бачимо, що організаційна культура є об'єднуючою ланкою у взаємодії між членами групи, а також членами групи і її керівництвом. Тому важливо досліджувати організаційні культури в їх взаємозв'язку з процесами в групі/колективі, з ефективністю та конкурентоспроможністю групи в ринкових умовах.

Науковці запропонували низку типологій організаційних культур. Однією з відомих є типологія Камерона-Куїнна, що охоплює такі типи організаційної культури: «сімейно-кланова», «ієрархічна», «інноваційна», «ринкова». Також є методики, які визначають «авторитарну», «бюрократичну», «організаційну культуру, орієнтовану на завдання», «організаційну культуру, орієнтовану на людину». Є інші класифікації організаційних культур, водночас різні типи організаційної культури диференціюють на «сильні» та «слабкі» з огляду на їх можливість мобілізувати персонал фірми [2; 3; 4].

«Сильна» організаційна культура проявляється у підтримці її цінностей більшістю членів організації, у високій згуртованості колективу, наявності вольових керівників. У певних випадках вона може блокувати інноваційний розвиток організації. Ознаки сильної організаційної культури: добровільна підтримка персоналом її домінуючих цінностей, норм і правил; бажання співробітників залишатися

членами організації, докладати додаткові зусилля для реалізації її інтересів; діє система заохочення тих працівників, які дотримуються в процесі праці цінностей домінуючої організаційної культури за допомогою кар'єрного росту, делегування повноважень, позитивної репутації, підвищення зарплати (премій, бонусів).

«Слабка» організаційна культура проявляється у низькому рівні згуртованості колективу, відсутності спільних цілей та інтересів його членів, наявності субкультур та контркультур. Ознаки слабкої організаційної культури: незадовільні економічні показники – незначні прибутки, низька рентабельність і неконкурентоспроможність продукції, слабка адаптивність до змін середовища, низькі зарплати у персоналу; незадовільний психологічний клімат (незадоволеність персоналу, низька самооцінка співробітників, плінність кадрів, високий рівень конфліктності, недемократичність управлінського стилю, засилля бюрократизму, що може прикривати корупційну субкультуру обмеженого кола менеджерів та наближених до них осіб).

Дослідники зазначають, що організаційна культура у великих організаціях є неоднорідною: поряд з домінуючою культурою (яку підтримує офіційне керівництво – т. зв. субкультура менеджерів організації) може існувати низка субкультур, цінності яких поділяє і підтримує певна частина членів організації (або співробітники окремої філії). Деякі субкультури здатні послабити або й зруйнувати організацію. Водночас саме одна із існуючих субкультур у посткризовий період може стати фундаментом для формування нової організаційної культури фірми.

Чільним дослідником проблем менеджменту є американський психолог швейцарського походження Едгар Шейн, який обґрунтував трирівневу структуру організаційної культури: очевидні, офіційно-нормативні, глибинні її компоненти: а) Очевидні компоненти організаційної культури – символіка та зовнішній вигляд приміщення фірми, зовнішній вигляд персоналу, публічні словесно-інтерактивні форми взаємодії співробітників, обряди, церемонії, ритуали; б) Офіційно-нормативні компоненти організаційної культури – офіційно затверджені документи (статут, структура організації, посадові інструкції

менеджерів та співробітників і т.ін.); в) Глибинні (приховані, психологічні) компоненти організаційної культури – неформальна ієрархія влади в організації, «неписані правила» прийняття рішень чи дозвілля в організації, стиль керівництва, конфіденційна та секретна інформація. Прихована ієрархія влади та авторитетів в організації є незалежною від посад або звань і опирається на неформальні ролі співробітників організації. Описана структурна модель організаційної культури наводить на певні висновки.

Формальні правила – це офіційні норми внутрішнього трудового розпорядку, а неформальні правила стосуються характеру взаємин між співробітниками та їх керівниками і спираються на «організаційну культуру». Відвідавши ту чи іншу установу клієнти відгукуються: «Працівники непривітні, до відвідувачів ставляться зневажливо. Більше не маю бажання туди приходити». Натомість відвідини іншої установи залишають приємне враження: «Мене зустріли усміхнені, привітні люди, моє питання вирішили швидко, приміщення доглянуте. Хочеться з ними мати справу». Таким чином, ми оцінюємо організаційну культуру за зовнішніми ознаками та особливостями спілкування з представниками організації.

Організаційну культуру визначають як соціально-символічну реальність (охоплює зовнішні очевидні прояви, офіційні правила, а також неочевидні, приховані цінності, переконання, норми її носіїв), що визначає межі «коридору» поведінки співробітників, життєдіяльність фірми чи установи загалом. Вона санкціонує рівень прозорості прийняття рішень, їх ефективність, принципи і способи рекрутування та звільнення, заохочення або покарання співробітників керівництвом.

Для дослідження впливу організаційних культур на особистість співробітників фірми проведено пілотне анонімне анкетування вибірки обсягом 130 респондентів, що працюють на Львівщині. В анкеті застосовано 4 запитальники: стандартизований «Запитальник особливостей організаційної культури», тест «Загальної самоефективності» (Шварцер Р., Єрусалем М., Ромек В.Г.), авторський запитальник «Сила організаційної культури» (дивись табл. 2), авторську шкалу «Антикорупційна спроможність особистості» [8; 9; 10].

Таблиця 1

Ключ запитальника та інтерпретація результатів «Сила організаційної культури»

Ключ	№ запитання	Коефіцієнт	Результат
Індекс інноваційності організаційної культури	7, 8, 9, 10, 12, 16, 19, 20	0,125	
Індекс сили організаційної культури	Усі 20-ть запитань	0,05	
Інтерпретація результатів:			
Якщо індекс менший 0,3		результат дуже низький	
Якщо індекс від 0,3 до – 0,6		результат середній	
Якщо індекс більший 0,6		результат дуже високий	

Опис вибірки. Форма власності праці: бюджетні організації – 29%; комерційна фірма – 70%, громадська організація – 1%. Вік респондентів: до 35 років – 70%; більше 36 років – 30%. Стать респондентів: жіноча – 70%; чоловіча – 30%. Освіта: вища – 55%; середня спеціальна – 45%. Рівень місячних доходів: до 5000 грн – 32%, до 8000 грн – 29%, до 11000 грн – 17%, більше – 15%.

За результатами оцінки результатів тесту «Загальної самоєфективності» (Шварцер Р., Срусалем

М., Ромек В.Г.) загальна самоєфективність у 28% низька; у 62% – посередня; лише у 10% – висока. За результатами оцінки результатів «Запитальника особливостей організаційної культури» встановлено, що в пілотній вибірці найбільш поширеною є організаційна культура, орієнтована на завдання (середнє значення 3,7); друге місце займає авторитарна організаційна культура (2,8), культура, орієнтована на людину (2,7); на останньому місці бюрократична організаційна культура (2,2).

Таблиця 2

Соціологічні результати за запитальником «Сила організаційної культури»
(у відсотках % від вибірки)

Запитання	Відповідь 1	Відповідь 2
	Оцінка «0»	Оцінка «1»
Назва фірми є відомою і престижною	Ні - 34%	Так – 66%
Співробітники користуються фірмовою символікою, одягом або іншими фірмовими речами?	Ні – 42%	Так – 58%
Яка тональність оголошень в приміщенні?	Наказова -16%	Інформуюча – 84%
Як поведуться співробітники, коли їм повідомлять, що їх колега захворів?	Нарікатимуть, що побільшало роботи – 20%	Обговорять як розподілити його роботу – 80%
Як поведуться співробітники стосовно інформації про посадове підвищення їх колеги?	Значна частина відреагує скептичними репліками – 32%	Більшість щиро привітають – 68%
Як поставляться співробітники щодо проведення тренінгу професійних навиків (у робочий час)?	Як до чергової трудової повинності або з байдужістю – 43%	З живим інтересом і очікуванням – 57%
Чи відгукнуться співробітники щось запропонувати у письмовій формі у випадку влаштування «Скриньки ідей і пропозицій»?	Скринька швидше за все залишиться майже порожньою – 48%	Письмових пропозицій та ідей буде багато – 52%
Співробітникизобов'язані лише виконувати вказівки керівника, звітувати про їх виконання – 31%	...можуть самостійно приймати рішення в межах своїх посадових обов'язків – 69%
Більшість співробітників...	...є більш-менш добрими виконавцями – 44%	...є хорошими спеціалістами в своїй сфері – 56%
Зарплата в працівників...	...стабільна, в розмірі посадового окладу – 50%	...гнучка, складається з посадового окладу плюс надбавки (бонуси) за додатковий внесок – 50%
Належне виконання виробничих нормативів...	...вимагає від працівника значних витрат з власної зарплати – 20%	...не вимагає від працівника витрат з власної зарплати – 80%
Конструктивні пропозиції працівників щодо рішень керівництвоздебільшого ігнорує – 22%	... підтримує – 78%
Як ставляться співробітники до вказівок безпосереднього керівника?	З думкою «як би швидше цей монолог закінчився» – 39%	З інтересом і повагою – 61%
Як співробітники реагують на критику з боку керівника?	Вислуховують мовчки і відчужено – 45%	Відповідають із застереженнями та аргументацією – 55%
Як поведуться співробітники, коли повз них проходить керівник (наприклад у коридорі або під час роботи) ?	Ніяковіючи, намагаються не потрапити йому на очі – 18%	Поведуться спокійно як завжди – 82%
Як проходять виробничі наради?	Керівник одноосібно доводить до відома підлеглих розпорядження і нормативи, дає безапеляційну оцінку результатів їх роботи – 37%	Керівник залучає з доповідями відповідальних за окремі напрямки роботи, готовий почути конструктивні пропозиції що можуть вплинути на рішення – 63%

Як часто співробітників інформують про плани та зміни?	Із запізненням – 24%	Регулярно і завчасно – 76%
Цінності та цілі керівника і співробітників...	...суперечать один одному – 25%	...скеровані в тому ж напрямку – 75%
Організаційна культура передовсім скерована...	...на тримання керівництвом контролю – 24%	...на отримання колективом результату – 76%
Психологічна атмосфера в колективі	Не здорова – 15%	Конструктивна – 85%

За результатами аналізу результатів запитальника «Сила організаційної культури» встановлено розподіл організаційних культур за «індексом сили», «індексом інноваційності» (дивись табл.3).

Таблиця 3

Розподіл організаційних культур за «індексом сили» та «індексом інноваційності»

«Індекс сили» організаційних культур	«Індекс інноваційності» організаційних культур
«сильна» організаційна культура у 41% фірм та організацій (індекс 8–10)	«високий рівень інноваційності» організаційної культури у 29% фірм та організацій (індекс 8–10)
«середньої сили» організаційна культура у 51% фірм та організацій (індекс 4–7,5)	«середній рівень інноваційності» організаційної культури у 53% фірм та організацій (індекс 4–7,5)
«слабка» організаційна культура у 8% фірм та організацій (індекс 0–3,5)	«низький рівень інноваційності» організаційної культури у 18% фірм та організацій (індекс 0–3,5)

– «сильна» організаційна культура у 41% фірм та організацій (індекс 8–10);

– «середньої сили» організаційна культура у 51% фірм та організацій (індекс 4–7,5);

– «слабка» організаційна культура у 8% фірм та організацій (індекс 0–3,5);

– «високий рівень інноваційності» організаційної культури у 29% фірм та організацій (індекс 8–10);

– «середній рівень інноваційності» організа-

ційної культури у 53% фірм та організацій (індекс 4–7,5);

– «низький рівень інноваційності» організаційної культури у 18% фірм та організацій (індекс 0–3,5).

Аналіз результатів кореляційного та порівняльного аналізу. Результати анкетування були досліджені для виявлення кореляцій між змінними. Подаємо таблицю значущих кореляцій (див. табл.4) та їх інтерпретацію.

Таблиця 4

Аналіз кореляцій шкал емпіричного дослідження

	Авторитарна орг. культура	Бюрократична орг. культура	Культ. орієнтована на завдання	Індекс інноваційності орг. культури	Індекс сили орг. культури	Антикор. спроможність	Заг. самоефективність
Авторитарна організац. культура	1,0						
Бюрократична організац. культура		1,0					
Культура, орієнтована на завдання		-0,37	1,0				
Культура, орієнтована на людину	-0,23	-0,40		1,0			
Індекс інноваційності орг. культури	0,11	-0,51	0,17	0,24	1,0		
Індекс сили організац. культури		-0,49		0,32	0,87	1,0	
Антикорупційна спроможність		-0,17	0,15	0,17	0,13	0,21	1,0
Загальна самоефективність		-0,26	0,12		0,17	0,25	0,15

Шкала «Індекс сили організаційної культури» має посередню зворотну кореляцію з шкалою «Бюрократична організаційної культури» ($r=-0,49$; $p\leq 0,05$); має посередню пряму кореляцію з шкалою «Організаційна культура, орієнтована на людину» ($r=0,32$; $p\leq 0,05$); має пряму кореляцію з шкалою «Загальна самоефективність» ($r=0,26$; $p\leq 0,05$); має слабку

пряму кореляцію з шкалою «Антикорупційна спроможність» ($r=0,21$; $p\leq 0,05$)

Шкала «Індекс інноваційності організаційної культури» має посередню зворотну кореляцію з шкалою «Бюрократична організаційна культура» ($r=-0,51$; $p\leq 0,05$); має посередню пряму кореляцію з шкалою «Організаційна культура, орієнтована на людину» ($r=0,24$; $p\leq 0,05$); має сильну пряму

кореляцію з шкалою «Індекс сили організаційної культури» ($r=0,87$; $p \leq 0,05$).

Отримані результати засвідчують, що бюрократизація стосунків в організації найбільшою мірою зменшує силу та інноваційність організаційної культури, що проявляється у спробах формувати формальні бар'єри в циркуляції інформації між окремими підрозділами, між співробітниками та менеджерами фірми. За для розвитку трудового колективу на різних етапах життєвого циклу організації слід знищувати бюрократичні умовності і штучні перепони між співробітниками під час підготовки, ухвалення та реалізації рішень, підбиття підсумків трудової діяльності. Це реальний шлях збереження конкурентоспроможності колективу фірми в ринкових умовах. Крім того, бюрократизація знижує загальну самоефективність співробітників, що позначається передовсім на якості їх роботи.

Результати підтверджують припущення, що альтернативою до бюрократичної (має деструктивний вплив на організацію) є «Культура, орієнтована на завдання» та «Організаційна культура, орієнтована на людину», оскільки ці типи виробничих відносин зміцнюють колектив, сприяють збільшенню його інноваційного потенціалу, особливо в тих галузях (економіки, сфери надання послуг, культури, освіти, науки і т.ін.), де необхідне впровадження інновацій.

Водночас слід зазначити, що, як засвідчують результати кореляційного аналізу емпіричних даних, сильна організаційна культура не виникає сама собою, її формують співробітники з певними психологічними характеристиками, а саме – люди, які мають високі показники *загальної самоефективності* та *антикорупційної спроможності* – особистісних характеристик, що проявляються у психологічній здатності протистояти авторитарним і бюрократичним управлінським тенденціям, корупційному тиску, а також проявляються у спроможності особистості діяти у соціально ризикованих ситуаціях. Сильна організаційна культура в колективі виникає внаслідок соціально-психологічної зрілості та компетентності співробітників, свідомих, вольових їх зусиль, всупереч бюрократичним бар'єрам, авторитарним правилам або тенденціям.

Висновки. Аналіз результатів емпіричного дослідження вказує на взаємозв'язок специфіки організаційної культури в колективах з індивідуально-психологічними характеристиками співробітників. Спроби змінити організаційну культуру часто зводяться нанівець через якості персоналу (через індивідуально-психологічні та професійні характеристики членів колективу), які змінити в дорослому віці практично неможливо. Тому покращення організаційної культури, на

нашу думку, можливі, на жаль, здебільшого шляхом звільнення тих співробітників та менеджерів, що не готові до діяльності в конкурентних умовах, та рекрутування агентів змін.

Перспективи подальших досліджень. Додаткової уваги потребують дослідження особливостей розвитку «організаційної культури, орієнтованої на завдання» в трудових колективах (з чисельністю більше 12 осіб), зокрема підтримки засобів циркуляції службової інформації, процедур виявлення шкідливих бюрократичних та технологічних перепон та їх усунення, збереження емпатійної комунікації між співробітниками, механізмів пропонування та впровадження конструктивних інновацій.

Список літератури:

1. Ольшанський Д. Політико-психологічна типологія лідерства.
URL: <https://psyfactor.org/lib/lidertypology.htm>
2. Змерзла Т.І. Типологія організаційної культури // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Економічні науки. Вип. 5. Частина 2, 2014. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету. С. 99-102.
3. Знак К.О. Порівняльний аналіз методичних підходів до діагностування корпоративної культури та перспективи їх використання на підприємствах машинобудівної галузі. Бізнесінформ. №11, 2012.
URL: www.businessinform.net
4. Туленков М.В. Сучасні теорії менеджменту: навчальний посібник. К.: Каравелла, 2007. 304 с.
5. Синецька Л.Р. Психологічні механізми конформної поведінки учасників ухвалення групових політичних рішень [текст]: дис. ... канд. псих. наук. 19.00.11. К., 2015. 143 с.
6. Соловійова А.С. Витоки теорії авторитарної особистості у зарубіжній політичній науці (1930-70-х рр.). URL: www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Politologia/49534.doc.htm
7. Schein E. Organizational Culture and Leadership / Edgar H. Schein. (3-nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass, 1997. 438 p.
8. Лозинський О., П'єцух Т., Щигел Е., Чуді-Ляковська К. Дослідження психологічного впливу організаційних культур в трудових колективах на співробітників // Психологічні виміри культури, економіки, управління: Науковий журнал. №XII, 2018. С.49-57.
9. Лозинський О.М. Психологія корупції та інтолерантного ставлення громадян до неї: монографія. Видання четверте, доповнене. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 204 с.
10. Лозинський О. Корупційна субкультура та психологічні чинники антикорупційної спроможності // Психологічні виміри культури,

економіки, управління: Науковий журнал. Україна, Львів. Випуск XI, 2018. С.181-198.

References:

1. Olshanskyi D. Polityko-psykholohichna typolohiia liderstva [Political and psychological typology of leadership]. URL: psyfactor.org/lib/lidertypology.htm

2. Zmerzla T.I. (2014) Typolohiia orhanizatsiinoi kultury [Typology of organizational culture] / T.I. Zmerzla // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu: Seriya Ekonomichni nauky. Vyp. 5. Chastyna 2, 2014. Kherson: Vyd-vo Khersonskoho derzhavnogo universytetu. S. 99-102.

3. Znak K.O. (2012) Porivnialnyi analiz metodychnykh pidkhodiv do diahnostuvannia korporatyvnoi kultury ta perspektyvy yikh vykorystannia na pidpriemstvakh mashynobudivnoi haluzi [Comparative analysis of methodical approaches to diagnosing corporate culture and prospects for their use at enterprises of the machine-building industry]. *Biznesinform*. 11. S. 270-272.

4. Tulenkov M.V. (2007) Suchasni teorii menedzhmentu: navch. posibnyk [Modern theories of management: a study guide]. K.: Karavella. 304 s.

5. Synetska L.R. (2015) Psykholohichni mekhanizmy konformnoi povedinky uchasnykiv ukhvalennia hrupovykh politychnykh rishen [tekst]: dys. ... kand. psykhn. Nauk [Psychological mechanisms of conforming behavior of participants in group political decision-making [text]: thesis of ... candidate

of psychological sciences]. 19.00.11. K. 143 s.

6. Soloviova A.S. Vytoky teorii avtorytarnoi osobystosti u zarubizhnii politychnii nauki (1930-70-kh rr.) [The origins of the theory of the authoritarian personality in foreign political science (1930-70)]. URL: www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Politologia/49534.doc.htm

7. Schein E. (1997) Organizational Culture and Leadership / Edgar H. Schein. (3-nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass. 438 p.

8. Lozynskyi O., Pietsukh T., Shchyhel E., Chudi-Liaskovska K. (2018) Doslidzhennia psykholohichnoho vplyvu orhanizatsiinykh kultur v trudovykh kolektyvakh na spivrobotnykiv [Study of the psychological impact of organizational cultures in work teams on employees]. *Psykholohichni vymiry kultury, ekonomiky, upravlinnia: Naukovyi zhurnal*. XII. S.49-57.

9. Lozynskyi O.M. (2020) Psykholohiia koruptsii ta intolerantnoho stavlennia hromadian do nei: Monohrafiia [Psychology of corruption and citizens' intolerant attitude towards it: monograph]. Vydannia chetverte, dopovnene. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka. 204 s.

10. Lozynskyi O. (2018) Koruptsiina subkultura ta psykholohichni chynnyky antykoruptsiinoi spromozhnosti [Corruption subculture and psychological factors of anti-corruption capacity] / *Psykholohichni vymiry kultury, ekonomiky, upravlinnia: Naukovyi zhurnal*. Ukraina, Lviv. XI. S.181-198.

© О. М. Лозинський, 2023.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 21.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-5>

М. М. Обіход¹, М. Я. Нагірняк²

¹Національна академія сухопутних військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного м. Львів, Україна

²Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-808X> – М. М. Обіход

<https://orcid.org/0000-0002-1292-4716> – М. Я. Нагірняк

Lviv_kosak@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯК ОДНІЄЇ З ПРІОРИТЕТНИХ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Проведено дослідження особливостей реалізації соціальної політики захисту дітей, як пріоритету соціальної функції держави в контексті реформування сьогоденних принципів соціального захисту у сфері охорони дитинства, зокрема ті, що визначені у нормативно-правових актах стосовно захисту прав дітей на національному рівні.

Проаналізовано сфери забезпечення реалізації основних засад державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; забезпечення пріоритету сімейних форм влаштування враховуючи і таку досить нову форму тимчасового влаштування, як «патронат»; захист майнових, житлових та інших прав і інтересів таких дітей; створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального, духовного та психофізичного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя; забезпечення права на здоровий розвиток; забезпечення соціально-правових гарантій тощо.

Доведено, що існуючий в державі механізм не може повністю усунути проблему соціального сирітства в Україні, можливо тільки здійснити заходи щодо його профілактики шляхом проведення профілактичної роботи серед населення та забезпечення реалізації взятих державою зобов'язань щодо повного державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Актуальним в умовах сьогодення, є забезпечення можливості для отримання дітьми прав, які закріплені законодавством України.

Пропонується виокремлення принципів державної політики у сфері охорони дитинства, як окремого структурного елемента, що має сприйматись, як дитиноцентричний підхід у формуванні та подальшій реалізації політики у сфері охорони дитинства в Україні.

Ключові слова: державна політика, захист прав дітей, соціальна функція, стратегія, концепція.

М. М. Obikhod¹, M. Ya. Nahirniak²

¹National Academy of Ground Forces
named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, Ukraine

²Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SOCIAL PROTECTION POLICY AS ONE OF THE PRIORITY SOCIAL FUNCTIONS OF THE STATE

A study was conducted on the peculiarities of the implementation of the social policy of child protection, as a priority of the social function of the state in the context of reforming today's principles of social protection in the field of childhood protection, in particular those defined in normative legal acts on the protection of children's rights at the national level.

Areas of ensuring the implementation of the main principles of state policy regarding the social protection of orphans and children deprived of parental care have been analyzed, namely: creation of conditions for realizing the right of every child to be raised in a family; ensuring the priority of family forms of employment, taking into account such a fairly new form of temporary employment as "patronage"; protection of property, housing and other rights and interests of such children; creation of appropriate conditions for their physical, intellectual, spiritual and psycho-physical development, preparation of children for independent life; ensuring the right to healthy development; provision of social and legal guarantees, etc.

It has been proven that the mechanism existing in the state cannot completely eliminate the problem of social orphanhood in Ukraine, it is only possible to implement measures for its prevention by conducting preventive work among the population and ensuring the implementation of the obligations taken by the state regarding the full state support of orphans and children deprived of parental care. It is relevant in today's conditions to ensure the possibility for children to obtain the rights enshrined in the legislation of Ukraine.

It is proposed to single out the principles of state policy in the field of childhood protection as a separate structural element, which should be perceived as a child-centric approach in the formation and further implementation of policy in the field of childhood protection in Ukraine.

Keywords: state policy, protection of children's rights, social function, strategy, concept.

Постановка проблеми. Проблема сирітства, як соціального явища, існує практично у всьому світі. Кожна країна намагається у різні способи та методи запобігти цьому явищу або швидко та досконало на нього реагувати намагаючись не завдати психологічної травми дитині. В Україні у зв'язку з широкомасштабною агресією росії, проблема поліпшення становища дітей, які залишилися без батьківської опіки, набуває особливої значущості. Чисельність таких дітей в Україні станом на 31 грудня 2019 року становила понад 70 тисяч. Хоча причини, з яких діти позбавляються батьківського піклування та виховання, досить різні, проте наслідок один – дитина позбавляється конституційного права на сімейне виховання та батьківське піклування. А тому, одним з найвищих соціальних обов'язків держави є соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Враховуючи той факт, що згідно з Конституцією України та іншими нормативно-правовими документами держава зобов'язана забезпечити утримання та виховання таких дітей, то і державна політика має формувати принципи забезпечення належного рівня соціального захисту такої категорії дітей, як діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Зважаючи на вище зазначене, бачимо потребу в аналізі сфери забезпечення реалізації основних засад державної політики щодо соціального захисту таких дітей, а саме: створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; забезпечення пріоритету сімейних форм влаштування враховуючи і таку досить нову форму тимчасового влаштування, як «патронат»; захист майнових, житлових та інших прав і інтересів таких дітей; створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального, духовного та психофізичного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя; забезпечення права на здоровий розвиток; забезпечення соціально-правових гарантій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні вивченням проблематики соціального захисту прав дітей та соціального захисту населення загалом займаються такі науковці, як: Я. Бордіян, В. Лис, В. Собченко, В. Москаленко, В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. Дослідженнями проблематики реформування та вдосконалення системи соціальних послуг загалом і послуг для дітей та сімей із дітьми, реформування інституційного догляду дітей, зокрема, займаються такі українські

дослідники, як Л. Волинець, Н. Комаров, О. Антонова-Турченко, І. Іванова, І. Пеша, А. Капська, І. Пінчук, С. Толстоухова, М. Лукашевич, І. Мигович та інші.

Виокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Слід констатувати, що сучасний стан наукової розробки щодо формування політики соціального захисту дітей та проблеми діяльності органів публічного управління і місцевого саморядування у сфері соціальної роботи з дітьми вразливих категорій в Україні є недостатнім, оскільки ця сфера перебуває у процесі реформування та трансформації. Опрацьовані джерела наукових досліджень стосувалися здебільшого окремих аспектів функціонування системи соціального забезпечення населення, частково роботи з дітьми, а саме: історії становлення та розвитку, напрямів та форм соціальної роботи щодо сімей з дітьми.

Виклад основного матеріалу.

Основним міжнародним документом, який встановлює вимоги до забезпечення прав дитини, є Конвенція ООН про права дитини, яка має обов'язкову силу для держав, які її ратифікували. Прийняття у 2018 році Постанови Кабінету Міністрів України № 453 «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» [8], стало продовженням важливих дій держави з метою подальшої розбудови системи захисту прав і найкращих інтересів дітей в Україні у відповідності до міжнародних стандартів. Слід також зауважити, за роки дії Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 23.05.2008 р. № 2564 відбулися позитивні зміни у системі захисту прав дітей. Водночас залишилось багато невіршених питань у різних сферах соціальної функції держави, одна з таких захист прав дітей. У Конвенції ООН про права дитини зазначено, що сім'я є основним осередком суспільства та природним середовищем для зростання і благополуччя всіх її членів, особливо дітей. Тому одним з прав дитини є право на проживання у складі сім'ї, разом з батьком і матір'ю, «право не розлучатися з батьками» і «право на їх піклування». Кожна п'ята сім'я – має одного з батьків, де дитину виховує, як правило, мати. Особливого захисту потребують діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. За даними Міністерства соціальної політики

України, протягом 2019 року загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зменшилася на 1274 і станом на 31.12.2019 становила 70 491 дитину. Із них 22 126 дітей-сиріт та 48 365 дітей, позбавлених батьківського піклування і кожна така дитина потребує особливої уваги з боку держави (станом на 01.01.2018 р. – 71 765 дітей) [2]. Важливим для розуміння масштабу проблеми сирітства в Україні як біологічного, так і соціального, також є те, що більшість дітей, якими опікується держава, залишаються під її наглядом до досягнення повноліття. Головною причиною проблеми соціального сирітства в Україні є формування прошарку соціопатичних сімей в умовах економічної та соціальної нерівності, поширення бідності й злиденності, безробіття, алкоголізму, наркоманії, насильства серед частини сімей. Однак, такі явища як нестабільність шлюбу, поширеність неповних сімей з дітьми, перебування їх у складних життєвих обставинах в умовах сьогодення посилюють ризик соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності певної частини дітей. Слід зазначити, що з 2011 року відбувалось скорочення чисельності дітей цієї категорії завдяки досить правильній соціальній політиці: роботі з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах, з самотніми матерями, підтримці національного всиновлення тощо. Відбувалось певне зменшення чисельності таких дітей і в останні два роки, але в сучасній ситуації це – не результат ефективної діяльності держави, а наслідок скорочення території, яку вона контролює і де можливий облік цих дітей. Проблема соціального сирітства, бездоглядності та безпритульності частини дітей може бути вирішена лише у контексті загального соціально-економічного та демографічного оздоровлення українського суспільства, покращення економічної ситуації, подолання таких соціальних патологій, як алкоголізм, наркоманія, насильство. Проте активна політика держави та громадських організацій щодо запобігання цьому явищу може дати позитивні результати. Враховуючи той факт, що ставлення держави до проблем дітей, особливо до проблем дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є показником розвитку суспільства, тому, основною державної політики щодо захисту таких дітей, є створення дієвої нормативної правової бази щодо захисту їх прав і гарантій. Одним із основних напрямів реалізації державної соціальної політики в Україні є профілактика соціального сирітства та забезпечення захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Слід згадати активізацію роботи Міністерства соціальної політики України в цьому напрямку, а саме вироблення певної Стратегії на 2020-2022 роки [9], в якій зазначено що місія Міністерства полягає в формуванні та реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення умов для інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя, забезпечення прав та інтересів дітей, сприяння їх вихованню у сімейному середовищі, надання соціальної підтримки особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах та самостійно не можуть їх подолати у зв'язку з чим щороку збільшується кількість сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, що призводить до скерування дітей у заклади інституційного догляду та виховання. На сьогодні близько 100 тис. дітей перебувають в інституційних закладах, 90% з них не готові до життя в соціумі, 92 % дітей мають батьків, з них близько 30 % можуть повернутися у сім'ю, а щороку близько 8 тис. дітей потрапляють до притулків для дітей та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, близько 13 тис. дітей перебувають в стані гострого неблагополуччя, з яких 30% вилучається із небезпечного середовища. Близько 5 тис. дітей страждають від кримінальних правопорушень, у тому числі понад 1 тис. – від тяжких та особливо тяжких злочинів [2]. На кінець 2019 року зареєстровано понад 95 тис. звернень з приводу домашнього насильства, що на 11% більше порівняно з аналогічним періодом 2018 року. У службах у справах дітей обліковано понад 2 000 дітей, які постраждали від жорстокого поводження з ними. Усім дітям, які постраждали від різних видів насильства, було надано відповідну допомогу. В центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді обліковувалось близько 6 тис. сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у яких виявлено жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство. У таких сім'ях виховується близько 2 тис. дітей. Загалом соціальними послугами, спрямованими на боротьбу із домашнім насильством, було охоплено понад 12 тис. осіб [9]. На сьогодні при всіх районних державних адміністраціях та міських радах міст обласного значення утворені та функціонують служби у справах дітей, але їхні кадрові ресурси є недостатніми для забезпечення належного рівня соціального захисту дітей – мешканців відповідної території. Станом на 31.12.2019 кількість дітей в Україні становила близько 7 млн, при цьому в службах у справах дітей нараховувалось близько 3 тис. штатних одиниць (в окремих районних державних адміністраціях у таких службах працювали 1–2 особи). Станом на 01.01.2020 утворено лише 220 служб у справах дітей (22,5%) у

979 об'єднаних територіальних громадах. Відсутність достатньої кількості соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи на рівні громад призводить до неможливості вчасного виявлення проблем у сім'ях з дітьми та надання їм допомоги [9].

Для подолання вищенаведених негативних явищ Міністерство соціальної політики України пропонує:

- розроблення нормативно-правових актів у частині повноважень об'єднаних територіальних громад щодо провадження діяльності з усиновлення та утворення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу;

- удосконалення порядку визначення потреб громади у послугах для дітей та сімей з дітьми;

- удосконалення порядку надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення та компенсації надавачам вартості соціальних послуг;

- розроблення і затвердження державних стандартів соціальних послуг для дітей з інвалідністю;

- розроблення положення про діяльність мобільних бригад для надання соціальних послуг за місцем проживання дітям з інвалідністю та сім'ям з дітьми;

- врегулювання питань призначення, припинення та виплати державної допомоги на дітей батькам, які влаштовують їх до інституційних закладів на цілодобове перебування;

- сприяння розвитку інфраструктури для батьків з маленькими дітьми, зокрема, запровадження утворення дитячих кімнат для надання особам, які працюють, послуг з тимчасового догляду за дітьми;

- вивчення питання необхідності нормативно-правового врегулювання єдиного підходу до створення та функціонування сімей, які взяли на виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які залишились без піклування батьків, визначення обґрунтованої кількості дітей у них, введення спеціалізації таких сімей;

- сприяння збільшенню розміру державної соціальної допомоги на дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях;

- розроблення методології визначення потреби у навчанні / підвищенні кваліфікації фахівців інституційних закладів під час реформування закладу;

- сприяння нормативно-правовому врегулюванню заборони на влаштування до інституційних закладів дітей віком до трьох років;

- проведення національних, регіональних і місцевих інформаційно-комунікаційних кампаній для привернення уваги громадськості до проблематики насильства у різних його проявах, формування нульової толерантності до цього явища;

- забезпечення цілодобового безоплатного прийому звернень з питань запобігання та протидії домашньому насильству, торгівлі людьми, насильству за ознакою статі, насильству стосовно дітей [9].

У науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «соціальні сироти». Проте, у науковій літературі цей термін часто вживається і є такі його визначення: «соціальне сирітство – це «соціальне явище, спричинене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків стосовно дитини»; явище, обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до дитини» [11]. Розрізняють два основні види сирітства: біологічне сирітство та соціальне сирітство. Кожному виду сирітства відповідає певна категорія дітей, яким в установленому законодавством порядку надано відповідний статус: біологічному – діти-сироти; соціальному – діти, позбавлені батьківського піклування. Зокрема, відповідно Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, «статус дитини-сироти» надається дітям, у яких померли або загинули батьки, що підтверджується свідоцтвом про смерть кожного з них. Соціальні сироти – діти, позбавлені батьківського піклування – це діти, які стали сиротами при живих батьках, котрі мали девіантну поведінку, що призвело до нормативно-правового позбавлення їх батьківських прав по відношенню до своїх неповнолітніх дітей; відібранням дітей у таких батьків без позбавлення відповідних батьківських прав; визнанням батька та матері (або одного з батьків) безвісно зниклими, відсутніми чи недієздатними у т.ч. через хворобу; оголошенням їх померлими у відповідному порядку; перебуванням в місцях позбавлення волі за кримінально-карану діяльність або перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами поліції [4]. Також до цієї категорії відносять дітей, від яких у свій час батьки відмовилися; діти, батьки яких не виконують своїх нормативних обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням цих батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення воєнних дій; безпритульні діти та діти вулиці. Необхідно зазначити, що

«статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування» визначається як «визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення й отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, які засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування». Основною метою реалізації політики держави стосовно таких дітей визначено поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовка до самостійного життя [1].

На сьогодні, основу соціального захисту дітей цієї категорії становить ряд нормативно-правових актів, серед яких можна виділити такі групи:

1. Законодавчі акти у сфері захисту прав дітей (Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Сімейний кодекс, Цивільний кодекс, Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» тощо).
2. Законодавчо-нормативні акти у сфері соціальної підтримки і соціального забезпечення сімей з дітьми («Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» тощо).
3. Нормативно-правові акти, що регламентують процедуру виявлення дітей, які залишилися без батьківського піклування, та їх подальшого влаштування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року № 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю», Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року № 564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» тощо).

Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) розглядає соціальний захист через призму дотримання основних прав людини, а також вважає, що держава зобов'язана забезпечити економічну та соціальну підтримку найбільш вразливих верств населення. У своїй діяльності

ЮНІСЕФ так трактує поняття «соціальний захист дітей»: соціальна допомога і економічна підтримка, спрямована на сім'ю або на кожну дитину і соціальні послуги, що включають в себе підтримку та альтернативний догляд. Зокрема таке визначення передбачає: 1) соціальну допомогу/ економічну підтримку – грошові виплати, допомога по догляду за дитиною, соціальні пенсії, податкові пільги, продуктові субсидії, пільговий порядок оплати; 2) соціальні послуги для дітей та їх сімей, у тому числі захисні (профілактичні) послуги – прийомні сім'ї, усиновлення, інституційний догляд, служби підтримки дітей з особливими потребами, а також догляд за малолітніми дітьми [1].

Соціальний захист – це одна з функцій держави, що означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацездатних, найменш захищених громадян. О. Потопахіна трактує поняття «соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» як систему «гарантованих державою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо повного державного забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів і отримання передбачених законодавством пільг для задоволення їх життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності [6]. Враховуючи те, що поняття державної політики щодо соціального захисту дітей які залишилися без піклування батьків, законодавчо не закріплене, а також не достатньо розроблене у науковій літературі, слід підтримати визначення О. Мордань: «державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків – це організована і цілісна система діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та бездоглядних дітей, з метою відновлення і реалізації їх прав на сімейне піклування, забезпечення добробуту і повноцінного розвитку, створення умов для оптимального життєвого облаштування в суспільстві» [5].

В Україні основні завдання держави у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування визначені багатьма законодавчими актами, які були згадані вище. Головні ж положення щодо соціального захисту дітей зазначеної категорії містяться в законодавчому документі держави – Законі України «Про охорону дитинства» [10]. Цим законом визначені основні положення щодо створення необхідних умов для всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Зокрема, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, можуть бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або бути влаштовані на виховання. При цьому на виховання можуть передаватися в сім'ї громадян (приймні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, школи інтернати, школи соціальної реабілітації, дитячі будинки сімейного типу. Контроль за умовами виховання і проживання таких дітей покладається на органи опіки і піклування, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й інші спеціально уповноважені органи. Крім того, Конституцією України закріплено основний принцип захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [3]. Основним законом закріплено, що кожна дитина має право на виховання в сім'ї. Хоча діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, позбавлені можливості виховуватися в біологічній родині, держава забезпечує реалізацію їх прав через запровадження інституцій сімейного виховання такі як приймні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, які функціонують в Україні з 1987 року.

Що стосується права на матеріальне забезпечення з боку держави, то це питання регулюється Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [7] та прийнятими відповідно до нього іншими нормативно-правовими актами. Так, наприклад, призначаються такі види державної допомоги: 1) допомога при народженні дитини – може надаватися опікунові, який постійно проживає на території України разом з дитиною, з метою створення належних умов для повноцінного утримання протягом двох місяців з дня народження дитини; 2) допомога по догляді за дитиною до досягнення нею трирічного віку – право на призначення такої допомоги може мати усиновитель, опікун, дідусь, бабуся або інший родич, який фактично здійснює догляд за дитиною; 3) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; 4) допомога при усиновленні дитини, яка надається особам, які усиновили дитину, незалежно від одержання на дитину інших видів допомоги [7].

Аналіз положень Сімейного, Цивільного, Житлового Кодексів України, Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», Закону України «Про охорону дитинства» дає можливість стверджувати, що законодавчі акти вимагають здійснення контролю за збереженням житлових та майнових прав дітей, наприклад, на етапі здійснення правочинів з нерухомим майном, право власності на яке або право користування яким мають діти, шляхом надання органами

опіки та піклування згоди на вчинення зазначених правочинів. Беручи до уваги, проведені дослідження щодо комплексу нормативно-правових актів, які закріплюють соціальну роль держави у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дають можливість зазначити, що незважаючи на наявну систему нормативно-правових актів, які спрямовані на захист прав дітей, дитина все одно на сьогодні є незахищеною з боку держави, особливо діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, реалізація всіх прав яких повністю не забезпечена. Проте, державна політика повинна бути спрямована на забезпечення реалізації взятих державою зобов'язань щодо повного державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Соціальна функція держави, в тому числі має бути уособленням певної політики у сфері соціального захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, базуватись на комплексі засобів та заходів, спрямованих на захист сирітства, поєднанні правил та норм нормальної життєдіяльності дітей, які з певних причин залишилися без батьківської опіки. Існуючий в державі механізм не може повністю усунути проблему соціального сирітства в Україні, можливо тільки здійснити заходи щодо його профілактики шляхом проведення профілактичної роботи серед населення та забезпечення реалізації взятих державою зобов'язань щодо повного державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Таким чином, актуальним в умовах сьогодення, є забезпечення можливості для отримання дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, прав, які закріплені законодавством України. Тому, враховуючи сьогоденний стан щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та низку прийнятих нових законодавчих актів основними тенденціями реалізації державної політики стосовно забезпечення належних умов життя дітей цієї категорії, можливості для отримання дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, прав, які закріплені законодавством України повинно стати:

1) реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;

2) поліпшення стану забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;

3) формування постійної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для придбання або будівництва соціального

житла для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;

4) подальший розвиток сімейних форм виховання шляхом створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу;

5) впровадження послуги з альтернативного догляду – патронату над дитиною та послуги стосовно підготовки дітей до самостійного життя – наставництва;

6) активне впровадження надання соціальних послуг на рівні громади.

Список літератури:

1. Бавол Т. Нормативно-правове регулювання державного соціального захисту сирітства в Україні (на прикладі Закарпатської області).

URL: www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik9/fail/Bavol.pdf#_utmzi_1_.

2. Інформація з офіційного сайту Міністерства соціальної політики України.

URL: www.msp.gov.ua/news/15302.html.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Кузьмін В.В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. № 1. 2017. С 3–8.

URL: journals.uran.ua/apppfo/issue/view/5421.

5. Мордань О.О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2015. 20 с.

6. Потопахіна О.М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: поняття та види : : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 20 с.

7. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-ХІІ.

URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2811-12.

8. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text.

9. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2020 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2021–2022 роки) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.02.2020 р. № 97. URL: www.msp.gov.ua/documents/5641.html?PrintVersion.

10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III.

URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.

11. Чеховська І.В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації [монографія]. Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2013. 736 с.

References:

1. Baval T. Normatyvno-pravove rehuliuвання derzhavnoho sotsialnoho zakhystu syrytstva v Ukraini (na prykladi Zakarpatskoi oblasti). [Normative and legal regulation of state social protection of orphans in Ukraine (on the example of Zakarpattia region)]. Retrieved from

www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik9/fail/Bavol.pdf#_utmzi_1_. [in Ukrainian].

2. Informatsiia z ofitsiinoho сайту Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. [Information from the official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. Retrieved from www.msp.gov.ua/news/15302.html. [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (1996). [The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 (1996)]. [in Ukrainian]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Kuzmin V.V. (2017). Teoretychnyi analiz problemy intehratsii u suspilstva ditei-syryt ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: sotsialno-psykholohichni aspekt. [Theoretical analysis of the problem of integration into society of orphans and children deprived of parental care: socio-psychological aspect]. Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity. № 1. S 3–8. Retrieved from journals.uran.ua/apppfo/issue/view/5421. [in Ukrainian].

5. Mordan O.O. (2015). Derzhavna polityka shchodo sotsialnoho zakhystu ditei, yaki zalyshylysia bez pikluvannia batkiv : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02. [State policy on social protection of children left without parental care : autoref. thesis ... candidate sciences from state example]. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].

6. Potopakhina O.M. (2008). Sotsialnyi zakhyst ditei-syryt ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: poniattia ta vydy : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05. [Social protection of orphans and children deprived of parental care: concepts and types : autoref. thesis ... candidate law of science]. Nats. un.-t «Odeska yurydychna akademiia». Odessa, 20 s. [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy (1999) [About state assistance to families with children (1999)] : Zakon Ukrainy (21.11.1992 r. № 2811-XII). [in Ukrainian]. Retrieved from

zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2811-12.

8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi sotsialnoi prohramy «Natsionalnyi plan dii shchodo realizatsii Konventsii OON pro prava dytyny» na period do 2021 roku (2018). [On the approval of the State Social Program «National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child» for the period until 2021. (2018)] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (30.05.2018 r. № 453). [in Ukrainian]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text.

9. Pro zatverdzhennia Stratehichnoho planu diialnosti Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy na 2020 biudzhetni rik i dva biudzhetni periody, shcho nastaiut za planovym (2021–2022 roky) (2020). [On the approval of the Strategic Plan of the

Ministry of Social Policy of Ukraine for the 2020 budget year and the two upcoming budget periods (2021-2022 years) (2020)] : Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy (07.02.2020 r. № 97). [in Ukrainian]. Retrieved from www.msp.gov.ua/documents/5641.html?PrintVersion

10. Pro okhoronu dytynstva (2001). [About the protection of childhood (2001)] : Zakon Ukrainy (26.04.2001 r. № 2402-III). [in Ukrainian]. Retrieved from zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.

11. Chekhovska I.V. (2013). Derzhavna simeina polityka v Ukraini: teoriia ta praktyka realizatsii [monohrafiia]. [State family policy in Ukraine: theory and practice of implementation [monograph]]. Kamianets-Podilskyi, TOV «Drukarnia «Ruta». 736 s. [in Ukrainian].

© М. М. Обіход, М. Я. Нагірняк, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 09.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-6>

Г. П. Васянович, М. Я. Нагірняк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-193X> – Г. П. Васянович

<https://orcid.org/0000-0002-1292-4716> – М. Я. Нагірняк

m.nagirniak@ldubgd.edu.ua

ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СПРИЙМАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті аналізується сутність і зміст «сприйняття» у професійній діяльності соціального працівника, обґрунтовується його естетичний аспект. Наголошено, що важливим структурним елементом естетичної свідомості соціального працівника є естетичне сприймання. Визначено, що основою сприймання виступає єдність різних аспектів, властивостей об'єкта, що діє як комплексний подразник. Сприймання залежить не лише від інформації органів чуття, а й від настрою, очікувань, життєвого досвіду людини тощо. На відміну від відчуттів, які віддзеркалюють лише окремі властивості та якості предметів, сприймання є завжди цілісним і предметним, воно об'єднує відчуття, що йдуть від численної низки аналізаторів. Проаналізовано естетичні сприймання, які можуть бути повними і неповними, глибинними і поверховими, швидкими (динамічними) і повільними, стереотипними і нестереотипними тощо. Обґрунтовано що естетичне сприймання – це завжди складний психічний і духовний процес діяльності суб'єкта, його осмислення, оцінка як творів мистецтва, так і реальних явищ природи, суспільства тощо. Принагідно зазначено, що естетичне сприймання може бути адекватним і неадекватним, це залежить передусім від загального рівня культури, художньої освіченості суб'єкта сприйняття. Неадекватність сприймання є часто-густо відчутною не лише у сфері різних видів мистецтва, а й у сфері соціальної роботи. Доведено, що естетичний аспект проблеми сприймання у професійній діяльності соціального працівника із суб'єктами, які мають особливі потреби, повинен набувати характеру неперервності, динамічності й адекватності. При цьому мають враховуватися зміни, які відбуваються не лише в процесі розвитку особистості пацієнта, а й у всьому соціумі.

Ключові слова: професійна діяльність, соціальний працівник, естетична свідомість, сприймання, естетичне сприймання, адекватне сприймання, творче сприймання.

Н. Р. Васіанович, М. Я. Нагірняк

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

AESTHETIC ASPECT OF PERCEPTION IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF A SOCIAL WORKER

The article analyses the essence and content of «perception» in the professional activity of a social worker and substantiates its aesthetic aspect. It is emphasised that an important structural element of the aesthetic consciousness of a social worker is aesthetic perception. It was determined that the basis of perception is the unity of various aspects and properties of an object acting as a complex stimulus. Perception depends not only on information from the senses but also on a person's mood, expectations, life experience, etc. In contrast to sensations, which reflect only individual properties and qualities of objects, perception is always integral and objective, it unites sensations coming from a large number of analysers. Aesthetic perceptions, which can be complete and incomplete, deep and superficial, fast (dynamic) and slow, stereotypical and non-stereotypical, etc., are analysed. It is substantiated that aesthetic perception is always a complex mental and spiritual process of the subject's activity, its understanding, and evaluation of both works of art and real phenomena of nature, society, etc. It is casually mentioned that aesthetic perception can be adequate and inadequate, it depends primarily on the general level of culture and artistic education of the subject of perception. Inadequacy of perception is often felt not only in the field of various types of art but also in the field of social work. It is proved that the aesthetic aspect of the problem of perception in the professional activity of a social worker with subjects who have special needs should acquire the character of continuity, dynamism and adequacy. At the same time, changes that occur not only in the process of the development of the patient's personality but also in the entire society should be taken into account.

Keywords: professional activity, social worker, aesthetic consciousness, perception, aesthetic perception, adequate perception, creative perception.

Постановка проблеми.

Професійна діяльність соціального працівника має різнобічний характер, але естетичний аспект у ній посідає особливе місце. Це зумовлено тим, що він покликаний розкривати особистість, яка має особливі потреби, красу людського буття, його невичерпні можливості пізнання і самопізнання, розвитку і саморозвитку. Надто важливо щоб соціальний працівник допоміг такій особистості адекватно сприймати цей світ, а іноді й подолати трагедійність свого існування, жити наповненим духовним, суспільним життям, реалізовувати свій внутрішній потенціал. Безумовно, що все це вимагає від соціального працівника належної сформованості морально-естетичної, психолого-педагогічної, загальної культури. Натомість сьогодні все очевидніше проявляється суперечність між людиною та її культурою. З'явився навіть вислів «цивілізація без культури», який засвідчує суттєве зниження значення естетичного практично у всіх сферах життєдіяльності людини, його поступове сходження з арени активної соціальної дії. На наше глибоке переконання, це негативно впливає на свідомість як соціального працівника, так і його пацієнтів, особливо в аспекті естетичного сприймання дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні науки по-різному характеризують поняття «сприймання». Наука психологія доводить, що сприймання – це категорія, яка віддзеркалює у свідомості людини предмети, явища як цілісні чуттєві образи при безпосередньому їх впливові на органи чуття [7, с. 185]. Сприймання включає в себе усвідомлення предметів, яке ґрунтується на залученні кожного разу нових вражень у систему вже наявних знань. Основою сприймання виступає єдність різних аспектів, властивостей об'єкта, що діє як комплексний подразник. На відміну від відчуттів, які віддзеркалюють лише окремі властивості та якості предметів, сприймання є завжди цілісним і предметним, воно об'єднує відчуття, що йдуть від численної низки аналізаторів.

Аналізуючи джерела, можна простежити, що одні автори виокремлюють властивості сприймання: безпосередність, упорядкованість структури, значущість, селективність, стабільність (А. Ягелло); інші – формулюють закони сприймання: предметність, цілісність, структурність, константність та осмисленість (С. Максименко); значна кількість психологів виокремлює особливості сприймання або ж обмежується вивченням помилок, ілюзій, викривлень у процесі дослідження цієї надважливої проблеми.

Натомість все ще недостатньо вивчаються

роль і місце інтуїції, підсвідомого і несвідомого у процесі сприймання [1, с. 127]. Саме тому стає не зовсім зрозумілим, чому одні люди сприймають прекрасне, а інші – ні? Чому одні переймаються трагічним, а інші є байдужими до людського горя?

Мета статті. Виходячи з предмета нашого аналізу, зосередимо увагу на сутності і змісті категорії «естетичне сприймання» та його значенні у професійній діяльності соціального працівника.

Виклад основного матеріалу. У словнику «Естетика» категорія «естетичне сприймання» формулюється у такому значенні: це «вид естетичної діяльності, що виражається в цілеспрямованому сприйнятті творів мистецтва як естетичних цінностей, що супроводжується переживанням». І далі зазначається, що «специфіку сприймання явищ дійсності, естетичну цінність, які суб'єкту належить відкривати самому, більш точно передає поняття «естетичне споглядання» [6]. На наш погляд, якщо з першою частиною такого твердження можна погодитися, то друга частина викликає великий сумнів хоча б тому, що тут домінує пасивний аспект сприймання (споглядання), насправді ж, і в естетичному сприйманні явищ дійсності існує не лише пасивна, а й активна складова. Радше можна сказати, що естетичне сприймання – це завжди складний психічний і духовний процес діяльності суб'єкта, його осмислення, оцінка як творів мистецтва, так і реальних явищ природи, суспільства тощо. Принагідно зазначимо, що естетичне сприймання може бути адекватним і неадекватним, це залежить передусім від загального рівня культури, художньої освіченості суб'єкта сприйняття тощо. Неадекватність сприймання є часто-густо відчутною не лише у сфері різних видів мистецтва, а й у сфері соціальної роботи.

Як слушно писала дослідниця окресленої проблеми професор О. Рудницька: «Адекватність сприйняття розкриває багатозначне, стадіальне становлення суб'єктивного образу (перцепта), його послідовне наближення до об'єкта сприйняття, від загального відносно нерозчленованого, до повнішого, структурованого і цілісного відображення у свідомості сприймаючого. Таке розгортання процесу сприйняття, типове для різних галузей пізнавальної діяльності, розкриває і специфіку осягнення мистецьких явищ. Певна річ, можливість досягнення повної адекватності художнього сприймання, навіть доцільність використання цього критерію по відношенню до мистецтва, є дещо дискусійною, зважаючи на суб'єктивно-асоціативну природу художньої творчості... Саме такий функціональний взаємозв'язок процесів творення та сприйняття забезпечує існування мистецтва як форми

суспільної свідомості та ефективного засобу естетичного виховання» [8, с. 103].

Важливо брати до уваги й те, що естетичне сприймання може бути інваріантним й варіативним. Це означає, що зміст і форма певного твору мистецтва або ж того чи іншого явища (особливо суспільного, духовного) можуть бути настільки складними і багатими, що об'єктивно вони можуть сприйматися й оцінюватися особистістю соціального працівника та його клієнтами різноаспектно. Тим більше, варто враховувати не лише фізіологічні можливості (сліпота, глухота та ін.), а й емоційно-психологічний стан суб'єкта сприймання (хворобливий стан, депресія і т. ін.). Ученими доведено, що одне і те ж саме явище, один і той самий твір мистецтва можуть сприйматися по-різному, навіть однією і тією ж особою. Отже, слід зважати на об'єктивні і суб'єктивні чинники естетичного сприймання і їх оцінки.

Естетичні сприймання можуть бути повними і неповними, глибинними і поверховими, швидкими (динамічними) і повільними, моносенсорними і полісенсорними, стереотипними і нестереотипними тощо.

Повне і неповне естетичне сприймання. Повнота естетичного сприймання на нейрофізіологічному рівні залежить від розвитку і здатності наших аналізаторів (зорових, слухових, температурних, больових та ін.). Чим досконаліше вони розвинені, тим більші потенційні можливості людина має для сприймання, і, навпаки: людина із слабко розвиненими аналізаторами не вповні здатна до адекватного сприймання світу. Сьогодні вчені, які досліджують нейрофізіологічні механізми сприймання, підтверджують припущення про деяку подібність процесів прийому та переробки інформації людиною та сучасними комп'ютерними системами, що дає змогу використовувати найбільш раціональні схеми моделювання процесів сприймання, ніж це було донедавна. Моделювання сприймання базується на принципі поетапної обробки інформації людиною та комп'ютером у разі сприймання знайомих предметів – так званого розпізнавання предметів. Етапи обробки інформації, що збігаються, включають процеси її реєстрації, виділення властивостей об'єктів завдяки роботі спеціалізованих каналів чи детекторів, порівняння стимулу з тією інформацією, котра отримана раніше і зберігається у тривалій пам'яті, прийняття рішення – вибір із багатьох актуалізованих кодів такого, який найбільше відповідає цьому стимулу. Моделювання процесів сприймання має велике практичне значення, оскільки допомагає розв'язати проблему швидкого введення інформації за допомогою команд чи з письмового

тексту, що значно розширює можливості використання комп'ютерної техніки. Водночас слід пам'ятати, що людина існує, діє, сприймає світ не лише на нейрофізіологічному рівні, а й на духовно-душевному. Повнота її відчуттів, естетичного сприймання залежить від того, яким є у людини дух, душа, серце. Г. Сковорода називав людське серце «живим центром її життя, головою усього в людині», «коренем життя і обителлю вогню і любові» [2, с. 179-180].

Розвиваючи цю ідею український філософ П. Юркевич написав спеціальний трактат з промовистою назвою «Серце і його значення в духовному житті людини за вченням Слова Божого» [10]. У цій праці автор доводив, що серце людини є не лише центром тілесного, а й душевно-духовного життя людини. Від повноти серця залежить повнота естетичного сприймання світу: Добра, Краси, Істини: «... у серці народжується рішучість на ті чи інші вчинки, ... воно є місцем волі і бажань, ... серце є центром багатоманітних душевних почуттів, хвилювань і пристрастей, ... серце вміщує в собі всі радощі і печалі світу» [10].

Повнотою естетичного сприймання були наповнені серця усіх педагогів-гуманістів: Я. Коменського, М. Монтеня, Е. Роттердамського, Й. Песталоцці, К. Ушинського, С. Русової, Б. Грінченка, І. Зязюна, В. Сухомлинського, С. Гончаренка, М. Ярмаченка, О. Рудницької та багатьох інших. Класичний приклад неповноти естетичного сприймання зустрічаємо в оповіді В. Сухомлинського «Учитель і діти» [9, с. 195-196], в якій автор з сумом розповідає як учителя математики, що пропрацював у школі тридцять п'ять років, проводжають на заслужений відпочинок. Незважаючи на те, що математика в школі не дуже любили за його сухість, відсутність справжньої сердечності, доброти, вчителі й учні сказали йому теплі слова, піднесли подарунки. Він був такий зворушений, що не міг відповісти на добрі, щирі побажання, і старий математик заплакав та сказав лише слова одкровення про своє ставлення до учнів. Із цього запізненого одкровення учителя добре видно, що сприйняття дітей, яких він навчав, було неповним, поверховим, отже, неадекватним. Воно не приносило радості ні учням, ні самому вчителю.

Зазначимо, що повнота й адекватність естетичного сприймання у соціального працівника постійно змінюється, набуває нових обрисів. Це значною мірою залежить від його потреб, інтересів, запитів, мотивації, стилю життєдіяльності. Безумовно, що вияв естетичного сприймання соціального працівника залежить від його професійної діяльності.

Глибинні і поверхові естетичні сприймання. Духовне осягнення світу, пізнання і насолода

мистецтвом, розуміння душевного стану суб'єкта з особливими потребами вимагає від особисті соціального працівника доходити до глибини суті того, що ним сприймається, а це своєю чергою, потребує великої напруги розуму, почуттів, волі. Сила «владного розуму», на думку геніального І. Франка, дозволяє людині заглянути у найпотаємніші куточки буття зовнішнього і внутрішнього. Особливо це важливо тоді, коли йдеться про процеси самопізнання людини з особливими потребами. Адже такі особистості часто-густо схильні до заглиблення у свої внутрішні переживання, у саму себе. Якраз тут і виявляється, як вона сприймає саму себе: драматизує чи не драматизує свій стан, адекватно чи неадекватно поводить, яку красу в собі бачить – внутрішню чи зовнішню і т. ін.

Проілюструємо цю думку таким життєвим прикладом. Відома представниця українського мистецтва – Марія Башкірцева, яка народилася на Полтавщині, прожила лише 24 роки. Вона практично не навчалася в школі. Але усвідомлюючи потребу в знаннях, склала собі програму і почала самостійно навчатися (9 годин щоденно!). Дівчинка самотужки вивчила французьку, німецьку, італійську, англійську, грецьку, латинську мови. Вона прочитала мовою оригіналу Гомера, Платона, Горація, Плутарха, Данте, Шекспіра, Бальзака, Флобера та ін. Маючи від природи надзвичайно гарний голос, прагнула бути співачкою. Спочатку все було добре. Але в 16 років Марія захворіла на туберкульоз. Хвороба прогресувала і через два роки дівчина повністю втратила голос. Невдовзі хвороба позбавила її і слуху. Сильна духом – юна Башкірцева задумалася над подальшою своєю долею. У свої 17 років вона прийшла на навчання у майстерню відомого французького митця – Жуліана, де виявила надзвичайні здібності до малювання. Марія усвідомлювала, що життя їй відведено надто мало. Вона не лише не впала в розпач, а цілими днями працювала, не виходила із майстерні. Результат такої титанічної праці скоро дав себе знати: молода художниця написала низку прекрасних картин, які експонувалися на багатьох виставках. Отже, маючи великі проблеми зі здоров'ям, Марія Башкірцева сприймала себе активно дієвою, творчою особистістю.

Професійна діяльність соціального працівника не допускає поверхового ставлення не лише до самого себе, а й до своїх пацієнтів. Це є запорукою того, що вони його будуть любити, довіряти йому, відкривати свої щирі серця. Народна мудрість з цього приводу проста і зрозуміла: «Довіряючи людині, ти в результаті отримуєш одне з двох: або людину на все життя, або урок на все життя».

Звернемо увагу й на такий аспект проблеми. Ще зовсім недавно не прийнято було говорити про роль релігії, віри в естетичному сприйманні і самосприйманні людини, оскільки це диктувалося ідеологічними канонами суспільства. Це не означає, що цього зовсім не було. Певна частина людей, нехай утаємничено, а все-таки залишалася віруючою, незважаючи ні на що. Між тим, сьогодні ситуація є зовсім іншою, вона дозволяє педагогові не відганяти дітей від церкви, а наближувати їх до храму Господнього, до прекрасного і піднесеного. Вчені (М. Євтух, В. Жуковський, В. Онищенко, М. Савчин, Г. Шевченко та ін.) стоять на чітких позиціях того, що духовний потенціал людини, її світосприймання визначально залежить від віри людини.

Швидкі (динамічні) і повільні естетичні сприймання. Динаміка життя значною мірою зумовлює динаміку естетичного сприймання особистістю соціального працівника своїх пацієнтів. Це більше позначається на кількісній характеристиці того, що «схоплює» його свідомість. Реформаційні виклики часто-густо вносять зайву маячню в діяльність і відносини у соціальних колективах, вони формалізуються, іноді втрачають можливість нормального їх осмислення, усвідомлення. Але найгірше те, що за лавиною різних «нововведень», які сліпо копіюються із систем освіти, сфери соціальної роботи інших країн, втрачаються національні здобутки. Нормальне, звичне сприймання губиться, натомість традиційне своє, перевірене життям невинувато відкидається горекерівниками від освіти і науки, соціальних служб. На нашу думку, тут доречним є вислів: «Поспішай не поспішаючи», або ж «Поспішиш – людей насмішиш»... Тому сама собою постає проблема повільного естетичного сприймання. Це зовсім не означає, що потрібно свідомо гальмувати освітній, соціальний поступ, ні. Мова йде про те, що будь-яке реформування має бути добре продуманим, матеріально забезпеченим, вивіреним з управлінського погляду. За таких умов «верх» візьмуть якісні показники соціально-педагогічного, естетичного сприймання.

Естетичні сприймання виокремлюють також за критеріями: мова, музика; простір та просторові відносини між предметами; плин часу руху предметів, живих істот, людського тіла; сприйняття людини людиною та ін. Крім того, існують *стереотипні і нестереотипні естетичні сприймання*.

Стереотипне естетичне сприймання є подібним до використання штампів й усталених раз і назавжди фраз, підходів до тих чи інших явищ, творів мистецтва і їх оцінки. Наприклад, за радянських часів існував стереотип класовості,

партійності мистецтва, принцип соціалістичного реалізму. Згідно з таким підходом навіть геніальний твір, якщо він не відповідав певним критеріям, сприймався й оцінювався як чужий для соціалістичного мистецтва і категорично засуджувався. Він не міг бути поширеним в підручниках, навчальних посібниках тощо. Натомість якщо це був низькопробний твір, але витриманий в дусі класовості, партійності, то він широко рекламувався, популяризувався.

Стереотипний естетичний образ соціального працівника нині сприймається як небезпечний. Чому? Справа в тому, що соціальний працівник із стереотипним мисленням більше живе минулим, ніж майбутнім, для нього пацієнт не є унікальною особистістю, він сприймає його як щось «усереднене», отже, він стає подібним більше на «архіваріуса», ніж на справжнього фахівця сфери соціальної роботи. До цього додається й інше (негативне). Соціальний працівник зі сформованим стереотипним естетичним сприйняттям віддає перевагу звичному, традиційному, а не новому; схематичному й абстрактному, а не реальному; пріоритет віддається не тому, що має смисл, а тому, що не має смислу, що носить дріб'язковий, рутинний характер (папірці, звіти стають важливішими за самого пацієнта); звичайне поступається незвичайному. Врешті, очікуване у навчанні і вихованні особистості з особливими потребами стає більш важливим, ніж неочікуване.

Крім того, варто брати до уваги і те, що у випадку сприймання незнайомого, конкретного, неочікуваного, що не має назви і смислу дії, соціального явища, соціальний працівник приречений перекручувати сутність і зміст цього явища, надавати йому певну форму, щоби зробити подібним на більш знайоме, абстрактне, організоване. Адже людині властиво сприймати події як приклади окремих категорій, не переймаючись їх унікальністю і неповторністю.

А. Маслоу із багатьох прикладів стереотипного сприймання виокремив такі:

1. Знайоме і звичне є пріоритетнішим, ніж незнайоме.
2. Схематичне й абстрактне є пріоритетнішим, ніж реальне.
3. Організоване, структуроване, однозначне є пріоритетнішим, ніж хаотичне, неорганізоване, тобто таке, що має подвійний смисл.
4. Існуюча назва і та, яка може бути отримана, є пріоритетнішою від неназваної.
5. Те, що має смисл, є пріоритетнішим від того, що не має смислу.
6. Звичайне є пріоритетнішим від незвичайного.
7. Очікуване є пріоритетнішим від неочікуваного.

А. Маслоу далі зазначав, що у випадку сприйняття незнайомої, конкретної, неочікуваної, безглуздої події без назви, ми схильні викривляти її, надавати їй якусь форму, щоби зробити подібною на більш знайоме, абстрактне, організоване. Нам властиво сприймати події як приклади окремих категорій, не звертаючи уваги на їх унікальність і неповторність [3, с. 259-260].

Помилкове, стереотипне сприйняття у системі «соціальний працівник-пацієнт» може надто негативно позначитися на відносинах між ними, навіть викликати несприйняття один одного, що здатне призводити до гострих конфліктів. Варто згадати ті моменти в житті, коли нас сприймали стереотипно й неадекватно, і ми відчуємо, що над нами здійснювали певне насилля, нам було надто дискомфортно у такому оточенні, середовищі. Це ж відбувається й з нашими вихованцями, коли вони попадають у таку ситуацію.

Надзвичайно великий вплив на формування адекватного сприймання особистості соціального працівника належить досвіду. На цей бік проблеми звертав увагу геніальний Й. Песталоцці. Він писав: «Прекрасний засіб захистити людський розвиток від хаотичності, неповноти і поверховості ґрунтується, отже, головним чином на прагненні зробити для дитини, наскільки це можливо, визначеними, правильними й широкими перші враження, що отримані при першому сприйнятті найбільш важливих предметів нашого пізнання» [5, с. 188]. І далі педагог піднесено говорив таке: «Всюди сяйво істини встає перед людиною. Проблема полягає в тому чи спроможна людина сприйняти це сяйво... Справа лише в очах, але у людей вони всюди так зіпсовані і непридатні для сприйняття світла істини, як очі крота, що живе під землею, для сприйняття світла сонця» [4, с. 135]. Отже, треба відкрити очі дитини, щоб вона побачила, сприйняла очима і серцем не лише світло знань, а й цілісно – саму себе та інших.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Категорія «сприймання» потребує різнобічного, й водночас цілісного осмислення з погляду її теоретичної і практичної актуальності у професійній діяльності соціального працівника.
2. Естетичний аспект проблеми сприймання у професійній діяльності соціального працівника із суб'єктами, які мають особливі потреби, повинен набувати характеру неперервності, динамічності й адекватності. При цьому мають враховуватися зміни, які відбуваються не лише в процесі розвитку особистості пацієнта, а й у всьому соціумі.

Список літератури:

1. Васянович Г. П. Психологія і педагогіка: навчальний посібник. Вибрані твори : у 7 т. Т. 4:

Львів: «Норма», 2015. 512 с.

2. Васянович Г. П. Християнсько-філософський персоналізм Григорія Сковороди (до 300-річчя від дня народження): монографія для студентів та викладачів гуманітарних дисциплін, зокрема викладачів соціальної роботи, управління та суспільних наук. Львів: «Норма», 2022. 268 с.

3. Маслоу А. Мотивація та особистість. К. Абетка. 2019. 400 с.

4. Песталоцці І.Г. Погляди, досліди та засоби, що сприяють успіху природоподібного методу виховання / Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. Т. 2. За ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларіна. 1981. С. 94–163.

5. Песталоцці І.Г. Як Гертруда вчить своїх дітей / Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. Т. 1. За ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларіна. 1981. С. 61–212.

6. Петрушенко О.П. Словник з естетики. Львів: Магнолія 2006, 2019. 352 с.

7. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. 4-те вид., стереотип. К.: Либідь, 2003. 560 с.

8. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2005. 360 с.

9. Сухомлинський В.О. Учитель і діти. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5: Статті. К.: Рад. школа, 1977. С. 195–203.

10. Юркевич П.Д. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням Слова Божого. Хроніка. 2000. № 39–40. С. 563–586.

References:

1. Vasianovych H.P. (2015). *Psycholohiia i pedahohika: navchalnyi posibnyk Vybrani tvory : u 7 t. T. 4.* [Selected works: in 7 vols. Vol. 4: Psychology and pedagogy: textbook.]. Lviv: Norma. 512 s. [in Ukrainian].

2. Vasianovych H.P. (2022). *Khrystyiansko-filosofskyi personalizm Hryhoriia Skovorody (do 300-richchia vid dnia narodzhennia): monohrafiia dlia studentiv ta vykladachiv humanitarnykh dystsyplin, zokrema vykladachiv sotsialnoi roboty,*

upravlinnia ta suspilnykh nauk. [Christian-philosophical personalism of Grigoriy Skovoroda (to the 300th anniversary of his birth): a monograph for students and teachers of humanitarian disciplines, in particular, teachers of social work, management and social sciences]. Lviv: «Norma». 268 s. [in Ukrainian].

3. Maslou A. (2019). *Motyvatsiia ta osobystist.* [Motivation and personality]. K. Abetka. 400 s. [in Ukrainian].

4. Pestalotsti I.H. (1981). *Pohliady, doslidy ta zasoby, shcho spryiaut uspikhu pryrodopodobnoho metodu vykhovannia / Vybrani pedahohichni tvory.* [Views, experiments and means that contribute to the success of the nature-like method of education / Selected pedagogical works]. U 2-kh t. T. 2. Za red. V.A. Rotenberh, V.M. Klarina. S. 94–163. [in Ukrainian].

5. Pestalotsti I.H. (1981). *Yak Hertruda vchyt svoikh ditei / Vybrani pedahohichni tvory.* [How Gertrude teaches her children / Selected pedagogical works]. U 2-kh t. T. 1. Za red. V.A. Rotenberh, V.M. Klarina. S. 61–212. [in Ukrainian].

6. Petrushenko O.P. (2019). *Slovyk z estetyky.* [Dictionary of aesthetics]. Lviv : Mahnoliia 2006. 352 s. [in Ukrainian].

7. *Psykholohiia: Pidruchnyk.* (2003). [Psychology: Textbook] / Yu. L. Trofimov, V. V. Rybalka, P. A. Honcharuk ta in.; za red. Yu. L. Trofimova. 4-te vyd., stereotyp. K.: Lybid. 560 s. [in Ukrainian].

8. Rudnytska O.P. (2005). *Pedahohika zahalna ta mystetska: Navchalnyi posibnyk.* [General and artistic pedagogy: Study guide.]. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan. 360 s. [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi V.O. (1977). *Uchytel i dity. Vybrani tvory. V 5-ty t. T.5: Stati.* [Teacher and children. Selected works. In 5 vols. Vol. 5: Articles.]. K.: Rad. shkola. S. 195–203. [in Ukrainian].

10. Yurkevych P.D. (2000). *Sertse i yoho znachennia v dukhovnomu zhytti liudyny za vchenniam slova Bozhoho.* [The heart and its importance in the spiritual life of a person according to the teachings of the Word of God]. *Khronika.* № 39–40. S. 563–586. [in Ukrainian].

© Г. П. Васянович, М. Я. Нагірняк, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 14.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

В. В. Грицанюк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7066-0600> – В. В. Грицанюк

 v.hrytsanyuk@ldubgd.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Статистичні дані провідних світових організацій говорять про зростання кількості випадків гендерно зумовленого насильства як у світі, так і в Україні. За роки незалежності України було вжито багато заходів з його подолання, прийнято низку законодавчих документів для протидії гендерно зумовленому насильству. Проблема гендерно зумовленого насильства загострилася в Україні від початку повномасштабного вторгнення, це зумовило необхідність удосконалення механізмів запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

На основі аналізу наукової літератури з'ясовано зміст та форми прояву гендерно зумовленого насильства. Зазначено, що найбільш повним і точним є тлумачення Фонду народонаселення ООН. Згідно з цим визначенням, гендерне насильство охоплює випадки насильства, яке стосується як чоловіків, так і жінок, і де жінки переважно виступають у ролі жертв. Це виникає внаслідок нерівних владних стосунків між представниками різних статей, і основне його спрямування – проти жінок через їхню стать, що може виявлятися як фізична, сексуальна і психологічна шкода, включаючи залякування, страждання, примус та/або позбавлення свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом.

В статті наголошується, що у прифронтових регіонах України, жінки піддаються збільшеному ризику гендерного насильства у різних формах, яке часто залишається непоміченим через такі обставини, як присутність військових, низький рівень безпеки, відсутність або руйнування верховенства права, а також безкарність порушників.

Проаналізовано останні досягнення в Україні, які спрямовані на захист та підтримку жінок і дівчат, які постраждали від насильства, пов'язаного з війною.

Окреслено ряд рекомендацій щодо того, як покращити запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство до, під час та після війни: підтримувати та зміцнювати організації жінок, які стикаються з кризовими ситуаціями у Україні; забезпечити доступ до притулків для жінок із додатковою вразливістю, що є ключовим для ефективного планування соціальних послуг; державні та громадські організації повинні документувати та висвітлювати в засобах масової інформації свою діяльність, систематично відстежувати всі заходи та ініціативи; постійно надавати психологічну підтримку особам, які пережили гендерно зумовлене насильство; інвестувати у житло та підтримку центрів групового розміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО), оскільки існує потенційний зв'язок між житловими труднощами ВПО, що проживають у перенаселених колективних поселеннях, та збільшеним ризиком гендерно зумовленого насильства; у воєнний і післявоєнний період важливо контролювати різні види зброї, оскільки її присутність сприяє розповсюдженню насильства, включаючи жорстокі форми; формувати соціальні норми з нульовим прийняттям насильства щодо жінок/домашнього насильства, протидіяти стигмі та дискримінації, з якими стикаються жертви сексуального насильства; підвищувати економічну безпеку жінок.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерно зумовлене насильство, сексуальне насильство, домашнє насильство, насильство за ознакою статі.

V. V. Hrytsaniuk

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

FEATURES OF PREVENTING GENDER-BASED VIOLENCE IN UKRAINE

Statistical data from leading global organisations indicate an increase in cases of gender-based violence worldwide, including in Ukraine. Over the years of Ukraine's independence, numerous measures have been taken to address gender-based violence and legislative acts have been adopted to counteract it. The issue of gender-based violence has intensified in Ukraine since the onset of the full-scale invasion, necessitating the improvement of prevention and response mechanisms to violence based on gender.

Based on an analysis of scientific literature, the content and manifestations of gender-based violence have been identified. It is noted that the interpretation provided by the United Nations Population Fund is the most comprehensive and accurate. According to this definition, gender-based violence encompasses instances of violence affecting both men and women, where

women predominantly assume the role of victims. This arises from unequal power relations between individuals of different genders, and its primary direction is against women based on their gender, manifested in physical, sexual, and psychological harm, including intimidation, suffering, coercion, and/or deprivation of freedom within the family or society at large.

The article emphasises that in the conflict-affected regions of Ukraine, women are at an increased risk of gender-based violence in various forms, often going unnoticed due to factors such as the presence of military forces, low security levels, the absence, or destruction of the rule of law, as well as impunity for perpetrators.

Recent achievements in Ukraine aimed at protecting and supporting women and girls affected by conflict-related violence are analysed. A set of recommendations is outlined to enhance the prevention and response to gender-based violence before, during, and after the war: support and strengthen women's organisations facing crisis situations in Ukraine; Ensuring access to shelters for women with additional vulnerabilities is a key aspect of effective social service planning; document and publicize the activities of governmental and non-governmental organisations systematically, tracking all measures and initiatives; provide continuous psychological support for individuals who have experienced gender-based violence; Invest in housing and support for collective accommodation centres for internally displaced persons (IDPs) since there is a potential connection between the housing difficulties of IDPs living in overcrowded collective settlements and an increased risk of gender-based violence; control various types of weapons during the war and post-war period, as their presence contributes to the spread of violence, including severe forms; establish social norms with zero tolerance for violence against women/domestic violence, counteracting stigma and discrimination faced by victims of sexual violence; enhance the economic security of women.

Keywords: gender equality, gender-based violence, sexual violence, domestic violence, violence based on gender.

Постановка проблеми. Насильство над жінками та дівчатами (Violence against women and girls (VAWG)) є одним із найпоширеніших порушень прав людини у світі: 1 із 3 (30%) жінок у всьому світі зазнає або фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера, або сексуального насильства з боку інших партнерів протягом свого життя [14].

Останнім часом в Україні гендерно зумовлене насильство вивчається у рамках наукових досліджень і обговорень у суспільстві. Громадські рухи акцентують увагу на сексуальному та домашньому насильстві, гендерній дискримінації у ЗМІ та політиці, а також дискримінаційних тенденціях в українському суспільстві. Згідно з Указом Президента України від 30 вересня 2019 року, досягнення гендерної рівності є однією з ключових цілей сталого розвитку України до 2030 року [13]. У 2020 році було затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року [12]. Навіть з урахуванням позитивних результатів у напрямку гендерної рівності в українському суспільстві, проблема гендерно зумовленого насильства залишається важливою, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Війна призводить до руйнування соціальних та економічних структур, ламаючи мережі підтримки громад і позбавляючи жінок і дівчат захисту. Війна призвела до того, що мільйони жінок і дівчат були змушені покинути свої домівки, розлучитися з родинами або стати єдиною годувальницею для своїх сімей. У таких умовах існує високий ризик гендерно зумовленого насильства (ГЗН), і доступ до служб допомоги стає ще складнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українськими науковцями напрацьовано значний досвід дослідження гендерно зумовленого насильства, зокрема це відображається в

різноманітній тематиці наукових досліджень. Такі вчені як Бердник І. В., Заворотько І. Г., Зозуля О. В., Оніщук Н. В., Політова А. С., Попов Г. В., Прус І. М. та інші зосереджували свої праці на гендерно зумовленому насильстві в умовах збройного конфлікту, зокрема велика кількість публікацій присвячена проблемі сексуального насильства. Враховуючи принципи міжнародного гуманітарного права, що ґрунтуються на міжнародно-правових актах з прав людини та захисту жертв збройних конфліктів, Політова А. С. запропонувала систематизацію гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) таким чином: 1) залежно від виду конфлікту – міжнародного чи внутрішнього; 2) враховуючи стать потерпілих – жінки, чоловіки, діти; 3) з урахуванням статусу – громадянського населення чи військовополонених; 4) залежно від форми насильства: фізичного (включаючи вбивства, каліцтво, жорстоке поводження та тортури, взяття в заручники, безсудне покарання); сексуального (включаючи зґвалтування, погрози та спроби сексуальних нападів, сексуальне рабство, катування, примусову проституцію та інші форми); психологічного (включаючи наругу та приниження); економічного (включаючи позбавлення житла, харчів, майна, грошей чи документів) [11, с. 311]. Науковець Н. В. Оніщук розглядає сім варіантів типології основних форм гендерного насильства. У першому варіанті гендерне насильство аналізується залежно від статі, щодо якої воно виявляється – щодо жінок або чоловіків. Другий варіант досліджує різноманітні форми гендерного насильства на рівні сім'ї, суспільства та держави. Третій варіант аналізує гендерне насильство, охоплюючи безліч форм, з урахуванням особливостей стабільних або кризових ситуацій у світі – у мирний час або під час міжнародних, релігійних та збройних

конфліктів. Четвертий варіант типології розглядає різноманітні форми гендерного насильства з точки зору культурних забобонів, що базуються на традиційних віруваннях, звичаях та ритуалах. П'ятий варіант типології фокусується на можливих формах гендерного насильства, які можуть стосуватися жінок протягом їхнього життя – від народження до смерті. Шостий варіант пропонує розглядати основні форми гендерного насильства відповідно до характеристик тих, хто здійснює його на двох рівнях – міжособистісному і колективному. Нарешті, сьомий варіант типології розглядає гендерне насильство виділяючи такі форми: фізичну, сексуальну (статеву), психологічну (емоційну) та соціально-економічну [8, с. 24]. Дослідниця Ольга Перунова проаналізувала прояви гендерно зумовленого насильства в Національній поліції України та зробила висновки, що деякі прояви сексуальних домагань на робочому місці не розглядаються, як злочинна за своїм характером поведінка, проте вони можуть мати значний негативний психологічний вплив [9, с. 127]. Грідіна Н. Ю. у своїй праці вказує на неефективність механізму запобігання та протидії насильству за ознакою статі та недостатнє забезпечення захисту прав постраждалих від такого насильства, що є однією з ключових проблем у цій сфері і потребує вдосконалення відповідного законодавства [2, с. 159]. Як бачимо багато українських науковців зосереджують свої дослідження на вивченні проблематики гендерно зумовленого насильства, проте багато аспектів все ще залишаються недослідженими.

Метою статті є аналіз досягнень України у запобіганні гендерно зумовленому насильству на сучасному етапі та надання рекомендацій, які сприяли б повному усуненню насильства щодо жінок.

Виклад основного матеріалу.

Насамперед визначимо сутність поняття «гендерно зумовлене насильство». Важливо відзначити, що в українському законодавстві використання терміну «гендерно зумовлене насильство» відсутнє, і, замість цього, використовуються такі терміни, як «домашнє насильство», «насильство в сім'ї», «насильство за ознакою статі». Проте існує ряд наукових поглядів на трактування цього поняття. Як зазначає О. В. Зозуля, гендерно зумовлене насильство включає в себе будь-яку форму насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне, соціокультурне, яке негативно впливає на фізичне або психологічне здоров'я, розвиток і ідентичність особистості. Це є наслідком гендерної нерівноправності, що ґрунтується на відмінностях між чоловіками і жінками. Хоча гендерно

зумовлене насильство може впливати як на чоловіків, так і на жінок, його вплив на жінок і дівчат виявляється непропорційно, що часто призводить до спрощеного терміну «насильство щодо жінок» [5, с. 60]. О. С. Перунова вказує, що гендерно зумовлене насильство представляє собою ворожі дії однієї особи чи групи осіб, спрямовані на те, щоб порушити права, свободи та можливості жінок або чоловіків через застосування психологічних, фізичних, сексуальних та інших впливових методів, зумовлених їхньою статевою належністю [10, с. 219]. Згідно з М. О. Качинською, гендерно-зумовлене насильство визначається як незаконні дії, спрямовані на особу через її статевою належність, і може бути розділене на «публічне» (загальне) та «приватне» (родинне чи сімейне) [6, с. 16].

Проте, на нашу думку, найбільш повним і точним є тлумачення, що використовується у програмах розвитку, зокрема у Фонді народонаселення ООН. Згідно з цим визначенням, гендерне насильство охоплює випадки насильства, яке стосується як чоловіків, так і жінок, і де жінки переважно виступають у ролі жертв. Це виникає внаслідок нерівних владних стосунків між представниками різних статей, і основне його спрямування – проти жінок через їхню стать, що може виявлятися як фізична, сексуальна і психологічна шкода, включаючи залякування, страждання, примус та/або позбавлення свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом. Це також охоплює випадки насильства, яке вчиняється чи не зупиняється державою [3, с. 16].

У прифронтових регіонах України, жінки піддаються збільшеному ризику гендерного насильства у різних формах, яке часто залишається непоміченим через такі обставини, як присутність військових, низький рівень безпеки, відсутність або руйнування верховенства права, а також широке поширення та безкарність порушників. Поширеність цього явища пов'язана з економічною кризою, розпадом традиційних родинних цінностей, послабленням територіальних громад, відсутністю системи реінтеграції ветеранів у суспільство, соціальною вразливістю внаслідок примусового переїзду, постійним психологічним тиском і відсутністю необхідної інфраструктури, включаючи соціальні служби. Ми проаналізували досягнення України із запобігання гендерно зумовленому насильству на сучасному етапі використовуючи дані Фонду народонаселення ООН (UNFPA) [14]. Представники цього фонду співпрацюють із партнерами в Україні, щоб забезпечити доступ жінок і дівчат до критичних послуг з охорони репродуктивного здоров'я та захисту. Мобільні бригади забезпечують психосоціальну підтримку тим, хто потребує

допомоги в труднодоступних областях країни. Центри допомоги постраждалим, безпечні місця та онлайн-сервіси розширюють свою діяльність для підтримки тих, хто постраждав від насильства, зокрема сексуального насильства, пов'язаного з війною. Мобільні групи та пологові відділення, що забезпечують термінову акушерську допомогу, надають послуги репродуктивного здоров'я жінкам і дівчатам в прифронтових регіонах України.

В грудні 2022 року в Україні почала діяти мережа безпечних просторів «Вільна» для жінок і дівчат, де будь-яка представниця статі могла знайти захист і відпочинок від турбот, негативних новин, стресів та труднощів, а також відновити своє життя і знову знайти щастя. У разі гендерно зумовленого насильства, «Вільна» також надає жінкам та дівчатам інформацію про спеціалізовані служби та психосоціальну підтримку [14].

У 2023 році UNFPA розширював систему послуг підтримки, запускаючи послуги первинної соціально-психологічної допомоги, кризові кімнати, притулки, денні центри та інші установи по всій країні. П'ять міст-партнерів проекту «Міста та громади, вільні від домашнього насильства» відкрили 14 сервісів для постраждалих від гендерно зумовленого насильства. Загалом, завдяки підтримці Великої Британії, Канади, Бюро гуманітарної допомоги USAID, Данії, Фінляндії, Гуманітарного Фонду для України та інших партнерів, в рамках гуманітарної реакції UNFPA допоміг поліпшити, відновити або створити 15 служб первинного соціально-психологічного консультування, 4 притулки, 7 кризових кімнат, 5 денних центрів та мобільні бригади в 52 громадах у 11 областях України. У 2023 році продовжуються роботи з посилення, відновлення або створення 75 спеціалізованих служб у 45 громадах у 19 областях України. [14].

Грунтуючись на численних поглядах науковців, виокремимо ряд рекомендацій щодо того, як покращити запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство до, під час та після війни:

1. Важливо підтримувати та зміцнювати організації жінок, які стикаються з кризовими ситуаціями у суспільствах, особливо під час та після конфліктів, особливо коли участь жінок є недостатньою або непропорційною. Взаємодія та створення мереж між жіночими організаціями, зокрема з жінками-політиками та активістками неурядових організацій, є фундаментом для врахування пріоритетів жінок у державній політиці, як під час, так і після війни.

2. Пам'ятати про пріоритети потреб жінок і дівчат з обмеженою мобільністю та додатковою вразливістю (наприклад, жінки з проблемами

психічного здоров'я та жінки віком 75+). Забезпечити доступ до притулків, включаючи бронювання місць для жінок із додатковою вразливістю, що є ключовим для ефективного планування соціальних послуг і справедливого розподілу ресурсів серед тих, хто постраждав від гендерно зумовленого насильства під час і після війни.

3. Державні та громадські організації повинні документувати та висвітлювати в засобах масової інформації свою діяльність, систематично відстежувати всі заходи та ініціативи, щоб сприяти підвищенню рівня довіри та створенню можливостей висвітлення проблеми гендерно зумовленого насильства та його наслідків для суспільства.

4. Розглядати психологічну допомогу для постраждалих від гендерно зумовленого насильства після війни як невід'ємну частину гуманітарних проєктів. Постійна психологічна підтримка для осіб, які пережили гендерно зумовлене насильство, має важливе значення для запобігання посттравматичному стресовому розладу та повного одужання.

5. Інвестувати у житло та підтримку центрів групового розміщення внутрішньо переміщених осіб, оскільки існує потенційний зв'язок між житловими труднощами ВПО, що проживають у перенаселених колективних поселеннях, та збільшеним ризиком гендерно зумовленого насильства. Забезпечити також можливості для жінок, які пережили домашнє насильство, залишатися в соціальному житті на довготривалій термін, щоб вони змогли відновити достатню самостійність.

6. У воєнний і післявоєнний період важливо контролювати різні види зброї, оскільки її присутність сприяє розповсюдженню насильства, включаючи жорстокі форми, та збільшує ризик виникнення феміциду.

7. Необхідно формувати соціальні норми, що стосуються нульового прийняття насильства щодо жінок/домашнього насильства в умовах післяконфліктних ситуацій. Також важливо протидіяти стигмі та дискримінації, з якими стикаються жертви сексуального насильства, пов'язаного із конфліктом. Це можна здійснити через комплексні та тривалі інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення усвідомленості серед жінок, чоловіків, дівчат і хлопців, включаючи вразливі групи, такі як внутрішньо переміщені особи та жінки, що постраждали від війни. Особлива увага має бути приділена тим, хто проживає у сільських місцевостях та поселеннях ВПО, тим, хто має складні житлові умови, а також колишнім учасникам бойових дій. Важливо інвестувати в програми, спрямовані на освіту

чоловіків і жінок щодо законів і правових положень, які стосуються насильства щодо жінок.

8. Сфокусуватися на економічній безпеці жінок в рамках ініціатив із запобігання гендерно зумовленому насильству та реагування на нього. У жінок, які відчули наслідки конфлікту, часто відсутні економічні можливості для виживання, що призводить до продовження емоційних та фізичних травм конфлікту, важкого навантаження у сфері догляду та залежності, а також щоденного насильства в їхніх сім'ях. Під час розробки програм економічного відновлення в після-конфліктних ситуаціях необхідно активно залучати жінок, які стали жертвами конфлікту, до формування, впровадження та оновлення ініціатив щодо розширення їхніх економічних можливостей. Важливо провести детальний аналіз та подолати різноманітні бар'єри, що ускладнюють доступ внутрішньо переміщеним жінкам та тим, хто постраждав від війни, до можливостей зайнятості та інших економічних програм.

Висновки. Гендерно зумовлене насильство над жінками та дівчатами має серйозні короткострокові та довгострокові фізичні, економічні та психологічні наслідки для жінок і дівчат, перешкоджаючи їх повній і рівноправній участі в житті суспільства. Незважаючи на те, що світова статистика викликає тривогу, глобальні дані також показують, що насильству щодо жінок можна запобігти. Вважаємо, що лише шляхом запобігання можна досягнути повного усунення насильства щодо жінок. Потрібен лише скоординований, цілісний та інклюзивний підхід, у якому гендерна рівність є ключовою для запобігання насильству щодо жінок, а також передбачає дії з боку окремих осіб, сімей, громад, підприємств, організацій громадянського суспільства та уряду на всіх рівнях.

Подальші дослідження з цієї теми можуть стосуватись вивчення фізичних та психічних наслідків гендерного насильства для жертв, а також розробки ефективних методів психосоціальної допомоги. Ще одним з актуальних напрямів вивчення цієї тематики є окреслення взаємозв'язку між гендерним насильством і культурними, соціальними та економічними контекстами. Вивчення ролі стереотипів, традицій, релігії та інших факторів у формуванні насильства.

Список літератури:

1. Грицанюк, В., Костишин, Е., Логвиненко, В. Деякі аспекти формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Ввічливість. *Humanitas*. 2021. №5. С. 11–18. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.2>

2. Грідіна Н. Ю. Протидія гендерно обумовленому насильству як об'єкт

адміністративно-правового регулювання. *Юридична наука*. 2020. №3(105). 152–160.

URL: doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.19

3. Жінки. Мир. Безпека: інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Київ, 2017. 172 с.

4. Запобігання та реагування на гендернозумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах: досвід та рекомендації жіночих громадських організацій / Адільханян І. та ін. Відень. Австрія. 2022. 54 с.

URL: www.osce.org/files/f/documents/c/7/532505.pdf

5. Зозуля О.В. Причини виникнення гендерно зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том I. Вип. 50. С. 57-64.

6. Качинська М. О. Гендерно-обумовлене насильство. *Право і суспільство*. 2017. № 2. ч. 2. С. 14-16.

7. Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 728-р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text.

8. Оніщук Н.В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія МОН України. Одеса, 2008. 35 с.

9. Перунова О. С. Аналіз проявів гендерно зумовленого насильства в національній поліції України. *Адміністративне право і процес*. 2021. №6. С. 123-127

URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/20.pdf

10. Перунова О. С. Гендерно обумовлене насильство: поняття та ознаки. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)*. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 216 - 220.

11. Політова А. С. Форми гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 307 - 311. URL: journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282226

12. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р.

URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text.

13. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019.

URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text.

14. UNFPA, Фонд народонаселення ООН : веб-сайт. URL: ukraine.unfpa.org/en/node/9302

References:

1. Hrytsaniuk, V., Kostyshyn, E., Lohvynenko, V. (2021) Deiaki aspekty formuvannia henderno kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi roboty [Some aspects of forming gender competence among future specialists of the social work], *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 11–18. Retrieved from: doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.2 [in Ukrainian]

2. Hridina N. Yu. (2020) Protydiia henderno obumovlenomu nasyilstvu yak obiekt administratyvno-pravovoho rehuliuвання. [Combating gender-based violence as an object of administrative and legal regulation] *Yurydychna nauka*.3(105). 152-160. Retrieved from: doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.19 [in Ukrainian]

3. Zhinky. Myr. Bezpeka: Informatsiino-navchalnyi posibnyk z gendernykh aspektiv konfliktiv dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery. (2017) [Women. Peace. Security: An informational and educational guide on gender aspects of conflicts for social workers]. Kyiv. 172 [in Ukrainian]

4. Zapobihannia ta reahuvannia na gendernozumovlene nasyilstvo pid chas viiny ta v pisliavoiennykh umovakh: dosvid ta rekomendatsii zhinochykh hromadskykh orhanizatsii / Adilkhanian I. ta in. (2022) [Prevention and response to gender-based violence during war and in post-war conditions: experience and recommendations of women's public organizations] *Viden. Avstriia*. 54. Retrieved from: www.osce.org/files/f/documents/c/7/532505.pdf [in Ukrainian]

5. Zozulia O.V. (2018) Prychyny vynyknennia henderno zumovlenoho nasyilstva sered naseleння Ukrainy v umovakh zbroinoho konfliktu. [Reasons for gender-based violence in conditions of the armed conflict in Ukraine] *Aktualni problemy psykholohii*.1 (50). 57-64. [in Ukrainian].

6. Kachynska M. O. (2017) Henderno-obumovlene nasyilstvo. [Gender-based violence]. *Pravo i suspilstvo*. 2 (2). 14-16. Retrieved from: pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_2/6.pdf [in Ukrainian].

7. Kontseptsii Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu ta nasyilstvu za oznakoiu stati na period do 2025 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2018 № 728-r. [The Concept of the State Social Program for the Prevention and Counteraction of Domestic Violence and Gender-Based Violence for the Period Until 2025: Decree of the Cabinet of

Ministers of Ukraine dated 10.10.2018 No. 728-r.] Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text [in Ukrainian]

8. Onishchuk N.V. (2008) Pravovi zasoby vykorinennia henderno nasyilstva v Ukraini: istoryko-teoretychnyi analiz: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.01. [Legal means of eradicating gender-based violence in Ukraine: historical and theoretical analysis] *Odeska natsionalna yurydychna akademiia MON Ukrainy*. Odesa. 35 [in Ukrainian]

9. Perunova O. S. (2021) [Analiz proiaviv henderno zumovlenoho nasyilstva v natsionalnii politsii Ukrainy. Analysis of manifestations of gender-based violence in the National Police of Ukraine]. *Administratyvne pravo i protses*. 6. 123-127. Retrieved from: pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/20.pdf [in Ukrainian]

10. Perunova O. S. (2020) Henderno obumovlene nasyilstvo: poniattia ta oznaky. [Gender-based violence: concepts and signs]. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy : u 3 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 15 trav. 2020 r.)*. Odesa : Helvetyka, 1. 216 - 220. [in Ukrainian]

11. Politova A.S. (2023) Formy henderno zumovlenoho nasyilstva v umovakh zbroinoho konfliktu (voiennoho stanu). [Forms of gender-based violence in the conditions of armed conflict (martial law)]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*.2. 307 - 311. Retrieved from: journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282226 [in Ukrainian]

12. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z vykonannia rezoliutsii Rady Bezpeky OON 1325 «Zhinky, myr, bezpeka» na period do 2025 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.10.2020 № 1544-r. [On the approval of the National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period until 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10/28/2020 No. 1544-r.]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text [in Ukrainian]

13. Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 № 722/2019. [On the goals of sustainable development of Ukraine for the period until 2030: Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019 No. 722/2019.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. [in Ukrainian]

14. UNFPA, Fond narodonaselennia OON : veb-sait. [UNFPA, United Nations Population Fund: website] Retrieved from: ukraine.unfpa.org/en/node/9302 [in Ukrainian]

© В. В. Грицанюк, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 24.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-2-8>

В. М. Логвиненко, О. П. Білецький

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-1983> – В. М. Логвиненко

<https://orcid.org/0009-0001-9944-6541> – О. П. Білецький

v.logvynenko@ldubgd.edu.ua

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (КОРОТКИЙ ОГЛЯД ЗАКОРДОННИХ ДЖЕРЕЛ)

Сьогодні велику тривогу викликає зростання обсягів протизаконного використання людини з метою експлуатації. Поінформованість громадськості про торгівлю людьми зростає, але зусиль із запобігання, спрямованих на активне усунення факторів ризику, все ще бракує. Це є викликом для дослідників різних соціально-гуманітарних наук, а також для тих інституцій, які приймають рішення та організують систему ефективної протидії торгівлі людьми. Незважаючи на те, що протягом останніх років наукових публікацій з цієї проблеми стає все більше, комплексних досліджень є обмаль. Боротьба з торгівлею людьми потребує системного підходу, створення новітніх дієвих механізмів протидії цьому злочину, консолідації зусиль державних та громадських інституцій, спрямованих не тільки на запобігання торгівлі, а й на забезпечення захисту та надання комплексної допомоги постраждалим.

Закордонні дослідники напрацювали значний досвід у цій галузі, що відображено в тематичі сучасних наукових праць. Аналіз публікацій виявив певні тенденції в дослідженні проблеми протидії трафікінгу. Важливим інструментом такої протидії є профілактика, яка розглядається комплексно, у тісному взаємозв'язку з інститутом громадського здоров'я і передбачає міждисциплінарне співробітництво. Вчені працюють над підвищенням ефективності профілактичних заходів; з цією метою досліджують основні причини і соціальні умови, в яких потенційні жертви стають вразливими до експлуатації та обґрунтовують роль громади у протистоянні негативним економічним факторам і соціальним умовам, що призводять до вразливості громадян.

Також предметом сучасних досліджень з даного питання є оцінка ризиків та прогалів у протидії трафікінгу в контексті викликів, пов'язаних із потоком біженців з України; з'ясування можливостей та ефективності агенцій, залучених до гуманітарного реагування в усуненні цих ризиків. Важливим напрямком закордонних наукових розвідок у вирішенні проблем трафікінгу є прикладні, спеціалізовані дослідження, розробка конкретних методик роботи із жертвами щодо ефективного надання допомоги, тощо.

Подальше вивчення здобутків світового наукового співтовариства допоможе краще зрозуміти сучасні виклики у цій сфері та можливі напрямки вдосконалення політики протидії торгівлі людьми.

Ключові слова: торгівля людьми, експлуатація, жертва, протидія торгівлі людьми, профілактика, соціальна робота.

V. M. Lohvynenko, O. P. Biletskyi

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

CONTEMPORARY TRENDS IN RESEARCH ON COMBATING HUMAN TRAFFICKING (A BRIEF OVERVIEW OF FOREIGN SOURCES)

Today, the increasing volumes of illicit human exploitation raise significant concerns. While public awareness of human trafficking is on the rise, efforts in prevention aimed at actively eliminating risk factors are still insufficient. This presents a challenge for researchers in various social and humanitarian disciplines, as well as for institutions making decisions and organising an effective system to counter human trafficking. Despite a growing number of scientific publications on this issue in recent years, comprehensive research remains limited. Combating human trafficking necessitates a systematic approach, the creation of innovative effective mechanisms against this crime, and the consolidation of efforts from both governmental and non-governmental institutions, not only focused on preventing trafficking but also ensuring protection and comprehensive assistance to victims.

Foreign researchers have accumulated considerable experience in this field, reflected in the themes of contemporary scientific works. Analysis of publications reveals certain trends in researching the issue of countering trafficking. An essential tool in this effort is prevention, comprehensively considered in close correlation with the public health institution, involving interdisciplinary collaboration. Scholars are working to enhance the effectiveness of preventive measures by investigating the

root causes and social conditions making potential victims vulnerable to exploitation. They also justify the community's role in resisting negative economic factors and social conditions leading to citizen's vulnerability.

Current research on this matter also includes assessing risks and gaps in countering trafficking in the context of challenges related to the flow of refugees from Ukraine. It seeks to clarify the possibilities and effectiveness of agencies involved in humanitarian response to eliminate these risks. An important focus of international scientific exploration in addressing trafficking issues is applied, specialised research, including the development of specific methodologies for effectively assisting victims.

Further exploration of global scientific achievements will contribute to a better understanding of contemporary challenges in this field and potential directions for improving anti-trafficking policies.

Keywords: human trafficking, exploitation, victim, countering human trafficking, prevention, social work.

Постановка проблеми. Торгівля людьми є поширеною та складною соціальною, політичною, економічною проблемою, а також проблемою прав людини. Особиста недоторканність, честь та гідність, свобода совісті, право на належний рівень життя, умови проживання, охорона здоров'я є одними з основних прав людини в цивілізованому світі. Ігнорування цих прав людини неприпустиме явище для сьогодення. Проте воно продовжує існувати у вигляді торгівлі людьми. Це явище світова спільнота включила в перелік основних викликів і загроз національній і міжнародній безпеці. Сьогодні велику тривогу викликає зростання обсягів протизаконних дій з використання людини з метою експлуатації. Поінформованість громадськості про торгівлю людьми нині зросла, але зусиль із запобігання, спрямованих на активне усунення відомих факторів ризику, все ще бракує. Це є викликом для дослідників у різних соціально-гуманітарних науках, а також для тих інституцій, які приймають рішення та організують систему ефективної протидії торгівлі людьми. Незважаючи на те, що протягом останніх років кількість досліджень стосовно боротьби з торгівлею людьми постійно збільшується, систематичного огляду цієї проблеми в науковій літературі наразі не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки проблема торгівлі людьми є зростаючою і несе в собі загрозу для сьогодення, а також враховуючи цінності професії соціального працівника, важливим є розуміння сучасних публікацій з проблем трафікінгу. З цією метою Д. Океч, Ю. Чой, Дж. Елкінс, А. Бернс (D. Okech, Y. Choi, J. Elkins & A. Burns) за допомогою методу PRISMA здійснили систематичний огляд кількадесяти наукових публікацій з проблем торгівлі людьми в журналах із соціальної роботи [8]. Такі вчені як Г. Дімас, Р. Конрад, К. Лі Маас та А. Трапп (G. Dimas, R. Konrad, K. Lee Maass, & A. Trapp) спробували комплексно розглянути названу проблему здійснюючи систематичний огляд літератури, який ідентифікує та класифікує дослідження та аналітику, що пов'язані з проблемою торгівлі людьми, тим самим ілюструючи сукупний вплив цього явища на сьогоденний день. Вони проаналізували значний

масив наукових досліджень для того, щоб визначити поточні тенденції в методологіях, теоретичних підходах, джерелах даних, контекстах торгівлі людьми, цільових регіонах, демографічних показниках, тощо. Використовуючи зроблені висновки, названий авторський колектив визначив наскільки сучасні публікації узгоджуються з глобальною демографією торгівлі людьми та продемонстрував існуючі прогалини в дослідженнях, щоб в подальшому запропонувати відповідну програму для дослідників [2].

Мета статті здійснити аналіз сучасних закордонних публікацій з питань протидії торгівлі людьми та виділити основні напрямки цих досліджень.

Виклад основного матеріалу. Боротьба з торгівлею людьми потребує системного підходу, створення новітніх дієвих механізмів протидії такому злочину, консолідації зусиль державних та громадських інституцій, спрямованих не тільки на запобігання торгівлі, а й забезпечення захисту та надання комплексної допомоги постраждалим. Закордонні дослідники напрацьовали значний досвід у цій галузі, що відображається в тематиці сучасних наукових досліджень.

Варто розпочати з того, що сучасні науковці визнають торгівлю людьми глобальною проблемою, яка розвивається, змінюється та продовжує переростати у високоприбутковий «бізнес». Як наслідок чинне законодавство та політика стають недостатньо ефективними, і в світі ця проблема буде дедалі загострюватися. З. Хант (Z. Hunt), розглядаючи законодавство та політику США щодо торгівлі людьми, зауважує, що Конгрес США має бути більше зосереджений на зростаючій проблемі торгівлі людьми. Контролюючи Міністерство внутрішньої безпеки США (DHS), Конгрес може прийняти законодавство та політику, щоб допомогти DHS вирішити цю проблему. Крім того, прозорість і відкритість законодавства, спрямованого на боротьбу з торгівлею людьми, дасть змогу людям краще зрозуміти усю небезпеку цього явища [7].

Сучасне наукове співтовариство звертає увагу на той факт, що сфера діяльності торгівлі людьми є вельми широкою, існують різноманітні

способи експлуатації людей, різняться дії та засоби, за допомогою яких відбувається трафікінг. Тому, у вирішенні проблем протидії торгівлі людьми необхідно враховувати відповідний контекст, а також приймати до уваги той факт, що ефективне вирішення цієї проблеми все частіше потребує зусиль багатьох фахівців з різних галузей, у тому числі міждисциплінарного співробітництва. Наприклад, соціальна робота, охорона здоров'я, кримінальне правосуддя, та економіка кожен з яких пропонує унікальні перспективи та методи для розуміння та вирішення проблем торгівлі людьми [2].

Жертви трафікінгу можуть бути будь-якого віку, будь-якої статі та з будь-якої точки світу. Передусім, торгівці людьми націлені на маргіналізованих осіб або таких, які перебувають у складних життєвих обставинах. Особливо вразливими є нелегальні мігранти та люди, які відчайдушно потребують роботи. Жертв можуть примушувати або обманом вводити в ситуацію експлуатації, яка є торгівлею людьми, після того, як торговці людьми застосовують насильство, обман або шантаж. Щодо дітей, то злочинці, які торгують дітьми, націлені на жертв з дуже бідних домогосподарств, неблагополучних сімей або покинутих чи позбавлених батьківського піклування [6].

Сучасні закордонні джерела не обійшли своєю увагою ситуацію загострення торгівлі людьми в Україні. З моменту повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 р. ця проблема набула значно складнішого характеру. Навіть до вторгнення, показники торгівлі людьми в Україні вже зростали внаслідок пандемії COVID-19 та подальшого вимушеного переміщення людей з охопленої конфліктом Східної України та тимчасово окупованого Криму. Вимушені переселенці є надзвичайно вразливими, а сама проблема значно ускладнюється внаслідок російського вторгнення і тим, що мільйони українців змушені залишати свої домівки, шукаючи порятунку в інших регіонах України та за кордоном. Найчастіше жертвами стають найбільш вразливі групи населення – жінки і діти. Шахраї, які виступають у ролі посередників з пошуку роботи чи наймачів персоналу, можуть скористатися умовами війни з метою експлуатації тих, хто опиняється у групі ризику [11].

С. Хофф, та де Е. Волдер (S. Hoff, & E. de Volder), здійснили експрес-оцінку ризиків та прогалин у протидії торгівлі людьми, пов'язаних із запобіганням торгівлі людьми біженців з України одразу після початку війни (березень-квітень 2022 р.). Для цієї оцінки було опитано багато учасників з України та сусідніх країн, а також організовано навчальний візит до Польщі у квітні 2022 року.

У цій оцінці розглядалися ризики торгівлі людьми та групи ризику, пов'язані з потоком українських біженців у Східну та Центральну Європу, ступінь усунення цих ризиків агенціями, залученими до гуманітарного реагування, і визначення можливої ролі організацій, які займаються боротьбою з торгівлею людьми. Для усунення прогалин і потреб, виявлених у протидії торгівлі людьми в Україні та сусідніх країнах (Польщі, Румунії, Молдові, Угорщині та Словаччині), зазначені автори сформулювали кілька рекомендацій, адресованих урядам держав та міжнародним організаціям, які займаються боротьбою з трафікінгом і країнам-донорам. Зокрема: зменшити вразливість до торгівлі людьми; забезпечити ідентифікацію жертв торгівлі людьми; притягнення до відповідальності винних; забезпечити скерування та надання належної допомоги жертвам торгівлі людьми тощо [5].

Одним із важливих шляхів протидії торгівлі людьми є її профілактика. Зазвичай виокремлюють три рівні профілактики: первинну, вторинну, третинну, які можуть мати певну специфіку з огляду на діяльність фахівців, які її проводять. Так, фахівці з охорони здоров'я та соціальних служб пропонують трирівневу систему профілактики, кожен рівень якої має свої особливості. Первинна профілактика зупиняє насильство ще до його виникнення. Стратегії первинної профілактики включають зміцнення та створення здорових стосунків, зменшення ризиків усередині навколишнього середовища людини та підвищення захисних факторів. Вторинна профілактика забезпечує негайну реакцію на насильство, коли воно відбувається. Ці послуги включають перші базові послуги, такі як екстрена та медична допомога, лікування, спрямоване на усунення короткострокових наслідків. Третинна профілактична діяльність – це довгострокова відповідь, яка має місце після насильства, наприклад реабілітаційні послуги (довгострокове житло, професійне навчання, терапевтичне консультування та інші допоміжні послуги), спрямовані на інтегрування в соціум та запобігання повторному потраплянню в ситуацію торгівлі людьми [1].

Ряд закордонних науковців розглядають профілактику торгівлі людьми, як важливе завдання громадського здоров'я. Зокрема, В. Грінбаум, К. Тітчен, І. Вокер-Декарт, А. Фейфер, Ч. Руд. та Г. Фонг. (V. Greenbaum, K. Titchen, I. Walker-Descartes, A. Feifer, C. Rood, & H. Fong) наголошують, що торгівля людьми впливає на окремих людей, сім'ї, громади та суспільства в усьому світі і має вирішуватись комплексно. Запропонований ними підхід має на меті запобігти торгівлі людьми шляхом залучення різноманітних

груп зацікавлених сторін до подолання факторів ризику на багатьох рівнях. Як ключова група зацікавлених сторін, медичні працівники відіграють вирішальну роль у профілактиці торгівлі людьми. Зазначені автори пропонують використовувати соціально-екологічну модель як основу для представлення потенційних стратегій профілактики торгівлі людьми для медичних працівників. Також демонструють як клініцисти, медичні працівники можуть проводити індивідуальні втручання для пацієнтів і їхніх сімей, щоб усунути фактори ризику торгівлі людьми на індивідуальному рівні та на рівні взаємодій у медичному закладі. Ще одним аспектом їхнього дослідження є те, як освітяни, адвокати і соціальні та медичні працівники можуть співпрацювати між секторами для впровадження стратегій профілактики на рівні громади та суспільства. Такі стратегії можуть включати підвищення обізнаності про торгівлю людьми через освіту; адвокацію місцевої та національної політики, яка сприятиме здоров'ю та благополуччю громади; боротьбу з соціальними або культурними нормами чи стереотипами, які сприяють торгівлі людьми; створення надійної доказової бази для розробки майбутніх програм профілактики торгівлі людьми. Керуючись соціально-екологічною моделлю фахівці можуть використовувати свої різноманітні навички для визначення факторів ризику торгівлі людьми на багатьох рівнях і таким чином розширювати свій вплив на запобігання цій формі експлуатації [4].

Комплексна профілактика торгівлі людьми вимагає від громад участі всіх трьох рівнів профілактики. Названі вчені дають певні рекомендації щодо можливості вирішення проблеми торгівлі людьми. До таких рекомендацій належать: профілактична освіта, обізнаність, зменшення ризиків, розвиток стійкості та підтримка громади. Ці підходи можуть стосуватися окремої людини, громади, зацікавлених сторін та надавачів послуг жертвам торгівлі людьми. Розробляючи профілактичні заходи, надавачам послуг та їхнім партнерам рекомендується враховувати соціальні та економічні фактори в їхніх громадах, які можуть сприяти торгівлі людьми. Ці фактори, які часто називають соціальними детермінантами здоров'я, визначаються як умови (соціальні, економічні та фізичні) середовища, в якому люди народжуються, живуть, навчаються, працюють, а також показники, які впливають на широкий спектр здоров'я, функціонування та ризику для якості життя [4].

Американська дослідниця З. Хант (Z. Hunt), наголошує на важливості соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах освіти. Вона аргументує необхідність запровадження федерально фінансованих програм інформування про торгівлю людьми

в школах. Програми дозволяють дітям і підліткам знати про потенційні ознаки торгівлі людьми, можливі способи заманити дітей у цей процес та про те, як бути безпечними в Інтернеті, щоб не стати потенційною жертвою торгівлі людьми [7].

В закордонних публікаціях з проблем трафікінгу простежується тенденція до вузькоспеціалізованих та прикладних досліджень. Наприклад, С. Фанг, Дж. Ковердейл, П. Нгуєн та М. Гордон (S. Fang, J. Coverdale, P. Nguyen, & M. Gordon) звертають увагу на те, що існує дефіцит перевірених інструментів скринінгу для використання в клінічних умовах з метою виявлення дорослих пацієнтів, які стали жертвами торгівлі людьми, хоча такий інструмент для використання в педіатричній практиці існує. Багато жертв приховують інформацію про свій статус жертв торгівлі людьми. Оскільки торговці людьми можуть мітити жертв, ідентифікація татувань є корисним методом скринінгу пацієнтів, який доповнює збір анамнезу, особливо коли жертви не можуть розкрити цю інформацію. Розпізнавання татувань є критично важливим фактором у ідентифікації жертв і налаштуванні їх на шлях до свободи та одужання [3, с. 824]. С. Шамсудін (S. Shamsudeen) досліджує основні теорії з психосоціальної точки зору, що сприяє формуванню кращого розуміння торгівлі людьми. Вплив торгівлі людьми позначається на різних аспектах життя людини, особливо на її фізичному та психічному здоров'ї. Ці соціальні та економічні наслідки допомагають зрозуміти тягар, який відчувають ці жертви. Психологічна терапія, розроблена для подолання наслідків травми, спричиненої торгівлею людьми, може допомогти практикам у проведенні індивідуальних заходів [9]. Т. Стаммерс (T. Stammers,) у своєму дослідженні актуалізує тему торгівлі органами серед наукової спільноти, яка вивчає торгівлю людьми загалом. У ньому пояснюється, як визначаються різні елементи торгівлі органами, як вони пов'язані з трансплантаційним туризмом і ринками органів і чим вони відрізняються від них. Т. Стаммерс окреслює деякі з найважливіших міжнародних декларацій щодо торгівлі органами, а також окремі національні закони. В його дослідженні зміни глобальних моделей торгівлі органами проілюстровані з акцентом на Індії, Пакистані, Непалі та Китаї. Також він пропонує певні рекомендації щодо посилення ефективної профілактики, покращення судового переслідування злочинців, а також надання захисту та підтримки жертвам [10].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведений короткий аналіз закордонних публікацій виявив певні тенденції в дослідженні проблеми протидії

торгівлі людьми. Важливим інструментом протидії торгівлі людьми є профілактика. Профілактика розглядається комплексно, у тісному взаємозв'язку з інститутом громадського здоров'я і передбачає міждисциплінарне співробітництво. Вчені працюють над підвищенням ефективності профілактичних заходів; з цією метою досліджують основні причини і соціальні умови, в яких потенційні жертви стають вразливими до експлуатації та насильства; обґрунтовують роль громади у протистоянні економічним факторам і соціальним умовам, які роблять потенційних жертв вразливими до торгівлі людьми та експлуатації. Предмет сучасних досліджень становить й оцінка ризиків та прогалин у протидії трафікінгу в контексті нових викликів, зокрема пов'язаних із запобіганням торгівлі людьми біженців з України. Вивчається ступінь усунення цих ризиків агенціями, залученими до гуманітарного реагування, і визначення можливої ролі організацій, які займаються боротьбою з торгівлею людьми. Також, важливим напрямком закордонних наукових розвідок у вирішенні проблем трафікінгу є прикладні, спеціалізовані дослідження, розробка конкретних методик роботи із жертвами для ефективного надання допомоги тощо.

Подальше вивчення здобутків світового наукового співтовариства допоможе краще зрозуміти сучасні виклики у цій сфері та можливі напрямки вдосконалення політики протидії торгівлі людьми.

Список літератури:

1. Adapted from Department of Health and Human Services. (February, 2019). The levels of prevention. URL: [vetoviolence.cdc.gov/levels-prevention](https://www.cdc.gov/vetoviolence/levels-prevention) (Last accessed: 10.09.2023).

2. Dimas, G. L., Konrad, R. A., Lee Maass, K., & Trapp, A. C. Operations research and analytics to combat human trafficking: A systematic review of academic literature. *PLoS one*. 2022. No 17(8).

3. Fang, S., Coverdale, J., Nguyen, P., & Gordon, M. Tattoo recognition in screening for victims of human trafficking. *The journal of nervous and mental disease*. 2018. No 206(10), P. 824-827.

4. Greenbaum, V. J., Titchen, K., Walker-Descartes, I., Feifer, A., Rood, C. J., & Fong, H. F. Multi-level prevention of human trafficking: The role of health care professionals. *Preventive medicine*. 2018. No 114, P. 164-167.

5. Hoff, S., de Volder, E. Preventing human trafficking of refugees from Ukraine: A rapid assessment of risks and gaps in the anti-trafficking response. *Journal of Human Trafficking, Enslavement and Conflict-Related Sexual Violence*. 2022. No 3(2), P. 115-140.

6. Human-Trafficking United Nations Office on Drugs and Crime.

URL: www.unodc.org/unodc/en/human-Trafficking/Human-Trafficking.html (Last accessed: 22.09.2023).

7. Hunt, Z. E. The Future of Human Trafficking Legislation: A Policy Analysis. 2023.

URL: encompass.eku.edu/swps/2023/undergraduate/43 (Last accessed: 26.08.2023).

8. Okech, D, Choi, Y. J, Elkins, J. & Burns, A. C. Seventeen years of human trafficking research in social work: A review of the literature. *Journal of Evidence-Informed Social Work*. 2018. No 15(2). P. 103–122.

9. Shamsudeen, S. Human Trafficking: Vulnerability, Impact, and Action. In *Victimology: A Comprehensive Approach to Forensic, Psychosocial and Legal Perspectives*. Cham: Springer International Publishing. 2022. P. 225-251.

10. Stammers, T. Organ trafficking: a neglected aspect of modern slavery. In *Modern Slavery and Human Trafficking*. Policy Press. 2022. P. 41-59.

11. What Is Human Trafficking? / Blue Campaign. URL: www.dhs.gov/blue-campaign/what-human-trafficking. (Last accessed: 13.09.2023).

References:

1. Adapted from Department of Health and Human Services. (February, 2019). The levels of prevention. URL: [vetoviolence.cdc.gov/levels-prevention](https://www.cdc.gov/vetoviolence/levels-prevention) (Last accessed: 10.09.2023).

2. Dimas, G. L., Konrad, R. A., Lee Maass, K., & Trapp, A. C. (2022). Operations research and analytics to combat human trafficking: A systematic review of academic literature. *PLoS one*. No 17(8).

3. Fang, S., Coverdale, J., Nguyen, P., & Gordon, M. (2018). Tattoo recognition in screening for victims of human trafficking. *The journal of nervous and mental disease*. No 206(10), P. 824-827.

4. Greenbaum, V. J., Titchen, K., Walker-Descartes, I., Feifer, A., Rood, C. J., & Fong, H. F. (2018). Multi-level prevention of human trafficking: The role of health care professionals. *Preventive medicine*. No 114, P. 164-167.

5. Hoff, S., de Volder, E. (2022). Preventing human trafficking of refugees from Ukraine: A rapid assessment of risks and gaps in the anti-trafficking response. *Journal of Human Trafficking, Enslavement and Conflict-Related Sexual Violence*. No 3(2), P. 115-140.

6. Human-Trafficking United Nations Office on Drugs and Crime.

URL: www.unodc.org/unodc/en/human-Trafficking/Human-Trafficking.html (Last accessed: 22.09.2023).

7. Hunt, Z. E. (2023). The Future of Human Trafficking Legislation: A Policy Analysis.

URL: encompass.eku.edu/swps/2023/undergraduate/43 (Last accessed: 26.08.2023).

8. Okech, D, Choi, Y. J, Elkins, J. & Burns, A. C. (2018). Seventeen years of human trafficking research

in social work: A review of the literature. *Journal of Evidence-Informed Social Work*. No 15(2). P. 103–122.

9. Shamsudeen, S. (2022). Human Trafficking: Vulnerability, Impact, and Action. In *Victimology: A Comprehensive Approach to Forensic, Psychosocial and Legal Perspectives*. Cham: Springer International Publishing. P. 225-251.

10. Stammers, T. (2022). Organ trafficking: a neglected aspect of modern slavery. In *Modern Slavery and Human Trafficking*. Policy Press.. P. 41-59.

11. What Is Human Trafficking? / Blue Campaign. URL: www.dhs.gov/blue-campaign/what-human-trafficking. (Last accessed: 13.09.2023).

© В. М. Логвиненко, О. П. Білецький, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 15.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

А. Ф. Лозинський¹, С. О. Лозинська²

¹Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

²Львівська медична академія імені Андрея Крупинського, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7282-6299> – А. Ф. Лозинський

<https://orcid.org/0000-0001-8542-7414> – С. О. Лозинська

a.lozynskiy@ldubgd.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Соціальна робота – порівняно нове явище в дослідженні проблем європейської історії. Раніше вона не виділялася у якості самостійного напрямку в діяльності органів державної влади та військового управління. Тому організація українцями соціальної допомоги під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) потребує значної уваги у висвітленні актуальних питань історії, зокрема, історії глобальних військових конфліктів ХХ ст. В статті характеризується діяльність українського відділення Всеросійського земського союзу, Комітету Південно-Західного фронту допомоги хворим і пораненим воїнам Всеросійського союзу міст, Товариства Червоного Хреста України, відомих українських меценатів та інших неурядових організацій в роки Першої світової війни у напрямку соціальної роботи з військовослужбовцями, фронтовиками і цивільним населенням. Розглядаються напрямки та результати роботи цих установ. Наголошується, що це важливий напрямок турботи суспільства про забезпечення життєдіяльності окремої верстви населення в екстремальних умовах – військовослужбовців. Досвід такої діяльності засвідчив переваги громадської ініціативи над бюрократичним державним апаратом.

Ключові слова: Перша світова війна, Всеросійський земський союз, Комітет Південно-Західного фронту, Товариство Червоного Хреста, громадська організація, меценат, доброчинність, соціальна робота, біженці, військовослужбовці.

A. F. Lozynskiy¹, S. O. Lozynska²

¹Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

²Lviv Medical Academy named after Andrey Krupinsky, Lviv, Ukraine

FEATURES OF SOCIAL WORK IN THE TERRITORY OF UKRAINE DURING THE FIRST WORLD WAR

Social work is a relatively new phenomenon in the study of European history. Previously, it did not stand out as an independent direction in the activities of public authorities and military administration. Therefore, the organisation of social assistance by the Ukrainians during the First World War (1914–1918) needs considerable attention in covering current issues of history, in particular, the history of global military conflicts of the twentieth century. The article describes the activities of the Ukrainian branch of the All-Russian Zemsky Union, the Committee of the South-Western Front of Assistance to Sick and Injured Soldiers of the All-Russian Union of Cities, the Red Cross Society of Ukraine, well-known Ukrainian philanthropists and other non-governmental organisations in the years of First World War towards social work with servicemen, veterans and civilians. The directions and results of the work of these institutions are considered. It is emphasised that this is an important area of concern for society to ensure the livelihoods of individual segments of the population in extreme conditions – military. The experience of such activity testified to the advantages of public initiative over the bureaucratic state apparatus.

Keywords: First World War, All-Russian Zemsky Union, South-Western Front Committee, Red Cross Society, public organisation, philanthropist, charity, social work, refugees, servicemen.

Постановка проблеми. Соціальна робота – порівняно нове явище в дослідженні проблем європейської історії. Раніше вона не виділялася у якості самостійного напрямку в діяльності органів державної влади та військового

управління. Тому організація українцями соціальної допомоги під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) потребує значної уваги у висвітленні актуальних питань вітчизняної історії та історії соціальної роботи, зокрема, історії

глобальних військових конфліктів ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти соціальної політики під час Першої світової війни знайшли відображення у працях, присвячених бойовим діям на українських землях в роки війни [18], та новітніх дослідженнях з історії української благодійності [8; 5].

Відаючи належне науковцям, праці яких фактично започаткували в сучасній українській історіографії окремий напрямок – дослідження соціальної роботи під час війни, необхідно вказати на відсутність робіт, які б у повному обсязі висвітлювали проблеми організації соціальної опіки військовослужбовців. В дослідженні цієї проблеми відсутній системний підхід, що потребує послідовного розкриття таких аспектів соціальної допомоги, як ролі окремих відомств та установ, осередків громадської опіки, меценатів, благодійників. Отже, **метою пропонованої статті** є окреслення організаційних засад здійснення соціальної роботи на території України у роки Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу.

Масштаби воєнних дій на фронтах Першої світової війни викликали необхідність у наданні термінової допомоги десяткам тисяч військовослужбовців, серед яких було чимало українців. Розділені між різними воюючими блоками, не маючи своєї держави, вони змушені були воювати один проти одного у складі збройних сил Російської імперії чи Австро-Угорської монархії. За роки війни в російській армії перебувало близько 4,5 млн наддніпрянців, а в австро-угорській – понад 300 тис. галичан, буковинців і закарпатців [18].

Ведення активних воєнно-політичних дій зумовило певні зміни в системі військового управління Російською імперією. В середині липня 1914 р. набрало чинності «Положення про польове управління військами». Цим актом, а також «Особливими Правилами про місцевості, оголошені на воєнному стані», визначалися повноваження військової влади та її взаємовідносини з державними чи місцевими органами влади у питаннях організації соціальної допомоги. У серпні 1915 р. починає діяти Особлива нарада з оборони. До її складу входили представники Державної Ради і Державної Думи, вищі царські чиновники, великі промисловці-олігархи. Особлива нарада отримала право розподіляти державні військові замовлення і контролювати їх виконання, включно й щодо забезпечення соціальної допомоги військовослужбовцям. Однак, без широкої підтримки громадськості царський уряд не міг обійтися. Тисячі осіб надавати допомогу воїнам,

збираючи і відправляючи на фронт різний одяг, білизну, теплі речі, продукти харчування та ін. Можна сказати, що в такій формі відродилася благодійність [9, с. 11].

Нездатність вести ефективну соціальну політику спонукала російську владу передати частину воєнно-господарських функцій громадським організаціям. Діяльність мережі місцевих громад, організацій і товариств з надання соціальної допомоги була одним з характерних виявів життя воєнного часу. Так, при установі Державного банку в Сумах діяло товариство з надання допомоги воїнам. Звіт про його діяльність за грудень 1914 р. свідчить, що завдяки піклуванню добродійників на фронт було відправлено понад 39 тис. предметів білизни і теплих речей, близько 7 тис. пакетів подарунків та майже 200 пудів різних продуктів харчування (в основному у розфасованому вигляді) [16].

Серед громадських організацій, що надавали соціальну допомогу в роки війни, помітну роль відігравали Всеросійський земський союз допомоги хворим і пораненим воїнам (ВЗС), Комітет Південно-Західного фронту допомоги хворим і пораненим воїнам Всеросійського союзу міст (ВСМ), Товариство повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам й їхнім сім'ям та ін. Українська організація – Південно-Західний комітет ВСМ, утворена в січні 1915 р. у Львові (з червня 1915 р. в Києві), складалася з Південно-Західного обласного комітету та губернських земських комітетів Київщини, Волині й Поділля. Під час війни ці організації проводили роботу в галузі військово-санітарної справи і постачання військ. На думку сучасної київської дослідниці Ніни Загребельної ці організації «відчутно потіснили позиції держави у сфері опіки постраждалих фронтників і цивільного населення, особливо у медично-санітарній галузі, що, зрештою, відчутно посилювало громадські впливи у галузі соціальної опіки» [9, с. 1].

Внаслідок військових поразок на фронтах у 1915 р. російський уряд став «м'якшим» у відношенні до українців. Визнаючи головною причиною поразок погану підготовку військових кадрів, уряд погодився на громадську допомогу з боку наддніпрянських українців. Багато українців вступило до Комітету Південно-Західного фронту ВСМ, головою якого восени 1915 р. став знаний український громадський діяч, барон Федір Штейнгель (1870–1946 рр.) [12]. Керівний склад Комітету був майже виключно українським: Микола Біляшівський, Дмитро Дорошенко, Андрій Ніковський, Федір Матушевський, Володимир Леонтович, Іван Красковський та ін. [3, с. 129–133]. Комітет проводив соціальну

роботу з військовослужбовцями і біженцями, надавав допомогу продуктами харчування, ліками, санітарно-епідемічними заходами; займався відновленням інфраструктури прифронтової смуги, створенням кооперативних і торговельних закладів для місцевого населення, працевлаштуванням біженців та ін. [2, с. 7]. Також, Комітет зробив певний внесок у розвиток української освіти. Зокрема, під час війни, за кошти Комітету в Галичині і Буковині було відкрито сотні дитячих притулків та україномовних народних шкіл, надано матеріальну допомогу українським гімназіям у Тернополі, Чорткові, Чернівцях та ін. [10, с. 261].

Масштабну соціальну роботу під час війни розгорнули 82 українських губернських і повітових осередки, Київський, Харківський і Катеринославський обласні комітети ВЗС і ВСМ. Восени 1914 р. у Миколаєві, при сприянні ВСМ, утворюється благодійна організація – Комітет допомоги військовим, які вийшли з госпіталів [4, с. 47]. Найбільш активно соціальна робота проводилась у Харківській губернії, де благодійну допомогу військовослужбовцям надавали різні державні і приватні організації, установи та окремі особи [22].

Місцеві губернські і повітові комітети організували й облаштовували військові госпіталі, лазарети, розподільники, санітарні поїзди, забезпечували їх усім необхідним. В госпіталях проводили лікування хворих з усіма видами поранень, а також інфекційних, туберкульозних і психічно хворих фронтників, поранених, яким було необхідне бальнеологічне лікування. Найбільша кількість військових лікувальних закладів функціонувала при Харківському, Київському і Катеринославському губернських комітетах ВЗС та Харківському обласному комітеті ВСМ. Так, станом на 1 жовтня 1916 р. лише комітети ВЗС в українських губерніях утримували понад 47 тис. госпітальних ліжок із майже 193 тис. у всій імперії, тобто четверту їх частину. З них майже третина (близько 16 тис.) розмішувалася в лікувальних закладах Харківської губернії [23]. Благодійні організації надавали соціальну допомогу й воїнам з інвалідністю, зокрема, відкривали ремісничі майстерні, де вони виконували нескладну ручну роботу (шили одяг і взуття для армії, виготовляли протези та ін.). Також, Комітет Південно-Західного фронту в прифронтових районах Галичини, Волині, Поділля та Буковини у 1914–1915 рр. здійснював ряд медично-санітарних заходів. Зокрема, надавав пораненим воїнам першу хірургічну допомогу, транспортував поранених на стаціонарне лікування тощо [10, с. 262]

Не дивно, що саме ВЗС і ВСМ, перебирають на себе частково функції державних органів у напрямку забезпечення соціальної допомоги військовослужбовцям, тим самим засвідчивши важливу роль громадських організацій у вирішенні найбільш нагальних проблем, викликаних екстремальними умовами воєнного часу.

Вагомий внесок у сферу соціальної допомоги під час Першої світової війни здійснила міжнародна гуманітарна організація Червоний Хрест. До повноважень Товариства Червоного Хреста належали: допомога одягом, медикаментами, продовольством; облаштування пунктів першої допомоги пораненим; формування та утримання пунктів харчування, відпочинку при залізницях і евакопунктах; організація соціальної допомоги пораненим і хворим солдатам; матеріальне забезпечення військових лікарень та ін.

Життя сотень тисяч поранених воїнів було врятовано завдяки переливанню крові, яку здавали донори в тилу і на фронті. Товариство Червоного Хреста України підготувало і скерувало на фронт тисячі медичних сестер, саніструкторів та сандружин. Вони перебували поруч з бійцями, працювали в санітарних поїздах. Активісти Червоного Хреста надавали безпосередню допомогу пораненим і хворим воїнам на полях битв, при їх транспортуванні в тил чи госпіталі. У період воєнних дій сестри милосердя працювали там, де вони були найбільше потрібні – на лінії фронту [21, с. 104–105].

Під час війни ефективно працювала структура Катеринославського відділення Червоного Хреста, де функціонувало ряд госпіталів, оснащених сучасним на той час обладнанням, сформовано декілька мобільних пересувних лазаретів, здійснено підготовку фахового медичного персоналу та ін. Значну допомогу пораненим надавав лазарет у м. Житомирі, що був організований зусиллями добродійниці й громадської діячки Наталії Оржевської (1859–1939 рр.) – голови Волинського губернського комітету Червоного Хреста [13].

На початковому етапі війни в підпорядкуванні Товариства Червоного Хреста України перебувало 115 общин сестер милосердя. За різними підрахунками у 1916 р. на фронті було близько 17,5 тис. медичних сестер, які обслуговували більш ніж 2 тис. польових і тилкових установ Червоного Хреста, 71 госпіталь на 44 600 ліжок-місць, етапні й пересувні лазарети, 11 санітарних поїздів, санітарні транспорти, харчові й перев'язочні пункти, дезінфекційні камери, рентгенівські й хірургічні загоны швидкого реагування, два плавучих

госпіталі у Чорному морі, три бактеріологічні лабораторії, шість польових складів та ін. [7].

Отже, громадські організації гуманітарного спрямування під час Першої світової війни стали важливою складовою у вирішенні соціальних проблем військовослужбовців. Досвід такої діяльності засвідчив переваги громадської ініціативи над бюрократичним державним апаратом.

Певну соціальну допомогу надавали відомі українські меценати. Насамперед можна відзначити родину козацько-міщанських дворян Терещенків [6; 19], родом з м. Глухова на Слобожанщині (тепер Сумська обл.), які займали провідне місце у цукровому, гуральному, сільськогосподарському, суконному виробництві та лісообробці (мали у власності більше 200 тис. десятин землі). Щороку на їхніх підприємствах виробляли продукції на понад 20 млн крб. Розвиваючи українську промисловість в Російській імперії, вони не забували й про надання соціальної допомоги потребуючим верствам суспільства. Зокрема, під час війни з добродійною метою родина Терещенків витратила майже 5 млн крб., в основному на функціонування благодійних військових лазаретів [11, с. 14]. Так, у м. Києві вони утримували шість лазаретів для хворих і поранених військовослужбовців й два притулки для солдат з ампутованими кінцівками. Михайло Терещенко (1886–1956 рр.; підприємець і політичний діяч, член IV-ої Державної Думи Російської імперії) під час війни був, спочатку уповноваженим Товариства Червоного Хреста на Південно-Західному фронті, потім помічником завідувача санітарними організаціями на цьому ж фронті. Входив до керівного складу місцевих комітетів ВСМ і ВЗС, з липня 1915 р. до лютневої революції 1917 р. керував військово-промисловим комітетом у м. Києві, очолював Київське відділення із забезпечення воїнів з інвалідністю протезами [20].

Особливе значення у процесі надання соціальної допомоги відводилось церкві [1; 14]. Величезне психологічне і фізичне напруження в боях потребувало духовної підтримки для всього особового складу військових підрозділів з боку церковних представників. Постійна небезпека, близькість загибелі мимоволі переносили думки солдат і офіцерів до питань вічності й смислу життя. На ці та інші питання відповідь могли дати лише священики (військові капелани). Вони перебували безпосередньо з солдатами в окопах, на передовому перев'язочному пункті, надаючи моральну й духовну підтримку пораненим [15, с. 242]. Посильну допомогу священики надавали в догляді за пораненими у військових лазаретах та шпиталях Червоного Хреста.

Висновки з дослідження. Таким чином соціальна робота у роки Першої світової війни засвідчила, що це важливий напрямок турботи суспільства про забезпечення життєдіяльності окремої верстви населення в екстремальних умовах – військовослужбовців. Значна роль в її здійсненні відводилась різним гуманітарним відомствам та установам, осередкам громадської соціальної допомоги, окремим вітчизняним меценатам та духовним особам.

Список літератури:

1. Великий Р., Лозинський А. Благодійна та духовна опіка військовослужбовців в роки Першої світової війни. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво: зб. матеріалів ІХ-ої Міжнар. конф. (м. Львів, 24 листопада 2016 р.). Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2016. С. 69–72.

2. Верховцева І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук 07.00.01. Черкаси: [б. в.], 2004. 20 с.

3. Грабовський С. Генії проти ідіотів: Алгоритми української історії. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2012. 448 с.

4. Гузенко Ю. І. Діяльність благодійних товариств Миколаєва наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Наукові праці Миколаївської філії Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». Т. V. Історичні науки. Миколаїв: Вид. центр МФ НаУКМА, 2000. С. 44–48.

5. Донік О. М. Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Вип. 9. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. С. 61–86.

6. Донік О. М. Родина Терещенків в історії добродійності. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. 314 с.

7. Жінки в Першій світовій війні. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Жінки_в_Першій_світовій_війні

8. Загребельна Н., Коляда І. Велика війна: українство і благодійність (1914–1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2006. 193 с.

9. Загребельна Н. І. Громадські гуманітарні організації в Україні у роки Першої світової війни: автореф. дис... канд. іст. наук 07.00.01. Київ: Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2004. 20 с.

10. Загребельна Н. І. Провідні гуманітарні громадські організації в Україні у період Першої світової війни: створення, структура, соціальна база, джерела фінансування. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Вип. VI. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. С. 255–269.

11. Ісса Т. В. Роль приватних дворянських лазаретів в організації медичної допомоги під час Першої світової війни. Історичні студії

суспільного прогресу. Вип. 1; Глухівський нац. пед. ун-т імені О. Довженка, Нац. наук. с.-г. б-ка, Нац. акад. аграр. наук України. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. С. 12–16.

12. Климчук А.М. Був такий барон...: [Про барона Рудольфа фон Штейнгеля]. Електронна б-ка Веб-сайту «Історична Волинь». Читальний зал – Видатні діячі Волині.

URL: istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=320&catid=31&Itemid=17

13. Ковальчук І.В. Економічний стан і соціальна сфера Житомира напередодні і в роки Першої світової війни.

URL: eprints.zu.edu.ua/18647/1/tmpD5.pdf

14. Лозинський А. Військове духовенство в роки Першої світової війни. Українознавство: наук. журнал НДІ українознавства МОН України. 2017. № 1–2 (62–63). С. 89–97.

15. Малишко С.В. Пастирська діяльність російського військового духівництва в умовах Першої світової війни. Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. Вип. 87. Чернігів: ЧНПУ, 2011. С. 240–244.

16. Перша світова війна 1914–1918 років на сторінках документів Державного архіву Сумської області. URL: daso.sumy.ua/index.php?Itemid=81&id

17. Перша світова війна. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Перша_світова_війна

18. Реєнт О., Янишин Б. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз. Український історичний журнал. 2004. № 4. С. 3–37.

19. Терещенки (рід). Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Терещенки_\(рід\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Терещенки_(рід))

20. Терещенко Михайло Іванович. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Терещенко_Михайло_Іванович

21. Тітовська Ж.В. Особливості розвитку «сестринського руху» в Російській імперії під час Першої світової війни (1914–1918 рр.). Збірник наук. праць Харківського нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2014. Вип. 51. С. 103–109.

22. Хаустова О.В. Організація благодійної діяльності в Харківській губернії з початком Першої світової війни. Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія «Історія». Вип. 36. Харків, 2004. С. 68–77.

23. Шпиталі на території України в роки Першої світової війни.

URL: reftur.org.ua/moreinfo.php?diplomID

References:

1. Velykyi, R. and Lozynskyi, A. (2016). Blahodiina ta dukhovna opika viiskovoslužbovtsiv v roky Pershoi svitovoi viiny [Charitable and spiritual care of soldiers during First World War]. Christian

sacred tradition: faith, spirituality and art. Collection of the ninth international conference, pp. 69-72. Lviv: LPBA UPTs KP [in Ukrainian].

2. Verkhovtseva, I.H. (2004). Activities zemstvos of the Right-bank Ukraine (1911-1920). Abstract of Ph.D. Dissertation. Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University [in Ukrainian].

3. Hrabovskyi, S. (2008). Henii proty idiotiv: Alhorytmy ukrainskoi istorii [Geniuses against idiots: Algorithms of Ukrainian history]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos» [in Ukrainian]. ISBN 978-966-193-128-1.

4. Huzenko, Yu.I. (2000). Diialnist blahodiinykh tovarystv Mykolaieva naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Activities of charitable societies of Mykolaiv in the late XIX – early XX centuries]. Scientific works of the Mykolayiv branch of NaUKMA: Historical sciences, vol. 5, pp. 44-48. Mykolayiv [in Ukrainian]. ISSN: 2311-1674.

5. Donik, O.M. (2005). Hromadska blahodiinist v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny [Public Charity in Ukraine during the First World War]. Problems of the history of Ukraine of the XIX – beginning of XX centuries, vol. 9, pp. 61-86. Kyiv [in Ukrainian]. ISSN 2307-5791.

6. Donik, O.M. (2004). Rodyna Tereshcheniv v istorii dobrochynnosti [The Tereshchenko family in the history of charity]. Kyiv: Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine [in Ukrainian]. ISBN: 966-02-2994-1.

7. Women in the World War First. Wikipedia. Available at: < https://uk.wikipedia.org/wiki/Жінки_в_Першій_світовій_війні > [Accessed 7 June 2018] [in Ukrainian].

8. Zahrebelna, N. and Koliada, I. (2006). Velyka viina: ukrainstvo i blahodiinist (1914-1917 rr.) [The Great War: Ukrainianity and Charity (1914-1917)]. Kyiv: Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine, Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University [in Ukrainian]. ISBN 966-02-3888-6.

9. Zahrebelna, N.I. (2004). Public humanitarian organizations in Ukraine during the First World War. Abstract of Ph.D. Dissertation. Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University [in Ukrainian].

10. Zahrebelna, N.I. (2003). Providni humanitarni hromadski orhanizatsii v Ukraini u period Pershoi svitovoi viiny: stvorennia, struktura, sotsialna baza, dzherela finansuvannia [Leading public humanitarian organizations in Ukraine during the First World War: creation, structure, social base, sources of funding]. Problems of the history of Ukraine of the XIX – beginning of XX centuries, vol. 6, pp. 255-269. Kyiv [in Ukrainian]. ISSN 2307-5791.

11. Issa, T. V. (2014). Rol pryvatnykh dvorianskykh lazaretiv v orhanizatsii medychnoi dopomohy pid chas Pershoi svitovoi viiny [The Role of Private Noble Infirmary in the Organization of

- Medical Assistance during the First World War]. Olexander Dovzhenko Glukhiv National Pedagogical University: Historical studies of social progress, vol. 1, pp. 12-16. Glukhiv [in Ukrainian]. ISSN 2411-1600.
12. Klymchuk, A.M. (2012). Buv takyi baron...: [Pro barona Rudolfa fon Shteingelia] [There was such a baron...: [About Baron Rudolf von Shteingel]]. Istorychna Volyn. Available at: < istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=320&catid=31&Itemid=17 > [Accessed 23 January 2018] [in Ukrainian].
13. Kovalchuk, I.V. (2015). Ekonomichnyi stan i sotsialna sfera Zhytomyra naperedodni i v roky Pershoi svitovoi viiny [Economic situation and social sphere of Zhytomyr before and during the First World War]. Available at: < eprints.zu.edu.ua/18647/1/tmpD5.pdf > [Accessed 25 January 2018] [in Ukrainian].
14. Lozynskiy, A. (2017). Viiskove dukhovenstvo v roky Pershoi svitovoi viiny [Military clergy during the First World War]. Ukrainoznavstvo, no. 1-2 (62-63), pp. 89-97 [in Ukrainian]. ISSN 2413-7065.
15. Malyshko, S.V. (2011). Pastyrska diialnist rosiiskoho viiskovoho dukhivnytstva v umovakh Pershoi svitovoi viiny [Pastoral activity of the Russian military clergy in the First World War]. Bulletin of Taras Shevchenko Chernihiv National Pedagogical University, vol. 87, pp. 240-244. Chernihiv [in Ukrainian]. ISSN 2663-9114.
16. The First World War of 1914-1918 on the pages of documents of the State Archives of Sumy region. Available at: < <http://daso.sumy.ua/index.php?Itemid=81&id> > [Accessed 9 June 2018] [in Ukrainian].
17. First World War. Wikipedia. Available at: < uk.wikipedia.org/wiki/Перша_світова_війна > [Accessed 16 July 2018] [in Ukrainian].
18. Reient, O. and Yanyshyn, B. (2004). Ukraina v period Pershoi svitovoi viiny: istoriohrafichnyi analiz [Ukraine in the First World War: A Historiographical Analysis]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, no. 4, pp. 3-37 [in Ukrainian]. ISSN 0130-5247.
19. Tereshchenko (genus). Wikipedia. Available at: < [uk.wikipedia.org/wiki/Терещенки_\(рід\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Терещенки_(рід)) > [Accessed 27 July 2018] [in Ukrainian].
20. Tereshchenko Mykhailo Ivanovych. Wikipedia. Available at: < uk.wikipedia.org/wiki/Терещенко_Михайло_Іванович > [Accessed 27 July 2018] [in Ukrainian].
21. Titovska, Zh.V. (2014). Ocoblyvosti rozvytku «sestrynskoho rukhu» v Rosiiskii imperii pid chas Pershoi svitovoi viiny (1914-1918 rr.) [Features of the development of the «Nursing Movement» in the Russian Empire during the First World War (1914-1918)]. Collection of scientific works of Hryhorii Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University: History and Geography Series, vol. 51, pp. 103-109. Kharkiv [in Ukrainian]. ISSN 2312-1866.
22. Khaustova, O.V. (2004). Orhanizatsiia blahodiinoi diialnosti v Kharkivskii hubernii z pochatkom Pershoi svitovoi viiny [Organization of charitable activities in the Kharkov province since the beginning of the First World War]. Bulletin of Vasyl Karazin Kharkiv National University: History Series, vol. 36, pp. 68-77. Kharkiv [in Ukrainian]. ISSN 2220-7929.
22. Hospitals in Ukraine during the First World War. Available at: < reftur.org.ua/moreinfo.php?diplomID > [Accessed 10 June 2018] [in Ukrainian].

© А. Ф. Лозинський, С. О. Лозинська, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 27.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

А. Я. Цюприк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2921-7778> – А. Я. Цюприк

 tsarob@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті висвітлено розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, що призводить до розробки нових засобів навчання, які дають змогу вдосконалити освітній процес, оскільки процеси діджиталізації та трансформації освіти впливають на стиль і методологію роботи соціальних працівників.

Обґрунтування методологічних передумов формування інтегральної компетентності соціального працівника в умовах цифрового суспільства вбачаємо у такому: поняття інтегральної компетентності фігурує у всіх освітньо-професійних програмах, однак його формулювання є коротким і доволі загальним, а далі наводяться переліки загальних та спеціальних компетентностей; загальні та спеціальні компетентності доцільно подавати не простим переліком за певними тематиками, а у єдиній системі: тоді цілком закономірно виявляться зайві положення чи брак потрібних позицій; побудова системи вимагає грамотного, науково обґрунтованого використання інтегративного підходу на основі теорії едукативної інтегративності, що забезпечить формування цілісної системи інтегральної компетентності соціального працівника; у систему інтегральної компетентності соціального працівника необхідно включити на достатньо високому рівні вимоги цифрової компетентності, виходячи з рамок цифрової компетентності; інтеграція загальних та спеціальних компетентностей повинна забезпечити конкретний і обґрунтований науково опис системи; інтегральна компетентність соціального працівника повинна бути наслідком грамотно проведеної інтеграції його загальних, спеціальних та цифрових компетенцій; застосування інтегративного підходу передбачає ключові поняття, структуру інтегральної компетентності, філософсько-методологічне обґрунтування кожної зі спеціальних, загальних та цифрових компетенцій саме для соціального працівника; важливою умовою є двосторонність процесу: інтегральна компетентність формується на основі переліку загальних, спеціальних та цифрових компетентностей, а з іншого боку ці окремі компетентності розглядаються як елементи системи, що дає змогу оптимізувати систему, доповнювати її та вилучати застарілі елементи.

Ключові слова: методологічні передумови, формування, інтегральна компетентність, загальні компетентності, спеціальні компетентності система, соціальний працівник, цифрове суспільство.

А. Я. Тsiupryk

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

INTEGRAL COMPETENCE FORMATION OF A SOCIAL WORKER IN A DIGITAL SOCIETY

The article describes the information and communication technologies development, of new learning tools that allow improving the educational process. The education processes of digitalisation and transformation affect the style and methodology of social workers.

The methodological prerequisites substantiation for the integral competence formation of a social worker in a digital society are as follows: the integral competence concept appears in all educational and professional programs, but its wording is short and rather general, and then lists of general and special competencies are given; general and special competencies should be presented not as a simple list of specific topics, but in a single system: then it is quite natural to identify unnecessary provisions or lack of necessary ones. The construction of the system requires a competent, scientifically sound use of the integrative approach based on the educational integrology theory, which will ensure the holistic system formation of social worker integral competence; the system of integral competence of a social worker should include the digital competence requirements at a sufficiently high level, based on the digital competence framework. Integration of general and special competencies should provide a specific and scientifically sound system description and integrative approach to the development of the system. Social worker integral competence should be the competent integration result of his/her general, special and digital competencies. The application of the integrative

approach involves key concepts, the structure of integral competence, and philosophical and methodological justification of each of the special, general and digital competencies for a social worker. An important condition is a two-way process: on the one hand, the integral competence is formed because of a list of general, special and digital competencies, for a social worker and on the other hand, these individual competencies are considered as elements of the system, which allows optimising the system, supplementing it and removing outdated elements.

Keywords: methodological prerequisites, formation, integral competence, general competence, special competence system, social worker, digital society.

Постановка проблеми. В нашій країні, як і в усьому світі, освіта в галузі соціальної роботи повинна не тільки пасивно відображати суспільні процеси, а й активно шукати шляхи вирішення нових соціальних проблем. Сьогодні освіта в Україні розглядається не лише як важливий засіб задоволення професійних потреб, а й як духовна потреба. Метою є не лише зміцнення вітчизняних освітніх традицій і досвіду, а й підвищення інтелектуального потенціалу країни, вихід на світовий рівень, розвиток і утвердження демократичних засад, забезпечення державних і господарських інституцій висококваліфікованими фахівцями в умовах ринкових відносин.

Важливо й те, що ідея гуманізму, яка все більше проникає у світову громадянську свідомість, зобов'язує Україну вирішувати соціальні проблеми. Відповідно до цих вимог розробка теоретичних засад і практичних механізмів державного та громадського регулювання соціальних проблем стає пріоритетним напрямом соціальної політики, реалізувати який можуть лише високоосвічені фахівці.

Незважаючи на зростаюче значення нових інформаційних технологій у самостійній роботі, основним джерелом знань залишаються книги та періодичні видання; основним видом самостійної роботи з книгою є спеціалізоване читання, що є складною інтелектуальною діяльністю та формою опосередкованого письма. діяльність і форма активного опосередкованого вербального письма. Основною метою професійно орієнтованого читання є усвідомлення, засвоєння і подальше цілеспрямоване застосування накопиченого досвіду і знань, що сприяє довготривалій професійній самоосвіті, саморозвитку і самовдосконаленню. Однак соціальні працівники все частіше використовують інші джерела інформації, такі як дистанційне навчання, Інтернет, радіо, кіно, телебачення, інформаційні технології та інтерактивні технології.

Цифрова трансформація – це неминучий процес, що відбувається в усьому світі. Високі технології невпинно впроваджуються в життя сучасних людей. Під цифровою трансформацією розуміють процес оцифрування, який спрощує доступ до інформації. Термін "оцифрування" науковці трактують як спосіб перетворення всіх видів інформації в цифровий формат за допомогою цифрових

технологій. Оцифрування має значний вплив на життя людей і суспільств у сучасному 21 столітті. Система освіти є одним із суспільних інститутів, який зазнає впливу цієї інформації, що спричинило багато проблем і призвело до переосмислення освітнього порядку денного відповідно до нових функціональних умов.

У кожному закладі освіти функціонує психологічна служба, до складу якої входять соціальні педагоги та практичні психологи, яка покликана залучити соціальних педагогів до організації взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу. Це і є завданням соціального педагога. Діяльність соціального педагога регламентується низкою нормативно-правових документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки соціального працівника нині широко обговорюється в науковій літературі, однак «віддаючи належне науковій і практичній значущості праць українських фахівців, які займаються проблематикою професіоналізації соціальних працівників, зазначимо, що комплексний аналіз питань, окреслених у цій статті, відсутній. У доступних джерелах уявлення про види спеціалізації сформульовані непослідовно та фрагментарно, професіоналізація розглядається в контексті визначення перспектив професійної підготовки фахівців для соціальної сфери. Актуальність професійного навчання в Україні досі залишається дискусійним питанням. Спроби проаналізувати рівень професіоналізації показують, що він переважно відображається в аспектах практичних методів роботи, особливості роботи з різними категоріями клієнтів, сферами практики тощо» [4, с.150].

Соціальна робота «у кризовій соціально-економічній ситуації, в якій перебуває Україна, є необхідною та актуальною, оскільки значна частина населення користується послугами соціальних служб. Українське суспільство в умовах загостреної соціально-економічної кризи відчуває нагальну потребу у кваліфікованих фахівцях для повсюдного, вмілого та ефективного здійснення соціального захисту та опіки» [8, с.115].

Водночас, «професійний розвиток соціальних працівників є безперервним процесом. Він не обмежується періодом навчання, а триває протягом усієї професійної кар'єри; знань, отриманих в інституті 10 або 20 років тому,

недостатньо для професії. Соціальне середовище постійно змінюється, виникають нові проблеми та ситуації. Змінюються закони, розширюються доступні соціальні інструменти та методології. Усьому цьому потрібно вчитися, незалежно від віку чи посади» [7, с.162].

Проблемам підготовки соціального працівника присвячено низку праць, зокрема це Т. Надвична [3], Г. Попович [4], І. Савельчук [5], Н. Тимошенко [7], З. Фалинська [8], Р. Чубук [11] та ін. Не менш актуальними є праці у галузі цифрової педагогіки, зокрема В. Биков та О. Бузов [1], О. Власій [2], І. Сліпучіна [6], М. Лещенко [10] та ін.

Впровадження нових механізмів і засобів організації та здійснення підготовки соціальних працівників характеризується низкою суперечностей, зумовлених чинниками і тенденціями, що визначають напрями в рамках взаємодії тенденцій, передбачає розуміння методології соціальної педагогіки щодо всебічного вивчення та системного відображення всіх процесів і явищ.

Тенденції в підготовці соціальних працівників вказують на основні шляхи її становлення, розвитку та оновлення в сучасних умовах. Тому ми спробували виявити вплив тенденцій на характер розвитку підготовки соціальних працівників на етапі їх методологічного обґрунтування.

Мета статті – обґрунтувати методологічні передумови формування інтегральної компетентності соціального працівника в умовах цифрового суспільства.

Виклад основного матеріалу. Україна обрала шлях розвитку та реформування соціальної сфери, що базується на адаптації сфери та технологій соціальної роботи до сучасних змін, які реалізуються через діяльність соціальних працівників. Зміни, що відбуваються в суспільно-політичній, соціально-економічній, інформаційно-технологічній, соціологічній, педагогічній сферах, підвищили значення підготовки соціальних працівників, яка все ще перебуває на складному етапі свого розвитку і потребує оновлення та коригування своїх стратегічних і тактичних завдань з метою задоволення поточних і перспективних запитів суспільства.

По-перше, визначення емпіричного підґрунтя підготовки соціальних працівників та соціально-практичної освіти; по-друге, визначення теоретичного підґрунтя підготовки соціальних працівників та соціально-практичної освіти; по-третє, виявлення актуальних проблем підготовки соціальних працівників та суперечностей, що відображають об'єктивну специфіку соціальної роботи.

У кожній країні, в тому числі і в Україні, освіта в галузі соціальної роботи має ґрунтуватися на власній

концептуальній моделі. У процесі визначення моделі освіти в галузі соціальної роботи очевидно, що необхідно враховувати економічні та соціальні реформи. Соціальна робота, як професія, була визнана лише трохи більше десяти років тому, а система професійної підготовки соціальних працівників переживає складний період свого становлення. Визначення правильної стратегії у розвитку соціальної політики, конкретних сфер і напрямків соціальної роботи, системи підготовки кадрів у цій галузі, боротьба за утвердження і чистоту професії та недопущення її девальвації – питання, які сьогодні є життєво важливими для українців.

Для України теж характерні певні особливості процесу становлення професії соціального працівника. Офіційне визнання професії соціального працівника можна назвати юридичним оформленням того, що вже було накопичено практикою, теорією та історією в нашій країні. Новітня світова тенденція до рівного доступу до різноманітних послуг для всіх громадян спрямовує сучасну підготовку майбутніх соціальних працівників таким чином, щоб студенти були готові до створення доступного середовища.

Відповідно до критеріїв, визначених ЮНЕСКО, цифрові компетентності соціальних працівників можна диференціювати на такі рівні: початківець (епізодичне використання цифрових технологій у побуті та професійній діяльності); інтегратор (систематичне використання інтернет-сервісів у професії); експерт (самостійно розробляє та впроваджує цифровий контент).

Соціальним працівникам важко орієнтуватися в широкому спектрі інтернет-ресурсів та обирати потрібні. Ми вважаємо, що потрібно проводити тренінги, які б демонстрували соціальним працівникам можливості цифрових інструментів для їх професійного розвитку. Адже така форма навчання пов'язана з власне логікою навчального процесу, що є основоположною для компетентнісного підходу. Тренінгові технології є активною формою навчання.

У сучасних умовах дистанційні навчальні курси стали досить популярною формою самоосвіти педагогів. Дослідження показують, що соціальні працівники відкриті до навчання, мають бажання вдосконалювати свої цифрові навички та готові впроваджувати цифрові технології у свою професійну діяльність. Однак для цього потрібна відповідна пропозиція на ринку освітніх послуг. Зокрема впровадження навчального курсу «Використання інтернет-сервісів у роботі соціальних педагогів», можна розглядати як можливий шлях до професійного розвитку [2, с.198].

З наведеного вище обговорення можна припустити, що основними проблемами підготовки фахівців соціальної роботи у формуванні готовності до проектування доступного середовища є: структурна цілісність теоретичної та практичної соціальної роботи, функціональний зміст освіти, який гарантує соціальну активність, професійну компетентність, відповідальність та адекватну практичну компетенцію; взаємопов'язаність наукової, методологічної, спеціальної, психолого-педагогічної підготовки фахівців; формування стилю мислення, необхідного для професійного самовдосконалення та розвитку; управління якістю підготовки фахівців.

Таким чином, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводить до розробки нових засобів навчання, які дають змогу вдосконалити освітній процес. Процес діджиталізації та трансформації освіти впливає на стиль і методологію роботи соціальних працівників. Важливим завданням соціальних педагогів є підготовка до цифрової реформи освітнього процесу, проектування індивідуальних освітніх траєкторій та організація педагогічного процесу партнерства учнів, вчителів і батьків.

Висновки. Методологічні передумови формування інтегральної компетентності соціального працівника в умовах цифрового суспільства вбачаємо у такому:

1. поняття інтегральної компетентності фігурує у всіх освітньо-професійних програмах, однак його формулювання є коротким і доволі загальним, а далі наводяться переліки загальних та спеціальних компетентностей;

2. загальні та спеціальні компетентності доцільно подавати не простим переліком за певними тематиками, а у єдиній системі: тоді цілком закономірно виявляться зайві положення чи брак потрібних позицій;

3. побудова системи вимагає грамотного, науково обґрунтованого використання інтегративного підходу на основі теорії едукативної інтегративності, що забезпечить формування цілісної системи інтегральної компетентності соціального працівника;

4. у систему інтегральної компетентності соціального працівника необхідно включити на достатньо високому рівні вимоги цифрової компетентності, виходячи з рамок цифрової компетентності;

5. інтеграція загальних та спеціальних компетентностей повинна забезпечити конкретний і обґрунтований науково опис системи: інтегральна компетентність соціального працівника повинна бути наслідком грамотно проведеної інтеграції його загальних, спеціальних та цифрових компетенцій;

6. застосування інтегративного підходу передбачає ключові поняття, структуру інтегральної компетентності, філософсько-методологічне обґрунтування кожної зі спеціальних, загальних та цифрових компетенцій саме для соціального працівника;

7. важливою умовою є двосторонність процесу: інтегральна компетентність формується на основі переліку загальних, спеціальних та цифрових компетентностей, а з іншого боку ці окремі компетентності розглядаються як елементи системи: це дає змогу оптимізувати систему, доповнювати її та вилучати застарілі елементи.

До подальших напрямів дослідження відносимо розроблення принципів інтегральної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Список літератури:

1. Биков В. Ю., Буров О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців, методологія, теорія, досвід, проблеми. 2020. Вип. 50. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2020. С. 11–22.

2. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. Освітологічний дискурс. 2021. № 2 (33). С. 185–201.

3. Надвинична Т. Підготовка ефективного соціального працівника сьогодні: виклики та реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 2. С. 131–137.

4. Попович Г. М. Підготовка соціальних працівників: широкий профіль чи вузька спеціалізація? Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. 2005. № 8. С. 149–151.

5. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2016. Вип. 1. С. 120–124.

6. Сліпучіна І. А., Поліхун Н. І., Чернецький І. С. Педагогіка XXI століття: формування цифрової дидактики. Педагогічні науки : збірник. 2018. Вип. LXXXIII. Т. 1. С. 232.

7. Тимошенко Н. Є. Етапи професійного зростання соціальних працівників в системі неперервної освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2014. № 4. С. 155–164.

8. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Львів, 2006. – 284 с.

9. Ситняківська С. М. Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на

білінгвальній основі в університетах. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2019. 673 с.

10. Биков В., Лещенко М., Тимчук Л. Цифрова гуманістична педагогіка. Київ : ІТЗН НАПН України. 2017. 181 с.

11. Чубук, Р. В. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищій школі. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. Вип. 115. С. 256–259.

References:

1. Bykov V. Yu., Burov O. Yu. (2020). Tsyfrove navchalne seredovyshe: novi tekhnologii ta vymohy do zdobuvachiv znan. [Digital learning environment: new technologies and requirements for knowledge seekers]. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv, metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Vyp. 50. Vinnytsia : TOV «Druk plius», S. 11–22.

2. Vlasii O., Dudka O., Ivanochko N. (2021). Formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti sotsialnoho pedahoha yak shliakh do profesiinoho rostu. [Formation of digital competence of a social teacher as a way to professional growth]. Osvitolohichni diskurs.. № 2 (33). S. 185–201.

3. Nadvynychna, T. (2017). Pidhotovka efektyvnoho sotsialnoho pratsivnyka sohodni: vyklyky ta realii. [Training an effective social worker today: challenges and realities]. Aktualni problemy pravoznavstva. Vyp. 2. S. 131–137.

4. Popovych H. M. (2005). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv: shyrokyi profil chy vuzka spetsializatsiia? [Training of social workers: broad profile or narrow specialization?]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nats. un-tu.. № 8. S. 149–151.

5. Savelchuk I. B. (2016). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv za suchasnykh umov: innovatsiini

tendentsii. [Training of social workers under modern conditions: innovative trends]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Vyp. 1. S. 120–124.

6. Slipukhina I. A., Polikhun N. I., Chernetskyi I. S. (2018). Pedahohika XXI stolittia: formuvannia tsyfrovoy dydaktyky. [Pedagogy of the 21st century: formation of digital didactics]. Pedahohichni nauky : zbirnyk.. Vyp. LXXXIII. T. 1. S. 232.

7. Tymoshenko N. Ye. (2014). Etapy profesiinoho zrostantia sotsialnykh pratsivnykiv v systemi neperervnoi osvity. [Stages of professional growth of social workers in the system of continuous education]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. № 4. S. 155–164.

8. Falynska Z. Z. (2006). Praktychna pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pedahohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Practical training of future social pedagogues in higher educational institutions]. : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoy osvity. – Lviv,. – 284 s.

9. Sytniakivska S. M. (2019). Teoriia i metodyka pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery na bilinhvalnii osnovi v universytetakh. [Theory and methodology of training of specialists in the social sphere on a bilingual basis in universities]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoy osvity. Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, Zhytomyr. 673 s.

10. Bykov V., Leshchenko, M. Tymchuk L. (2017). Tsyfrova humanistychna pedahohika. [Digital humanistic pedagogy]. Kyiv : IITZN NAPN Ukrainy. 181 s.

11. Chubuk, R. V. (2014). Problemy profesiinoy pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchii shkoli. [Problems of professional training of future social workers in higher education]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. – Chernihiv,. – Vyp. 115. – S. 256–259.

© А. Я. Цюприк, 2023.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 20.11.2023.

Прийнято до публікації 13.12.2023.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЕГЕН Даниїл Андрійович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, науковий співробітник відділу науково-редакційної діяльності, d.behen@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5795-2633>

БІЛЕЦЬКИЙ Остап Петрович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, викладач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, O.biletskyi@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9944-6541>

ВАСЯНОВИЧ Григорій Петрович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, професор кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, доктор педагогічних наук, професор, почесний академік Національної академії педагогічних наук, g.vasyanovych@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-193x>

ГОНТАР Зоряна Григорівна, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри соціальної роботи управління та суспільних наук, кандидат наук з державного управління, доцент, zoryana_3@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1712-7457>

ГРИЦАНЮК В.В., Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, кандидат політичних наук, доцент, v.hrytsanyuk@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7066-0600>

ЄМЕЛЬЯНЕНКО Сергій Олександрович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, начальник відділу організації науково-дослідної діяльності, кандидат технічних наук, старший дослідник, serg007e@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-8428>

КАСПРУК Анастасія Володимирівна, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, ann.kasp25@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7830-7371>

КОВАЛЬ Ігор Романович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, адюнкт, igorkoval_@ukr.net, ORCID <https://orcid.org/0009-0006-3908-7790>

КОВАЛЬ Роман Романович, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, провідний фахівець відділу персоналу, romankoval_ies@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-8428>

КОСТИШИН Емілія Іванівна, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, кандидат історичних наук, доцент, emilia.kostyshyn@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3890-6831>

ЛОГВИНЕНКО Вікторія Михайлівна, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, кандидат філософських наук, доцент, v.logvynenko@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-1983>

ЛОЗИНСЬКА Світлана Олексіївна, Комунальний заклад вищої освіти Львівської обласної ради «Львівська медична академія імені Андрея Крупинського», завідувачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук, Lozinskasvitlana5@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8542-7414>

ЛОЗИНСЬКИЙ Андрій Федорович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, кандидат історичних наук, доцент, a.lozynskiy@ldubgd.edu.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7282-6299>

ЛОЗИНСЬКИЙ Олег Михайлович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, старший викладач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, кандидат психологічних наук, lviv-forum@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3435-5753>

НАГІРНЯК Михайло Ярославович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, кандидат історичних наук, доцент, m.nagirniak@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1292-4716>.

ОБІХОД Михайло Михайлович, завідувачий сектором з питань реалізації реформи системи інституційного догляду та виховання дітей служби у справах дітей Львівської обласної військової адміністрації, асистент кафедри соціології та соціальної роботи Інституту гуманітарних та соціальних наук НУ «Львівська політехніка» (за сумісництвом), кандидат наук з державного управління, Lviv_kosak@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-808X>

ТКАЧ Юрій Миколайович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, аспірант, yuriytkach2024@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3675-2548>

ЦЮПРИК Андрій Ярославович, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, завідувач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, доктор педагогічних наук, доцент, tsarob@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2921-7778>

ШЕВЦІВ Юлія Олегівна, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, викладач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, yulia.shevtsiv@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-8996>